

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ

Επιθεώρηση

ΑΔΙΣΠΟ

**Αίγυπτος, Ελλάδα και Κύπρος:
συνεργασία για ασφάλεια και μελλοντική συμερία**

**Οι πρώτες μέρες της Αιγυπτιακής Δημοκρατίας
(1952 - 1954): Οι Ελεύθεροι Αξιωματικοί,
η Μουσουλμανική Αδελφότητα
και οι Υπερδυνάμεις**

**Στρατηγική Ανάλυση Ιστορικών
Αντιπαραθέσεων**

**Η Υψηλή Στρατηγική
της αυτοκρατορίας της Νίκαιας**

**Η Χρηματοοικονομική πριν,
κατά τη διάρκεια και μετά τον Πόλεμο**

Το Ήθος του Πολεμιστή

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ

Επιθεώρωση

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Τμήματάρχης Τμήματος Μελετών
Σμήχος (Ι) Γεώργιος Γερμιτσώπης

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Υποστράτηγος Νικόλαος Ράμπος
Σμήχος (Ι) Γεώργιος Γερμιτσώπης
Σμήχος (ΙΕ) Νικόλαος Χατζηγιολάου
ΜΥ Ελευθερία Καρατσάνη

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ
ΜΥ Ελευθερία Καρατσάνη**ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ**
Αλχίας (ΠΖ) Ελένη Κισκίνη**ΕΠΙΛΟΓΗ - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ**
ΜΥ Ελευθερία Καρατσάνη**ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ**
Σμήχος (Ι) Γεώργιος Γερμιτσώπης**ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ**

Μohammed Kamal,
Καθηγητής Πανεπιστημίου Καΐρου
Ηλίας Κουσκούβελης,
Καθηγητής Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Πάνος Κουργάτης,
Δρ. Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ-Αραβολόγος
Παναγιώτης Μαυρόπουλος,
Υποστράτηγος εν αποστρατείᾳ
Τχης (ΥΝ) Γεώργιος Γκαγκάς
Εκπαιδευτής ΕΑΣ της ΑΔΙΣΠΟ
Δρ. Ιωάννης Ε. Καραουλίδης
Πλήρης Κατσαντώνη Ευτυχία ΠΝ,
Προϊσταμένη Γραφείου Προμηθειών
της ΑΔΙΣΠΟ

ΟΡΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

α. Στη Διακλαδική Επιθεώρωση δημοσιεύονται:
Σπουδαστών της Σχολής, ομιλίες της Ηγεσίας του ΥΕΘΑ, που αφορούν της ΕΔ, Καθηγητών Πανεπιστημίων και γενικά Πνευματικών Προσωπικοτήτων, για θέματα Διακλαδικού ενδιαφέροντος, Σιρατηγικής, Γεωπολιτικής και Διεθνών Σχέσεων.

β. Συμπεράσματα ή αποσάσματα από σεμινάρια, ημερίδες και διμηρίδες, που διοργανώνει η Σχολή.

γ. Εκπαιδευτικές και λοιπές δραστηριότητες της Σχολής.

Οι εργασίες πρέπει να περιλαμβάνουν πλήρη επιστημονική τεκμηρίωση - βιβλιογραφία, να αναφέρουν πλήρως τα στοιχεία του συγγραφέα και να μην υπερβαίνουν τις 4000 λέξεις.

Δε δημοσιεύονται εργασίες που περιέχουν διαθαβμόνες πληροφορίες, εργασίες που δεν τεκμηριώνεται τα περιεχόμενό τους και έχουν αιχμές πολιτικής φύσεως ή μη ευπρεπείς εκφράσεις.

Δημοσιεύονται εργασίες δε σημαίνει αποδοχή απόφεων του συγγραφέα της από την ΑΔΙΣΠΟ.

Οι βιβλιογραφικές σημειώσεις πρέπει να έχουν ενιαία αρίθμον, να βρίσκονται στο τέλος του άρθρου και να δίνονται ως εξής: Ονοματεπώνυμο συγγραφέα, Τίτλος βιβλίου και υπότιτλος, Εκδοτικός οίκος, Έτος έκδοσης, Σελίδα.

Οι μελέτες στρατηγικού και γεωπολιτικού περιεχομένου πρέπει να συνοδεύονται και από σχετικούς χάρτες και σκεδιαγράμματα.

Η οποιαδήποτε εργασία πρέπει να παραδίδεται σε έντυπη και πλεκτρονική μορφή.

Δεν επιστρέφεται το υλικό, ανεξάρτητα αν δημοσιευθεί ή όχι.

Το περιοδικό “Διακλαδική Επιθεώρηση” δημοσιεύεται και στο διαδίκτυο www.adispo.gr

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού (ΤΥΕΣ)

ΔΙΑΝΟΜΗ

Υπουργεία, Πρεσβείες, Προξενεία, Μουσεία, Γενικά Επιτελεία, Στρατιωτικοί Σχηματισμοί, ΓΕΕΦ, ΣΕΘΑ,
Στρατιωτικές Σχολές,
Σπουδαστές ΑΔΙΣΠΟ,

ΑΕΙ, Ινστιτούτα και Ερευνητικά Ιδρύματα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Γεωργικής Σχολής 29, ΤΚ 55535 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310 472603, FAX 2310 471710

e-mail: info@adispo.gr

Πρόλογος

του Υποστρατήγου Νικόλαου Ράμμου
Διοικητού Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου

Ήθος και Πόλεμος

Υπάρχει ήθος στον Πόλεμο; Είναι δυνατόν; Στον Πόλεμο που όπως πολύ εύστοχα περιγράφει στο άρθρο του, στο παρόν τεύχος, ο Δρ. Καραφουλίδης Ιωάννης η Χρηματοοικονομική έχει κυρίαρχο ρόλο τόσο πριν όσο και κατά την διάρκειά του, που όλα γίνονται για τα συμφέροντα, υπάρχει χώρος για ήθος και ηθική; Τί είναι στρατιωτικό ήθος, τί είναι το ήθος του πολεμιστή; Διδάσκεται;

Την προσέγγιση του Steven Pressfield θα αποπειραθούμε να παρουσιάσουμε σήμερα, σε ένα θέμα διαχρονικό, που απασχολεί όλες τις σοβαρές Ένοπλες Δυνάμεις. Διόλου τυχαία και η έκδοση από το ΓΕΕΘΑ του εξαιρετικού βιβλίου "Στρατιωτικό Ήθος και Ηγεσία" του Αντρου εα Δημητρίου Δημητρούλη.

Καλή Ανάγνωση!

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Υποστράτηγος Νικόλαος Ράμμος γεννήθηκε στα Γρεβενά τον Αύγουστο του 1961. Εισήχθη στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1979 και απεφότησε το 1983 οπότε και ονομάσθηκε Ανθυπόλαρχος. Έχει υπηρετήσει σε μονάδες Όπλων ΤΘ και σε επιτελεία σχηματισμών Ταξιαρχίας και Μεραρχίας. Έχει διατελέσει Διοικητής ΔΕΑΝ, Υποδιοικητής 30 Μ/Κ ΤΑΞ, Διευθυντής Έδρας Εεδικών Επιχειρήσεων Εεδικών Όπλων (ΕΕΕΕΟ) της ΣΔΙΕΠ και Διοικητής ΣΔΙΕΠ επί 4ετία (2011-2015).

Έχει αποφοιτήσει από όλα τα σχολεία των Όπλων ΤΘ, την Ανωτάτη Σχολή Πολέμου (ΑΣΠ), την Ακαδημία Πολέμου Γερμανίας, την Διακλαδική Σχολή Επιπελών Άμυνας (ΔΣΕΑ) και την Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ). Έχει τιμηθεί με όλα τα προβλεπόμενα μετάλλια για τον βαθμό του. Είναι έγγαμος και έχει δύο κόρες.

Περιεχόμενα

Ημερίδα ΓΕΕΘΑ - ΠΑΜΑΚ

Θέμα: "Greece and Egypt in a volatile region: Politics and Strategy"

Άρθρα Εξωτερικών Συνεργατών και Σπουδαστών

"Αιγαύπτιος, Ελλάδα και Κύπρος: συνεργασία για ασφάλεια και μελλοντική ευημερία"

των *Mohamed Kamal*, Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Καΐρου
και *Ηλία Κουσκουβέλη*, Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

5

"Οι πρώτες μέρες της Αιγυπτιακής Δημοκρατίας (1952 - 1954): Οι Ελεύθεροι Άξιωματικοί, η Μουσουλμανική Αδελφότητα και οι Υπερδυνάμεις"

του *Πάνου Κουργιώτη*, Δρ. Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ - Αραβολόγου

9

"Στρατηγική Ανάλυση Ιστορικών Αντιπαραθέσεων" στα Επίπεδα της Υψηλής και της Στρατιωτικής Στρατηγικής

του *Παναγιώτη Μαυρόπουλου*, Υποστράτηγου εν αποστρατεία

26

"Η Υψηλή Στρατηγική της αυτοκρατορίας της Νίκαιας"

του *Τζη (ΥΝ) Γεώργιου Γκαγκά*

Εκπαιδευτού της Έδρας Ασφάλειας και Στρατηγικής της ΑΔΙΣΠΟ

39

"Η Χρηματοοικονομική πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον Πόλεμο"

του *Δρ. Ιωάννη Ε. Καραφουλίδη*

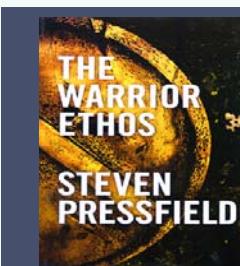
61

"Το 'Ήθος του Πολεμιστή"

Mία ανάλυση των απόψεων του Steven Pressfield

της *Πληγ Κατσαντώνη* Ευτυχίας ΠΝ, Προϊσταμένης Γραφείου Προμηθειών
της ΑΔΙΣΠΟ

74

Δραστηριότητες ΑΔΙΣΠΟ

Ημερίδα ΓΕΕΘΑ-ΠΑΜΑΚ

87

Αντιπροσωπεία της ΑΔΙΣΠΟ στη
Διοίκηση Σχολών Πολέμου των
Τουρκικών ΕΔ

89

Επίσκεψη Υπαρχηγού ΓΕΕΘΑ
στην ΑΔΙΣΠΟ

90

Επίσκεψη και Διάλεξη
Διοικητού 1ης Στρατιάς
στην ΑΔΙΣΠΟ

91

Επίσκεψη και Διάλεξη
Διοικητού ΑΣΔΕΝ στην
ΑΔΙΣΠΟ

92

Επίσκεψη και Διάλεξη
Διοικητού ΔΣΣ στην ΑΔΙΣΠΟ

93

Τελετή Ορκωμοσίας
Μεταπτυχιακού
1ης Σειράς ΠΑΜΑΚ

94

Κοπή βασιλόπιτας 2016 &
Βράβευση Αριστούχων
Μαθητών 2015

95

96

Πολιτιστικά Μονοπάτια
Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα

108

Η Βιβλιοθήκη μας

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΔΙΣΠΟ

Ίδρυση της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ)

Με απόφαση του Υφυπουργού Εθνικής Άμυνας (Φ.022/27/158782/Σ.4405/25 Ιουλ 2003/ΥΕΘΑ/ΓΕΕΘΑ/ΔΙΔΥΠ&ΟΡΓ.) συγκροτήθηκε η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου (Α.Δ.Σ.ΠΟ). Στις 1 Οκτ 2003 εκδόθηκε ο Νόμος υπ' αριθ. 3186 (ΦΕΚ230/Τεύχος Πρώτο) για την ίδρυση της Α.Δ.Σ.ΠΟ.

Ως ημερομηνία έναρξης λειτουργίας της Σχολής καθορίσθηκε η 9η Σεπ 2003, ημερομηνία κατά την οποία εκλήθη να φοιτήσει η 1η Εκπαιδευτική Σειρά (Ε.Σ)

Στις 27 Οκτ 2003 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια της Σχολής με την παρουσία της Πολιτικής και Στρατιωτικής Ηγεσίας του ΥΕΘΑ.

Έδρα της Σχολής

Η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου έχει την έδρα της στο στρατόπεδο "Ταξιάρχου Λασκαρίδη Κωνσταντίνου" στη Θεσσαλονίκη, όπου μέχρι το έτος 2003 λειτουργούσε η Ανωτέρα Σχολή Πολέμου του Στρατού Ξηράς (ΑΣΠ).

Έμβλημα της Σχολής

Το έμβλημα της Σχολής αποτελείται από το έμβλημα του ΓΕΕΘΑ με τα σύμβολα των 3 Κλάδων, με την προσθήκη ενός βιβλίου και ενός ξίφους που κόβει τον "Γόρδιο Δεσμό", που συμβολίζουν τη δύναμη και την αποφασιστικότητα που δίδει η γνώση για την επίλυση παντός προβλήματος. Στο επάνω μέρος του εμβλήματος φέρεται η επιγραφή "ΕΝ ΤΗ ΕΝΩΣΕΙ Η ΙΣΧΥΣ" για να τονίσει το διακλαδικό χαρακτήρα της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου.

Ημερίδα ΓΕΕΘΑ - ΠΑΜΑΚ με θέμα "Greece and Egypt in a volatile region: Politics and Strategy"

Στις 19 Νοεμβρίου 2015 στη Λέσχη Αξιωματικών Φρουράς Θεσσαλονίκης, πραγματοποιήθηκε ημερίδα με θέμα "Greece and Egypt in a volatile region: Politics and Strategy".

Την ημερίδα διοργάνωσαν από κοινού το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (ΠΑΜΑΚ) και η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου στο πλαίσιο της συνεργασίας του ΓΕΕΘΑ με το ΠΑΜΑΚ (επώνυμη έδρα "Θουκυδίδης" του ΓΕΕΘΑ στις Στρατηγικές Σπουδές), και την παρακολούθησαν εκπρόσωποι στρατιωτικών και ακαδημαϊκών αρχών, οι σπουδαστές της ΑΔΙΣΠΟ και φοιτητές του ΠΑΜΑΚ.

Ο Καθηγητής και Κάτοχος της Έδρας ΓΕΕΘΑ στις Στρατηγικές Σπουδές 'Θουκυδίδης' Ηλίας Κουσκουβέλης υπογράμμισε αρχικά τη σημασία της επιστημονικής συνεργασίας μεταξύ Πανεπιστημίου Μακεδονίας και ΓΕΕΘΑ, καθώς η συγκεκριμένη συνάντηση ήταν η πρώτη επιστημονική ημερίδα της 'Έδρας 'Θουκυδίδης' και, μάλιστα, με τη συμμετοχή, όχι μόνον Ελλήνων αλλά και ξένων επιστημόνων.

Ο Ηλίας Κουσκούβέλης διερεύνησε το θέμα αν οι συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή είναι αποτέλεσμα μίας "σύγκρουσης πολιτισμών" και ιδεολογικού ανταγωνισμού ή αν πρόκειται για έναν κλασικό ανταγωνισμό ισχύος μεταξύ περιφερειακών δυνάμεων. Στην ανακοίνωσή του προσέγγισε και ανέλυσε τα γεγονότα στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή με βάση την ισορροπία της ισχύος και της επιδίωξης της ηγεμονίας εκ μέρους των περιφερειακών δυνάμεων.

Στην αρχή, εξετάζοντας τη θεωρία της σύγκρουσης των πολιτισμών του Huntington, ως μία προσέγγιση εξήγησης των φαινομένων στην περιοχή, ο Καθηγητής συμπέρανε ότι η προτεινόμενη προσέγγιση του Huntington παρουσιάζει πολλές ελλείψεις και εσωτερικές αντιφάσεις. Παρουσιάζει, ωστόσο, ένα σημαντικό στοιχείο το οποίο είναι τόσο πλεονέκτημα όσο και μειονέκτημα. Το πλεονέκτημα είναι ότι μας θυμίζει τον ρόλο της ιδεολογίας με τη μορφή της θρησκείας στη διεθνή πολιτική. Το μειονέκτημα είναι ότι αλλοίωσε την εκτίμηση πολλών ανθρώπων σε όλο τον κόσμο και έδωσε ένα μία βάση επιχειρηματολογίας σε διάφορες πλευρές, κυρίως σε εκείνους του θρησκευτικού εξτρεμισμού, για την προώθηση των συγκρούσεων κατά μήκος θρησκευτικών και πολιτιστικών γραμμών. Στη συνέχεια, στηριζόμενος στον δομικό ρεαλισμό, σε συνδυασμό με την ανάλυση των γεγονότων στην περιοχή, κατέληξε στο ότι οι λόγοι της τρέχουσας κατάστασης παραμένουν συστηματικοί, μη εσωτερικοί, και δεν οφείλονται σε θρησκευτικούς λόγους. Η ισχύς, ο ανταγωνισμός των δυνάμεων και η εξισορρόπηση παραμένουν τα κατεξοχήν επεξηγηματικά εργαλεία των διεθνών φαινομένων.

Ο Επίκουρος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας Γεώργιος Χρηστίδης αναφέρθηκε στις πολιτικές και στις στρατηγικές αυτής της ευαίσθητης περιφέρειας, εστιάζοντας στον ανταγωνισμό του Ιράν με τη Σαουδική Αραβία. Αναλύοντας διεξοδικά τις διμερείς και πολυμερείς σχέσεις στην περιοχή υπό το πρίσμα του διπόλου Ιράν-Σαουδικής Αραβίας, κατέληξε στο ότι στον συγκεκριμένο ανταγωνισμό ισχύος ρόλο έχει και το θρησκευτικό στοιχείο. Τόσο το Ριάντ όσο και η Τεχεράνη χρειάζονται και χρησιμοποιούν ιδεολογική ταυτότητα και συνδέσμους για την εδραίωση των σχέσεων με τους "πελάτες" τους, ενώ τόνισε ότι η ανταγωνιστική αυτή σχέση θα πρέπει να θεωρείται ως εξισορρόπηση της ισχύος, εκεί όπου η στρατιωτική και πολιτική ισχύς των διαφόρων πλευρών στις τοπικές συγκρούσεις, καθώς και η υποστήριξη των ξένων σε αυτήν την ισχύ, είναι πιο σημαντική από τη θρησκευτική ταυτότητα.

Η Επίκουρη Καθηγήτρια της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Καΐρου, Tawfeik Engy Mahdy, μίλησε για τη στρατηγική και την πολιτική της Αιγύπτου στη Μέση Ανατολή. Ανέλυσε ενδελεχώς τις μεγάλες στρατηγικές αλλαγές στην περιοχή, τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής της Αιγύπτου σε αυτήν την ταραχώδη περιοχή, αλλά και

τις προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει η Αίγυπτος στην περιφέρειά της, κυρίως ως προς τη Συρία, τη Λιβύη, την Υεμένη αλλά και την Αραβική Κοινή Στρατιωτική δύναμη. Στην ανακοίνωσή της έγινε ιδιαίτερη μνεία στην εσωτερική κατάσταση, στις προσπάθειες του Προέδρου Αλ Σίσι να επιβεβαιώσει τη θέση της Αιγύπτου στη χαοτική περιοχή της Μέσης Ανατολής, αφού η Αίγυπτος φαίνεται να έχει αποστασιοποιηθεί από τη σουνιτική-σιτική σύγκρουση, στον επιδιωκόμενο διπλωματικό ρόλο της Αιγύπτου σε περιφερειακές συγκρούσεις, καθώς και διαδικασία απόκτησης νέων συμμάχων, όπως η περίπτωση της Ελλάδα, της Κύπρου και της Ρωσίας.

Ο Mohamed Kamal Shahda, Καθηγητής της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Καΐρου, χαιρέτησε το ακροατήριο και ευχαρίστησε για τη συμμετοχή του στην ημερίδα, υπογραμμίζοντας τις τρισχειλετείς σχέσεις της Αιγύπτου με την Ελλάδα και ιδιαιτέρως με την Μακεδονία, την "αυθεντική" ("original"), όπως υπογράμμισε.

Ο Καθηγητής εστίασε στις τρέχουσες διεθνείς σχέσεις της Αιγύπτου. Παρουσιάζοντας και αναλύοντας τις προκλήσεις και τις στοχεύσεις της εξωτερικής πολιτικής της χώρας του, υπογράμμισε τα προβλήματα που παρουσιάζονται στη Λιβύη, η οποία, κατ'αυτόν, αποτελεί την άμεση περιφερειακή πρόκληση για την Αίγυπτο. Αναφορικά με το Ιράκ και την κατάσταση στη Συρία, επιλογή του Προέδρου Αλ Σίσι είναι η απόσταση από τέτοιους είδους κρίσεις, εκτός από την περιορισμένη συμμετοχή της Αιγύπτου σε διεθνείς διακηρύξεις κατά του ISIS. Επίσης, ο Πρόεδρος Αλ Σίσι έχει εργαστεί για να ενισχύσει τις σχέσεις του με συμμάχους του, εκείνες που καλλιέργησε πριν ακόμη αναλάβει την προεδρία, όπως με τη Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, αλλά και τη Ρωσία. Τέλος, από τις διεθνείς σχέσεις της Αιγύπτου δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί η αναδυόμενη στρατηγική σχέση Ελλάδος-Κύπρου-Αιγύπτου, η οποία, σε ένα αβέβαιο και ανταγωνιστικό περιφερειακό περιβάλλον, συνιστά πυλώνα σταθερότητας.

Ο Σπυρίδων Ν. Λίτσας, Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, ανέπτυξε τις Ελληνο-Αιγυπτιακές σχέσεις. Εστιάζοντας στο θέμα αυτό καταρχάς αναφέρθηκε στους ισχυρούς πολιτιστικούς και ιστορικούς δεσμούς των δύο χωρών, μία κατάσταση διόλου τυχαία, αφού αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στη σημερινή μετεξέλιξη σε στρατηγική σχέση. Ειδική μνεία έγινε στις πρόσφατες συνόδους κορυφής μεταξύ Ελλάδος-Κύπρου και Αιγύπτου. Η τριμερής αυτή σχέση είναι καθοριστική όχι μόνο για την εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων της κάθε μετέχουσας εθνοκρατικής οντότητας, αλλά και για τη γενικότερη κατάσταση ασφαλείας στην περιοχή, αφού στοχεύει στην ειρήνη, σταθερότητα και συνεργασία για την ταραχώδη περιοχή της Μεσογείου. Τέλος, παρουσίασε τις προκλήσεις αναφορικά με την παρουσία της Τουρκίας και της ευρύτερης αστάθειας στην περιοχή, αλλά και τις ευκαιρίες μέσα από την

περαιτέρω ενίσχυση των σχέσεων Ελλάδος, Αιγύπτου και Κύπρου, μία σχέση που εξελίσσεται και εμβαθύνεται στο πολιτικο-στρατιωτικό επίπεδο και στον ενεργειακό τομέα.

Ο Αριστοτέλης Τζιαμπίρης, Καθηγητής και Πρόεδρος του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιά, εστίασε στη σταθερότητα στην ταραγμένη Νοτιοανατολική Μεσόγειο και αναφέρθηκε στη συνεργασία των χωρών της Νοτιοανατολικής Μεσογείου: Ελλάδας, Κύπρου, Ισραήλ και Αιγύπτου. Στην αρχή προσεγγίζοντας τη στρατηγική σχέση Ελλάδος-Κύπρου-Ισραήλ, ο Καθηγητής αναφέρθηκε στις αρχικές προσπάθειες προσέγγισης των Ελλάδα-Ισραήλ και στη μέχρι σήμερα εξέλιξη αυτής της σχέσης, που άπειται της πολιτικής και στρατιωτικής συνεργασίας. Συζητώντας τη συγκεκριμένη τριγωνική σχέση υπογράμμισε την κομβική παρουσία της Κυπριακής Δημοκρατίας με τις πολύ σημαντικές συμφωνίες στο ενεργειακό, έναν τομέα με ιδιαίτερη δυναμική και για τις τέσσερις χώρες, που διαμορφώνει μία νέα κατάσταση ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο. Τέλος, μέσα από την παρουσίαση του τριγώνου Ελλάδας-Κύπρου-Αιγύπτου έδωσε μία ρεαλιστική αποτύπωση της κατάστασης στην περιοχής της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, τις προκλήσεις και αναδυόμενες ευκαιρίες προς αξιοποίηση από τις τρεις χώρες, μέσα από το νέο περιβάλλον που έχει διαμορφωθεί, λαμβάνοντας εξίσου υπόψη τη θέση της Τουρκίας, αλλά και τη σχέση Αιγύπτου και Ισραήλ. Κατέληξε επισημαίνοντας ότι η συνεργασία των τριών χωρών, σε συνάρτηση με την αντίστοιχη με το Ισραήλ, θα συμβάλει στη σταθερότητα και στην ανάπτυξη της περιοχής της Νοτιοανατολικής Μεσογείου.

"Αίγυπτος, Ελλάδα και Κύπρος: συνεργασία για ασφάλεια και μελλοντική ευημερία" *

των *Mohammed Kamal*, Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Καΐρου
και *Ηλία Κουσκουβέλη*, Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Ο Καθηγητής και Κάτοχος της Έδρας "Θουκυδίδης" του ΓΕΕΘΑ στις Στρατηγικές Σπουδές, Ηλίας Κουσκουβέλης σε συνεργασία με τον Καθηγητή *Mohamed Kamal Shahda*, της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Καΐρου που συμμετείχαν στην Ημερίδα που πραγματοποιήθηκε στις 19 Νοεμβρίου 2015 στη Λέσχη Αξιωματικών Φρουράς Θεσσαλονίκης, με θέμα "Greece and Egypt in a volatile region: Politics and Strategy" συνέγραψαν ένα κείμενο, ως αποτέλεσμα της Ελληνο-αιγυπτικής επιστημονικής συνεργασίας, που άρχισε με την ημερίδα, στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων και των Στρατηγικών Σπουδών, το οποίο δημοσιεύθηκε στις ΗΠΑ, στην αγγλική γλώσσα, καθώς και στα ελληνικά στην εφημερίδα Φιλελεύθερος της Κύπρου την 1η Ιανουαρίου 2016.

To κείμενο αυτό παρατίθεται αυτούσιο στη συνέχεια

Η Ελλάδα και η Αίγυπτος είναι οι ακρογωνιαίοι λίθοι της σταθερότητας στην Ανατολική Μεσόγειο. Η αλληλεπίδρασή τους είναι πάνω από δυόμισι χιλιετίες παλαιά και οι διπλωματικές τους σχέσεις χρονολογούνται από το 1833. Η Αλεξανδρεία στην Αίγυπτο ιδρύθηκε από τον Μέγα Αλέξανδρο το 331 π.Χ. και είναι μία ζωντανή απόδειξη του βάθους της σχέσης μεταξύ των δύο λαών της Μεσογείου.

Σήμερα, και πάλι, η θαλάσσια λεωφόρος της Μεσογείου προσφέρει την ευκαιρία για ένα νέο κεφάλαιο συνεργασίας σε δύο σημαντικούς τομείς: την ασφάλεια και την ενέργεια. Σε αυτούς τους δύο τομείς οι δύο χώρες έχουν σημαντικά κοινά συμφέροντα.

Η Ελλάδα και η Αίγυπτος, αλλά και η Κύπρος, αντιμετωπίζουν ένα αβέβαιο και ανταγωνιστικό περιφερειακό περιβάλλον. Και οι τρεις χώρες έχουν να αντιμετωπίσουν τις τουρκικές προκλήσεις. Παράλληλα, αντιμετωπίζουν τις αρνητικές συνέπειες της αστάθειας σε χώρες της ευρύτερης περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου, τη Συρία, το Ιράκ, και τη Λιβύη. Η Ελλάδα έχει δεχθεί εκατομμύρια προσφύγων από τη Συρία και το Ιράκ, ενώ η Αίγυπτος ήδη φιλοξενεί εκατοντάδες χιλιάδες Σύριους. Η Αίγυπτος έχει ήδη αποτελέσει θύμα του θρησκευτικού εξτρεμισμού, ενώ η Ελλάδα ζει με την αγωνία μίας παρόμοιας και τραγικής μελλοντικής εμπειρίας. Και δεν είναι μόνο αυτό. Στα σύνορα της Αιγύπτου, στην μετα-Καντάφι εποχή, η Λιβύη έχει μετατραπεί σε μια πύλη για το πέρασμα λαθραίων όπλων και τρομοκρατών στην Αίγυπτο. Η Ελλάδα, ακριβώς απέναντι στη Μεσόγειο από τη Λιβύη, δεν απέχει πολύ ώστε να βρεθεί αντιμέτωπη και αυτή με παρόμοιες απειλές που να προέρχονται από τη χώρα αυτή.

Για να αντιμετωπιστεί το ζήτημα της ασφάλειας, οι Υπουργοί Άμυνας Αιγύπτου και Ελλάδας, Σέντχι Σόμπχι και Πάνος Καμμένος, συναντήθηκαν τον Απρίλιο του 2015 και συζήτησαν τις δυνατότητες να "ενισχύσουν τη συνεργασία και στρατιωτικές σχέσεις μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων των δύο χωρών". Ένα μήνα αργότερα, μονάδα της Πολεμικής Αεροπορίας της Ελλάδας έφτασε στην Αίγυπτο και συμμετείχε στην κοινή με την αιγυπτιακή Πολεμική Αεροπορία άσκηση "Horus 2015", ενώ και τον Δεκέμβριο του 2015, μονάδες του αιγυπτιακού Ναυτικού και της Αεροπορία μετέβησαν στην Ελλάδα και συμμετείχαν στην κοινή άσκηση "Μέδουσα 2015". Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας, του λαθρεμπορίου, της πειρατείας στη θάλασσα και η παράνομη μετανάστευση είναι επίσης στην ημερήσια διάταξη της συνεργασίας για την ασφάλεια μεταξύ των δύο χωρών.

Η Ελληνική και η Αιγυπτιακή κυβέρνηση έχουν την πρωταρχική υποχρέωση να παρέχουν ασφάλεια στους λαούς τους. Ωστόσο, με δεδομένη τη δύσκολη οικονομική κατάσταση στις δύο χώρες, έχουν μία μάλλον πιο σημαντική και επείγουσα αποστολή: να τους παρέχουν ανάπτυξη και οικονομική ευημερία. Είναι ακριβώς αυτή η στιγμή που έχουν την ευκαιρία να επωφεληθούν από τα μεγάλα δώρα που η Μεσόγειος κράτησε μυστικά για τόσο πολλούς αιώνες. Ιδιαίτερα, για την Αίγυπτο, η πρόσφατη ανακάλυψη στο αλίπεδο Zohr διεθνώς χαρακτηρίζεται ως μεγάλο "δώρο". Εκτιμάται πως περιέχει 30

τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια (TCF) φυσικού αερίου (που ισοδυναμεί με 5,5 δισεκατομμύρια βαρέλια πετρελαίου), καθιστώντας την τη μεγαλύτερη ανακάλυψη κοιτάσματος φυσικού αερίου στην περιοχή της Μεσογείου. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα αναμένει να ανακαλύψει παρόμοια δώρα κάτω από το βυθό της θάλασσας, αλλά, πιο σημαντικό, η Ελλάδα μπορεί να επωφεληθεί από την εκμετάλλευση του αιγυπτιακού κοιτάσματος, καθώς και από εκείνα της Κύπρου και του Ισραήλ, και να απολαύσει μία σταθερή ροή ενέργειας από φιλικές χώρες. Επιπλέον, μπορεί να συμβάλει στην ασφαλή μεταφορά ή τη διοχέτευση αυτών των πόρων προς την Ευρώπη.

Αυτό το μήνα, η Ελλάδα, η Αίγυπτος και η Κύπρος συμφώνησαν να επισπεύσουν τις συνομιλίες για να καθορίσουν τα θαλάσσια όρια στην ανατολική Μεσόγειο, στο πλαίσιο των προσπαθειών τους να μετατρέψουν την περιοχή σε έναν ενεργειακό κόμβο. Ο Αιγύπτιος Πρόεδρος Αμπντέλ Φατάχ αλ-Σίσι, ο Έλληνας Πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας και ο Κύπριος Πρόεδρος Νίκος Αναστασιάδης, συναντήθηκαν στην Αθήνα για τρίτη φορά φέτος και συζήτησαν το πώς θα μπορούσαν να επωφεληθούν των αποθεμάτων φυσικού αερίου. Οι ηγέτες συζήτησαν επίσης και άλλους πιθανούς τομείς συνεργασίας, όπως ο τουρισμός, οι επενδύσεις και τα ενεργειακά, συμπεριλαμβανομένης και της ενδεχόμενης κατασκευής του αγωγού, ανάλογα προφανώς με το επίπεδο των αποθεμάτων φυσικού αερίου που θα βρεθεί.

Πιστεύουμε ότι η λεωφόρος της Μεσογείου προσφέρει πολλές άλλες δυνατότητες. Εκτός από την ασφάλεια και την ενέργεια, μπορεί να αυξήσει το διμερές εμπόριο και να ενισχύσει τον διάλογο μεταξύ των πολιτισμών. Επιπλέον, η Ελλάδα και η Κύπρος μπορούν να βοηθήσουν στο να κατανοηθούν καλύτερα οι θέσεις της Αιγύπτου προς την ΕΕ, και να συμβάλουν στην προώθηση των οικονομικών σχέσεων μεταξύ τους.

Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, Αίγυπτος, Ελλάδα και Κύπρος έχουν πολλά να κερδίσουν από την επιστημονική συνεργασία - μία προσπάθεια που έχουμε ήδη ξεκινήσει. Διότι η μεταξύ τους συνεργασία δεν εξυπηρετεί μόνο τα συμφέροντά τους, αλλά συμβάλλει επίσης στην ευημερία και τη σταθερότητα στην Ανατολική Μεσόγειο.

* Το κείμενο εκφράζει προσωπικές απόψεις και είναι το προϊόν των συζητήσεων που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Συνεδρίου για τις Ελληνο-Αιγυπτιακές σχέσεις, που διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη από την "Εδρα ΓΕΕΘΑ στις Στρατηγικές Σπουδές 'Θουκυδίης'" του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Mohamed Mostafa Kamal είναι καθηγητής Πολιτικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο του Καΐρου. Είναι σχολιαστής και αναλυτής τόσο της αιγυπτιακής, καθώς και των περιφερειακής, επικαιρότητας.

Ο Mohamed Mostafa Kamal αποφοίτησε από την Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Καΐρου. Η υψηλή ακαδημαϊκή υπόσταση του, του εξασφάλισε μια θέση στο ΔΕΠ του πανεπιστημίου.

Ένα χρόνο μετά την αποφοίτηση, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο Johns Hopkins και στο φημισμένο Bologna Center της Ιταλίας, όπου και απέκτησε πτυχίο στις διεθνείς σχέσεις. Μετακόμισε στον Καναδά, όπου έλαβε το μεταπτυχιακό του στη διεθνή ανάπτυξη από τη Σχολή Norman Paterson, Διεθνών Υποθέσεων στην Οτάβα.

Θα επιστρέψει στις Ηνωμένες Πολιτείες για το διδακτορικό του στις διεθνείς σχέσεις / πολιτικές επιστήμες στη Σχολή Paul H. Nitze, Προηγμένων Διεθνών Σπουδών και πάλι στο Πανεπιστήμιο Johns Hopkins.

Κέρδισε επίσης μια υποτροφία από την Αμερικανική Ένωσης Πολιτικών Επιστημών για να εργαστεί ως Συνεργάτης του Κογκρέσου στη Βουλή των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ, όπου έκανε έρευνα για την διδακτορική διατριβή του για το ρόλο του Κογκρέσου στην άσκηση της Αμερικανικής Εξωτερικής Πολιτικής στη Μέση Ανατολή. Αφού τελείωσε το διδακτορικό του το 2000, επέστρεψε στην Αίγυπτο για να συνεχίσει να διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του Καΐρου. Εκτός από τη διδασκαλία στο Πανεπιστήμιο του Καΐρου, ο Mohamed Mostafa Kamal είναι ο Διευθυντής του Κέντρου Μελέτης των Αναπτυσσόμενων Χωρών του Πανεπιστημίου. Σε ότι αφορά τον δημόσιο βίο του, ο Kamal υπηρέτησε σε μια σειρά από αξιώματα στην πολιτική ζωή της Αιγύπτου. Διετέλεσε μέλος του Συμβουλίου της Shura (της άνω Βουλής του κοινοβουλίου της Αιγύπτου), που εργάζεται για την Επιτροπή Παιδείας και Νεολαίας.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Καθηγητής Ηλίας Κουσκουβέλης, γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη και αποφοίτησε από τη Νομική Σχολή του ΑΠΘ όπου εισήχθη με υποτροφία.

Το 1983 απέκτησε, μεταπτυχιακό δίπλωμα με ειδίκευση στο Δίκαιο και την Πολιτική της Θάλασσας, του Αέρα και του Διαστήματος, στο Πανεπιστήμιο της Nantes, στη Γαλλία.

Έλαβε υποτροφία το 1985 από το Πανεπιστήμιο του Denver, στις ΗΠΑ, και απέκτησε τον δεύτερο μεταπτυχιακό του τίτλο στις Διεθνείς Σπουδές.

Εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή στο γνωστικό πεδίο της άμυνας και της ασφαλείας, μελετώντας τις νομικές, πολιτικές και στρατηγικές διαστάσεις των στρατιωτικών δραστηριοτήτων στο διάστημα.

Το 1989 αναγορεύθηκε διδάκτορας της Σχολής Νομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Grenoble, στη Γαλλία.

Ως ερευνητής εργάστηκε για το Πανεπιστήμιο Washington, Seattle, ΗΠΑ, για το Κέντρο Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας και Αέρα στο Πανεπιστήμιο της Nantes, Γαλλία, για το Νομικό Τμήμα Διαστημικών Υποθέσεων και το Τμήμα Πολιτικών Υποθέσεων Συμβουλίου Ασφαλείας στον ΟΗΕ.

Διετέλεσε Αντιπρύτανης Ακαδημαϊκών Υποθέσεων από το 2004 έως το 2006 και Πρύτανης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας από το 2006 έως το 2010.

Σήμερα είναι Κομήτορας της Σχολής Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών, του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Στο συγγραφικό του έργο περιλαμβάνεται η συγγραφή αρκετών βιβλίων, η επιμέλεια έκδοσης στα Ελληνικά βιβλίων διακεριμένων ακαδημαϊκών και η αρθρογραφία με παρεμβάσεις στον ημερήσιο και εβδομαδιαίο τύπο. Έχει τιμηθεί με πολλά βραβεία και διακρίσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και το Εξωτερικό.

"Οι πρώτες μέρες της Αιγυπτιακής Δημοκρατίας (1952 - 1954): Οι Ελεύθεροι Αξιωματικοί, η Μουσουλμανική Αδελφότητα και οι Υπερδυνάμεις"

του Πάνου Κουργιώτη, Δρ. Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ - Αραβολόγου

Πρόλογος

Η μελέτη της εν λόγω ιστορικής περιόδου παρουσιάζει ενδιαφέρον, λόγω της συσχέτισής της με όσα εκτυλίσσονται σήμερα στην Αίγυπτο. Παρά το γεγονός ότι τότε το γεωπολιτικό πλαίσιο ήταν εκείνο του Ψυχρού Πολέμου, εν αντιθέσει με το τωρινό της Αραβικής Άνοιξης και της επακόλουθης αποσταθεροποίησης των ανεξάρτητων κρατών που δημιούργησε η αποαποικιοποίηση 60 χρόνια πριν, εντούτοις οι συγκρίσεις είναι δυνατές. Τότε ο Τζαμάλ Άμπντ αλ-Νάσερ ηγήθηκε ενός κινήματος, που κατέστησε τις ένοπλες δυνάμεις αυτού του αραβικού έθνους ρυθμιστή της πολιτικής ζωής και θεματοφύλακα μιας επαναστατικής νομιμότητας. Επιπλέον, το κίνημά του τερμάτισε μία περίοδο της σύγχρονης αιγυπτιακής ιστορίας κι εγκαίνιασε μια καινούρια. Ακολούθως, η "διορθωτική κίνηση" της 3ης Ιουλίου 2013 υπό τον Άμπντ αλ-Φατάχ Σίσι δικαιολογήθηκε ως μία επιβεβαίωση του ρόλου που επιφυλάσσει ο αιγυπτιακός στρατός για τον εαυτό του εδώ και δεκαετίες. Σημείο αναφοράς του Σίσι λοιπόν, είναι και το κίνημα του Νάσερ της 23ης Ιουλίου 1952, αλλά και η Επανάσταση της 25ης Ιανουαρίου 2011, την οποία, όπως δηλώνει ο ίδιος, θέλησε να επαναφέρει στη σωστή της τροχιά, μετά από έναν χρόνο διακυβέρνησης των ισλαμιστών (2012 - 2013). Αν και η περίοδος που ξεκίνησε με την ανάληψη της εξουσίας από το Σίσι ξεδιπλώνεται ενώπιον των αναλυτών την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, παρ' όλα αυτά οι ομοιότητές της με την πρώιμη περίοδο της αιγυπτιακής δημοκρατίας (1952 - 1954) είναι εντυπωσιακές.

Όπως και ο Νάσερ τότε, βρέθηκε να ελίσσεται μεταξύ των δύο αντίπαλων συνασπισμών, έτσι και ο Σίσι σήμερα χαίρει της αναγνώρισης και της στήριξης της Δύσης, την ίδια ώρα ωστόσο θεωρεί προνομιακό του εταίρο τη Ρωσία του Πούτιν. Η τελευταία μπορεί να μην είναι η τότε Σοβιετική Ένωση του Χρουστσώφ, όμως την παρατηρούμε το τελευταίο διάστημα να αποζητά έναν διαρκώς ενεργότερο ρόλο στη Μέση Ανατολή. Παράλληλα με τις εναγώνιες προσπάθειές τους να εξασφαλίσουν οικονομική βοήθεια και να συνάψουν συμμαχίες με νέους εταίρους και οι δύο Αιγύπτιοι ηγέτες αναγκάστηκαν να συμπράξουν στο εσωτερικό, έστω και απρόθυμα, με τη μία ή την άλλη εκδοχή του λεγόμενου Πολιτικού Ισλάμ. Όπως ακριβώς λοιπόν, επιστράτευσε ο Σίσι τους σαλαφιστές ενάντια στους προκατόχους του Αδελφούς Μουσουλμάνους, έτσι και τότε ο Νάσερ συνεργάστηκε τουλάχιστον για δύο χρόνια με την τότε Μουσουλμανική Αδελφότητα έως ότου ξεκαθαρίσει το πολιτικό τοπίο από τους κομμουνιστές και τα απομεινάρια της περιόδου της μοναρχίας. Η συνύπαρξη του Σίσι με τους σαλαφιστές συνεχίζει να μπερδεύει τους μη Άραβες συμμάχους του, ενώ όπως θα δούμε και τότε οι δυτικές δυνάμεις δε μπορούσαν να

κρύψουν τη σύγχυση τους, αναφορικά με την πιθανή επιρροή που ασκούσε η Αδελφότητα στις πολιτικές του στρατιωτικού καθεστώτος.

Η σύντομη λοιπόν περίοδος 1952 - 1954, ήταν η εποχή που ο Νάσερ προσπάθησε να βρει ένα κοινό έδαφος τόσο με τους μετέπειτα ορκισμένους εχθρούς του, τους ισλαμιστές, όσο και με την μεγάλη ιμπεριαλιστική δύναμη των ΗΠΑ, που διαδέχτηκαν τους Βρετανούς αποικιοκράτες. Από το 1955 και μετά και οι δύο θα αποτελούσαν τις δύο όψεις του ίδιου εχθρού, μεταξύ των εχθρών της Επανάστασης, εσωτερικών κι εξωτερικών. Υπό το φως των νεότερων εξελίξεων στην Αίγυπτο η μακρινή εκείνη περίοδος πρέπει να ξαναδιαβαστεί, ιδίως λόγω των επίκαιρων διδαγμάτων της.

Αναζητώντας εταίρους μετά την Επανάσταση: η Δύση μεταξύ των νεαρών αξιωματικών και των ισλαμιστών

Το 1952 δεν ήταν για την Αίγυπτο ένα έτος σαν όλα τα άλλα. Όπως ήταν φυσικό, Αμερικανοί και Βρετανοί πάσχιζαν να ανακαλύψουν ποιοι ήταν οι άνθρωποι του στρατιωτικού κινήματος της 23ης Ιουλίου, που έμεινε γνωστό ως κίνημα των Ελεύθερων Αξιωματικών. Από την πρώτη στιγμή, οι νεαροί αξιωματικοί υπό την καθοδήγηση του συνταγματάρχη, Τζαμάλ Άμπντ αλ-Νάσερ, ζήτησαν τη στήριξη των δυτικών δυνάμεων, δικαιολογώντας την εμπλοκή τους στα πολιτικά πράγματα ως μια αναγκαία κίνηση κατά του διεφθαρμένου μονάρχη, Φαρούκ, τελευταίου μέλους της δυναστείας που είχε εγκαθιδρύσει ο Μουχάμαντ Άλη στην Αίγυπτο ενάμιση αιώνα πριν. Όπως ανέφερε ο ίδιος ο Νάσερ στο ημερολόγιο του από τα χρόνια του Α' αραβοϊσραηλινού πολέμου το 1948: "οι σφαίρες μας στόχευαν τον εχθρό στην Παλαιστίνη, όμως οι καρδιές μας βρίσκονταν στην πατρίδα μας που την αφήσαμε να την φυλούν οι λύκοι"¹.

Αρχικά, λόγω της ιδεολογικής εγγύτητας των διακηρυγμένων στόχων των Ελεύθερων Αξιωματικών και των όσων πρέσβευαν οι ντόπιοι ισλαμιστές (Μουσουλμανική Αδελφότητα), οι ΗΠΑ έφτασαν σε σημείο να πιστεύουν ότι η Επανάσταση του Ιούλη πραγματοποιήθηκε από ισλαμιστικούς θύλακες εντός του στρατεύματος.² Ταυτοχρόνως, οι τρομοκρατημένοι Αιγύπτιοι πασάδες και λοιποί μεγαλογαιοκτήμονες προσπαθούσαν να πείσουν τους παραδοσιακούς προστάτες τους, τους Βρετανούς, ότι επρόκειτο για ένα πραξικόπημα εμπνευσμένο από τους κομμουνιστές και τους ισλαμιστές με απώτερο σκοπό του την επιβολή ενός αντιδυτικού πολιτικού και οικονομικού προγράμματος στη χώρα.³ Άλλωστε, ακόμη και πριν το 1952, αναλυτές της αμερικανικής πρεσβείας είχαν επισημάνει το γεγονός ότι η μεγαλοαστική τάξη της Αιγύπτου φοβόταν τους Αδελφούς Μουσουλμάνους πολύ περισσότερο από τους κομμουνιστές: "η Αίγυπτος βρίσκεται μακριά από τη Ρωσία και δε τη φοβάται. Παρ' όλα αυτά, οι

1. *Yaumiyat al-Ra'* is Jamal 'Abd al-Nasir 'an harb Filastin 1948 (Ημερολόγιο του Προέδρου Τζαμάλ Άμπντ αλ-Νάσερ για τον πόλεμο της Παλαιστίνης το 1948) (Κάιρο: akhir al-Sa'a, 1955).

2. Memorandum of the Alta F. Fowler of the Office of Near Eastern Affairs to the Officer in Charge of Egypt and Anglo-Egyptian Sudan Affairs, Jul. 28, 1952, FRUS 1952 IX, doc.997, 1844 & Colonel Anwar el Sadat, *Revolt on the Nile* (London: Allan Wingate, 1957), 28, 79.

3. Public Record Office. Top Secret. FO141/1453, 23/7/1952, 46.

πλούσιοι φοβούνται την άνοδο στην εξουσία εξτρεμιστικών ομάδων, όπως η Μουσουλμανική Αδελφότητα. Η πολιτική των δολοφονιών που υιοθετεί έχει σπείρει τον πανικό¹⁴.

Ωστόσο, οι φόβοι αυτοί ήταν μάλλον υπερτιμημένοι, δεδομένης της ανοχής που έδειχναν οι πασάδες στις δραστηριότητες και τις κοινωνικές υπηρεσίες των Αδελφών Μουσουλμάνων καθ' όλη την δεκαετία '40 στο όνομα του κοινού αγώνα κατά των ντόπιων κομμουνιστικών οργανώσεων. Παρά τις υστερικές εκκλήσεις των ελίτ λοιπόν, οι Βρετανοί αντιλήφθηκαν ότι ο συνεχιζόμενος φιλοδυτικός προσανατολισμός της Αιγύπτου δεν εξαρτιόταν απαραίτητα από την πολιτική επιβίωση της παλιάς μπουρζουαζίας. Συνεπώς, αντί να παρέμβουν υπέρ του βασιλιά, οι Βρετανοί τήρησαν στάση αναμονής, περιμένοντας να δουν με ποιο τρόπο θα προωθούσαν τις μεταρρυθμίσεις που υποσχέθηκαν οι Ελεύθεροι Αξιωματικοί. Λόγω της συγκυρίας του Ψυχρού Πολέμου και της αποαποκλιπόήσης, ύψιστο διακύβευμα υπήρξε βεβαίως, η αποφυγή δημιουργίας πρόσφορου εδάφους για την ανάμιξη των κομμουνιστών⁵. Προκειμένου να διαλύσουν τις δυτικές ανησυχίες, οι νεαροί αξιωματικοί δήλωσαν ρητά ότι το κίνημά τους "είναι αντίθετο στους κομμουνιστές, δεν αναζητά τη βοήθεια των ισλαμιστών και δεν μπορεί να συνεργαστεί με τους πασάδες των παλιών αστικών κομμάτων"⁶. Ουσιαστικά, τα όσα δήλωσε ο στρατηγός Μουχάμαντ Ναγκίμπ στον Αμερικανό πρέσβη ήταν πανομοιότυπα με όσα ανέφερε ο Γενικός Καθοδηγητής της Αδελφότητας, Χάσαν αλ-Χουντάμπι, στον βασιλιά, λίγους μήνες πριν την εκθρόνισή του: "δεν τίθεται κανένα θέμα συνεργασίας μας με τους κομμουνιστές, διότι είναι άθεοι κι εντελώς ανάρμοστοι για την οργάνωσή μας"⁷. Οι δηλώσεις και των δύο λοιπόν, ήταν ενδεικτικές της επιθυμίας των δύο ομάδων να επιδείξουν διαπιστευτήρια αντικομουνισμού εν μέσω γεωπολιτικών ανακατατάξεων στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου⁸. Οι λόγοι της επιθυμίας τους αυτής ήταν προφανείς.

Παρά τις διαβεβαιώσεις των στρατιωτικών, το πολιτικό τοπίο είχε μεταβληθεί προς όφελος των ισλαμιστών που είχαν στηρίξει την Επανάσταση και οι δυτικές δυνάμεις πίστευαν ότι το μέλλον των σχέσεων τους με τη νέα κυβέρνηση στην Αίγυπτο θα επηρεαζόταν από το βαθμό επιρροής της Αδελφότητας στους Ελεύθερους Αξιωματικούς. Οι Βρετανοί εκτιμούσαν ότι το καθεστώς θα χρειαζόταν τη λαϊκή βάση της οργάνωσης σύντομα, ενώ ανέφεραν ότι η πουριτανική ιδεολογία των ισλαμιστών δε μεταφραζόταν απαραίτητα και σε αντιδυτικισμό⁹. Παράλληλα, όταν οι αξιωματικοί στράφηκαν στην Δύση για στρατιωτικούς εξοπλισμούς και οικονομική βοήθεια, οι Αμερικανοί είδαν την

4. Substance of Discussions of State-Joint Chiefs of Staff meetings, Dec. 12, 1951, FRUS 1951V, 437.

5. Public Record Office. Letter. FO141/1453, 11/10/1952, 99.

6. Telegram, the Ambassador in Egypt to the Secretary of State, Nov. 25, 1952, FRUS 1952 IX, doc.1295, 1894.

7. Public Record Office. Secret. FO141/1433, 28/11/1951, 88.

8. Wm. Roger Louis, *The British Empire in the Middle East 1945 - 1951. Arab Nationalism, The United States and Postwar Imperialism* (Oxford: Clarendon Press, 1984), 716, 721.

9. Public Record Office. Top Secret. FO141/1454, 1/8/1952, 2

εξέλιξη αυτή σαν ένα σημάδι εξασθένησης της επιφροής της Αδελφότητας. Κατά τη συνάντησή του με τον πρέσβη Caffery, ο στρατηγός Ναγκίμπ του ανέφερε πως παρά το γεγονός ότι πολλοί στρατιώτες και αξιωματικοί ήταν Αδελφοί Μουσουλμάνοι, ο ίδιος μπορούσε να τους θέσει εύκολα υπό έλεγχο εφόσον ήταν αναγκαίο¹⁰. Σε κάθε περίπτωση, δεν γνωρίζουμε πόσοι ακριβώς Αδελφοί βρίσκονταν στους κύκλους των Ελεύθερων Αξιωματικών, ενώ δεν γνωρίζουμε ούτε τον ακριβή αριθμό των τελευταίων, αν και οι αριθμοί τους πρέπει να κυμάνθηκαν μεταξύ 70 και 250, σύμφωνα με τις πηγές¹¹.

Από τη μελέτη των διπλωματικών εγγράφων, φαίνεται ότι οι Αμερικανοί εκβιάζονταν πιο εύκολα από τους αξιωματικούς, αναφορικά με τον κίνδυνο που υποτίθεται ότι πρέσβευαν οι ισλαμιστές, εν αντιθέσει με τους Βρετανούς, που γνώριζαν καλύτερα την Αδελφότητα λόγω της παραδοσιακής τους θέσης στην αιγυπτιακή πολιτική ζωή κι εξακολουθούσαν να βλέπουν με κάποια δυσπιστία τους νέους ηγέτες της χώρας. Άλλωστε, μια ομάδα των Αδελφών υπό τον ίδιο τον Γενικό Καθοδηγητή είχε ήδη προσεγγίσει τους Βρετανούς από τον Ιανουάριο του 1953¹². Θεωρούσαν ότι διαμορφώνεται ένα σχίσμα μεταξύ των Αδελφών, ωστόσο σε ποιο βαθμό αυτό το σχίσμα ήταν πραγματικό και πως θα μπορούσε να επηρεάσει τη σχέση της οργάνωσης με τους Ελεύθερους Αξιωματικούς και τη Δύση;

Η κρίση που ξέσπασε μεταξύ των ισλαμιστών και του καθεστώτος, δύο χρόνια μετά την Επανάσταση, οδήγησε στην πολιτική τους εξαφάνιση για πάνω από 15 χρόνια (1954 - 1970) και πράγματι αποτέλεσε την τελευταία φάση των πρώτων ημερών της νεαρής αιγυπτιακής δημοκρατίας. Μιλάμε για το καταληκτικό κεφάλαιο μιας πολύ σύντομης, ωστόσο κριτιμότατης περιόδου, όπου ο αγώνας για τη νομή της εξουσίας εντός της χώρας μαινόταν και η ανερχόμενη αμερικανική υπερδύναμη προσδοκούσε να τιθασεύσει τον αναδυόμενο αραβικό εθνικισμό σε μία λιγότερο αποικιοκρατούμενη Μέση Ανατολή. Εν ολίγοις, η κρίση του 1954 υπήρξε μια αντανάκλαση παλιότερων ιδεολογικών και οργανωτικών αδιεξόδων που αντιμετώπιζαν οι ισλαμιστές. Μετά την δολοφονία του ιδρυτή της, Χάσαν αλ-Μπάνα το 1949, η -ήδη από το 1948 εκτός νόμου- Αδελφότητα διήλθε μια επικίνδυνη φάση, κατά την οποία τα στελέχη του παραστρατιωτικού της σώματος ισχυροποιήθηκαν έναντι της επίσημης μετριοπαθούς ηγεσίας¹³. Ως εκ τούτου, όταν η οργάνωση νομιμοποιήθηκε εκ νέου το 1950, η νέα ηγεσία είχε να αντιμετωπίσει την πρόκληση των εξτρεμιστών στις τάξεις της¹⁴. Ωστόσο, παρ' όλες της

10. Public Record Office. FO141/1453, 26/7/1952, 5.

11. Eliezer Be'eri, *Army Officers in Arab Politics and Society* (New York & London: Praeger - Pall Mall, 1970), 92 - 93.

12. Youssef M. Choueiri, *Islamic Fundamentalism* (Washington & London: Pinter, 1997), 43.

13. Mahmud abd al-Halim, *al-Ikhwan al-Muslimun - Ahdath sana 'at al-Tarikh* (Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι - γεγονότα που έγραψαν την ιστορία) vol. I (Alexandria: Dar ad-Da'wa, 1994), 258 - 259 & Ishak Musa al-Huseini, *The Moslem Brethren the Greatest of Modern Islamic Movements* (Beirut: Khayat's College Book Cooperative, 1956), 141.

14. Zollner Barbara, "Prison Talk: the Muslim Brother's Internal Struggle during Gamal Abdel Nasser's Persecution, 1954 to 1971". *International Journal of Middle East Studies* 39 (2007): 414.

προσπάθειες της να τους εξουδετερώσει, τα στοιχεία αυτά συνέχιζαν να αποτελούν μια "σιωπηρή αντιπολίτευση" εντός του ίδιου του ισλαμιστικού κινήματος μέχρι και το 1954, που επήλθε η οικική ρήξη¹⁵.

Η πρώτη φορά που δοκιμάστηκαν οι σχέσεις Αδελφών - Ελεύθερων Αξιωματικών αφορούσε τα παραλειπόμενα της απόφασης του Συμβουλίου Επαναστατικής Διοίκησης να θέσει εκτός νόμου όλα τα αιγυπτιακά πολιτικά κόμματα της προηγούμενης περιόδου (1922 - 1952)¹⁶, πλην της Αδελφότητας, η οποία δεν είχε καταχωριθεί ποτέ επισήμως ως κόμμα. Στην αρχή, οι Βρετανοί ερμήνευσαν την κίνηση ως ένα σημάδι μετεξέλιξης των Αδελφών σε ιδεολογικό βραχίονα του στρατιωτικού καθεστώτος¹⁷. Η εξαίρεση των Αδελφών από την γενική απαγόρευση επιβεβαίωνε παλιότερες εκτιμήσεις για την αλληλεξάρτηση μεταξύ των δύο ομάδων, ωστόσο η αλληλεξάρτηση αυτή δεν ήταν αμφίρροπη. Η εξέλιξη των γεγονότων μετά το 1952, αποδεικνύει ότι οι Ισλαμιστές εξαρτούσαν την επιβίωσή τους από τις διαθέσεις του στρατού παρά το αντίθετο. Ότι δηλαδή συμβαίνει και σήμερα, παρατηρώντας τις σχέσεις του αιγυπτιακού στρατού με την πλέον απαγορευμένη Αδελφότητα, αλλά και την ανοχή του απέναντι στις δραστηριότητες των ακραίων σαλαφιστών.

Οι Αδελφοί βεβαίως, καλωσόρισαν την απόφαση κατάργησης όλων των κομμάτων, φτάνει να λάβουμε υπ' όψιν και την παραδοσιακά αρνητική τους στάση απέναντι στη "διεφθαρμένη κομματοκρατία", όπως την χαρακτήριζαν¹⁸. Όπως φαίνεται από τα ιστορικά τεκμήρια, η Αδελφότητα δεν επιθυμούσε η ίδια να αναλάβει την εξουσία, αντίθετα επιφύλασσε για τον εαυτό της τον ρόλο του καθοδηγητή των κυβερνήσεων σε ό,τι άποτονταν ζητημάτων δημόσιας ηθικής ή κοινωνικής μεταρρύθμισης. Η πάγια αυτή θέση τους συμβάδιζε με τις λοιπές ιεραποστολικές τους δραστηριότητες καθ' όλη την δεκαετία '30 και '40. Έτσι λοιπόν, μετά την κατάργηση της "κομματοκρατίας", οι Αδελφοί είχαν πλέον την δυνατότητα να προσφέρουν καθοδήγηση σε ένα εξαγνισμένο πολιτικό πλαισιο, παρ' όλα αυτά η στρατιωτική κυβέρνηση δεν προχώρησε σε κάποια αναβάθμιση του ρόλου της Αδελφότητας, αλλά ίδρυσε ένα νέο οργανισμό, το Συναγερμό Απελευθέρωσης. Και ήταν ο Συναγερμός αυτός που κάλυψε το κενό των κομμάτων και όχι οι Αδελφοί, σε αντίθεση με τις προβλέψεις των Βρετανών. Όπως ανέφερε και ο πρώτος Αιγύπτιος Πρόεδρος πριν το Νάσερ, ο στρατηγός Μουχάμαντ Ναγκίμπ:

"ήταν ένα μοιραίο λάθος από πλευράς των Αδελφών να στηρίξουν την απόφαση του Συμβουλίου Επαναστατικής Διοίκησης. Πίστεψαν ότι θα είναι το μόνο κόμμα, όμως ο Νάσερ τους χρησμοποίησε για να με ξεφορτωθεί και στη συνέχεια τους ξεφορτώθηκε και αυτούς"¹⁹.

15. Hatta ya 'alam al-Ikhwan..al-Qaul al-Fasl ('Ωστε να γνωρίζουν οι Αδελφοί) (al-Ikhwan al-Muslimun: Qism Nashr ad-Da'wa, 1954), 9.

16. Qararat majlis qiadat ath-Thaura, 'llan al-distur al-mua'qat (Αποφάσεις του Συμβουλίου Επαναστατικής Διοίκησης, Ανακοίνωση Προσωρινού Συντάγματος), 10/2/1953.

17. Public Record Office. Top Secret. FO141/1454, 1/8/1952, 1.

18. Al-Nazir, Εβδομαδιαίο πολιτικό περιοδικό των Αδελφών Μουσουλμάνων, vol. 13, 1938, 17.

19. Muhammad al-Jauda, Mudhakirat al-Dubat al-Ahrar (Τα απομνημονεύματα των Ελεύθερων Αξιωματικών) (al Qahira: Dar ash-Shuruq, 1996), 21.

Επιπλέον, αμέσως μετά την αποκαθήλωση της μοναρχίας, οι Αδελφοί επεξεργάστηκαν το δικό τους προσχέδιο συντάγματος για τη νέα αιγυπτιακή δημοκρατία. Τα βασικότερα σημεία που πρότειναν ήταν η ανακήρυξη ενός "Ισλαμικού Κράτους", η κατάργηση όλων των κομμάτων και η εκλογή 200 αντιπροσώπων από το λαό, οι οποίοι θα αναδείκνυαν και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας βάσει της ισλαμικής αρχής της shura (διαβούλευσης)²⁰. Με άλλα λόγια, οι ισλαμιστές ήθελαν να καρπωθούν την Επανάσταση των Ελεύθερων Αξιωματικών, συνδέοντάς τη με τα παλιά μεταρρυθμιστικά τους εγχειρήματα. Για κακή τους τύχη βέβαια, οι νεαροί αξιωματικοί προετοίμασαν ένα δικό τους, περισσότερο κοσμικό σύνταγμα το 1953, υπενθυμίζοντας στους Αδελφούς τα όρια των παρεμβάσεων και των πρωτοβουλιών τους. Όπως εκτιμούσαν και οι Βρετανοί:

"οι Αδελφοί έχουν αρχίσει να θορυβούνται από την αποδοχή που γνωρίζει ο Συναγερμός Απελευθέρωσης, φοβούμενοι έναν μεγαλύτερο απογαλακτισμό του στρατού από την δική τους οργάνωση. Οι Αδελφοί παραμένουν αρκετά ισχυροί ώστε να μην αποδέχονται την περιθωριοποίησή τους, ωστόσο δε φαίνονται και διατεθειμένοι να συγκρουουστούν με τους στρατιωτικούς"²¹.

Καταλαβαίνουμε ότι στην πραγματικότητα, οι ισλαμιστές επηρέαζαν πολύ λιγότερο τις πολιτικές του καθεστώτος απ' ό,τι άφηναν να εννοηθεί οι αμερικανικές και οι βρετανικές εκτιμήσεις. Ένα άλλο σημείο τριβής Αδελφών - Ελεύθερων Αξιωματικών αφορούσε την αγροτική μεταρρύθμιση. Αν και οι Αδελφοί έχασαν την ευκαιρία να αποτελέσουν το μοναδικό σώμα καθοδήγησης των κυβερνώντων της επαναστατικής περιόδου, παρ' όλα αυτά ένιωθαν αρκετά ισχυροί ώστε να απαιτήσουν ένα ανώτατο όριο κατοχής γης των 500 φεντάν, εν αντιθέσει με τους πιο ριζοσπάστες της φράξιας του Νάσερ που έθεταν το όριο αυτό στα 200 φεντάν. Η θέση των Αδελφών ήταν εναρμονισμένη με το συντηρητικό πρόγραμμα που έχαιρε της αποδοχής των παλιών κυβερνήσεων: ήθελαν την ανακούφιση των φελάχων και των ακτημόνων, χωρίς ωστόσο να θίγονται οι περιουσίες των μεγαλογαιοκτημόνων, των οποίων οι θυσίες θα έπρεπε να είναι μικρές αναλογικά²². Για τον λόγο αυτό άλλωστε, επέτρεψαν στο Νάσερ να τους ταυτίσει με την παλιά τάξη των "καταπιεστών πασάδων", κατά την περίοδο δύωντος των ισλαμιστών μετά το 1954²³. Ο συντηρητικότερος του Νάσερ, στρατηγός Ναγκίμπ, βρισκόταν εγγύτερα στις θέσεις των Αδελφών, ωστόσο σύντομα έγινε έρμαιο των ριζοσπαστικότερων συνταγματαρχών, που ζητούσαν ακόμα χαμηλότερα όρια στην κατοχή γης, καθώς και περισσότερες εθνικοποιήσεις.

20. *Mashru 'a distur islami li-l-dawla al-misriyya* (Προσχέδιο Ισλαμικού Συντάγματος του Αιγυπτιακού Κράτους (Alexandria: al-Ikhwan al-Muslimun, ash-shu'aba al-qanuniyya, 1952).

21. Public Record Office. Confidential. FO371/102704. 21/5/1953, 7.

22. *Rasa'il Hasan al-Banna* (Τα Μηνύματα του Χάσαν αλ-Μπάνα) (Βηρυτός: Dar al-Qalam, 1983), 275 & Majalla al-Ta 'aruf, εβδομαδιαίο περιοδικό των Αδελφών Μουσουλμάνων, vol. 14, 25/5/1940, 3.

23. *Hatta ya 'alam al-Nas, bayyan mushtarak li-Ikhwan al-'Iraq, wa -l-Urdun, wa-l-Sudan* (Ωστε να μάθουν οι άνθρωποι, κοινό ανακοινωθέν των Αδελφών του Ιράκ, της Ιορδανίας και του Σουδάν), 1954, 8.

Τούτων λεχθέντων, παρατηρούμε ότι ένα χρόνο πριν την κρίση του 1954, οι Αδελφοί βρίσκονταν στην αμήχανη θέση να επινοούν τους εαυτούς τους εκ νέου σε ένα σύστημα εξουσίας, που μέρα με τη μέρα ολίσθαινε προς τον απόλυτο μονοκομματισμό. Δυστυχώς για αυτούς, ο μόνος ρόλος που ήξεραν να υποδύονται ήταν αυτός των καθοδηγητών και των συμβούλων. Ελλείψει μιας επαναστατικής προοπτικής ή ενός δικού τους προγράμματος εξουσίας, αυτή η ιδεολογική διαδικασία επανερμηνείας της θέσης τους πρόσφερε στους πιο ανυπόμονους ισλαμιστές την ευκαιρία "να οικοδομήσουν τον δικό τους πολιτικό χώρο", προτάσσοντας ένα εναλλακτικό μοντέλο εγκαθίδρυσης του "Ισλαμικού Κράτους", ακόμα και με τη βία. Και πράγματι, τα διλήμματα των ισλαμιστών κατά τις πρώτες ημέρες της αιγυπτιακής δημοκρατίας έμελε να αποτελέσουν το πρελούδιο του επικίνδυνου σχίσματος εντός του ισλαμιστικού κινήματος, μεταξύ της παλιότερης συντηρητικής γενιάς και μιας νεότερης, που ακολουθούσε τον βίαιο δρόμο του - απαγχονισθέντα το 1966 - Σάγιντ Κούτμπ. Η εμφάνιση των πρώτων τζιχαντιστικών οργανώσεων της δεκαετίας '70 ανάγει τις καταβολές της ακριβώς σε εκείνες τις μέρες, όταν οι Αδελφοί ακόμα πίστευαν ότι θα μπορούσαν να συνυπάρξουν αρμονικά με τους στρατιωτικούς.

Οι πολιτικές του Συμβουλίου Επαναστατικής Διοίκησης ανέδειξαν το ήδη υπάρχον ρήγμα εντός της Αδελφότητας μεταξύ μετριοπαθών και ριζοσπαστικότερων, αναφορικά με τη στάση των μελών της απέναντι στο τάδε ή το δείνα ζήτημα. Μόλις οι Ελεύθεροι Αξιωματικοί εδραίωσαν τη θέση τους, ήξεραν ότι θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν τις εσωτερικές διαιρέσεις της Αδελφότητας για να δείξουν δημόσια ότι οι ισλαμιστές ήταν ένας ασταθής εταίρος, που περιλάμβανε και πολλούς "εχθρούς της Επανάστασης". Παρ' όλα αυτά, λίγους μήνες πριν την οριστική διάλυση της οργάνωσης, οι στρατιωτικοί συνέχιζαν να διατείνονται ότι οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι παραμένουν πολύτιμοι σύμμαχοι. Το παρακάτω απόσπασμα από ομιλία του Νάσερ είναι ενδεικτικό:

"όταν βρίσκομαι μαζί σας μπορώ να ατενίζω το μέλλον με αισιοδοξία. Είδα πως εξαπλώθηκε το μήνυμά σας στο παρελθόν και πως μπορείτε να μας βοηθήσετε στο παρόν. Η χώρα αυτή σας χρειάζεται. Η Αίγυπτος έχει ανάγκη να μπει στον δρόμο της ενότητας και αυτός ο δρόμος δεν είναι ούτε σύντομος, ούτε εύκολος. Για τον λόγο αυτό σας ζητάω να συμβάλετε στην εκπλήρωση των στόχων που έθεσε η Επανάσταση της 23ης Ιουλίου. Διότι αν τα καταφέρει η Αίγυπτος θα τα καταφέρει και το Ισλάμ. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος να αναπτύξουμε αυτό το έθνος και να τερματίσουμε μια για πάντα την πολιτική τυραννία και την κοινωνική αδικία. Γνωρίζω πόσες δυσκολίες αντιμετωπίσατε στο παρελθόν χάρη στην πίστη και τη δύναμη σας. Έτσι λοιπόν, όταν σας αντικρίζω βλέπω τη δύναμη εκείνη στην οποία θα στηριχθούμε κι εμείς τις δύσκολες μέρες που θα έρθουν. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το έθνος μας θα σας ζητήσει για μια ακόμη φορά να αγωνιστείτε και να θυσιαστείτε, όπως πράξατε και παλιότερα. Μη ξεχνάτε ποτέ ότι οι υπεριαλιστές και οι αποικιοκράτες θα αναζητούν πάντα συνεργάτες στο εσωτερικό ώστε να διαλύσουν την ενότητά μας"²⁴.

24. *Kalima Jamal 'Abd al-Nasir fi jama 'iyya al-Ikhwan al-Muslimin fi Mansura* (Ομιλία του Τζαμάλ Αμπντ αλ-Νάσερ στο παράρτημα των Αδελφών Μουσουλμάνων της Μανσούρα), 9/4/1953.

Παρά τις δημόσιες εκκλήσεις του Νάσερ για ενότητα, παρασκηνιακά ακολούθιούσε μια διαφορετική πολιτική, επιδιώκοντας οφέλη από την διάσπαση του ισλαμιστικού κινήματος. Η ομιλία πραγματοποιήθηκε εν μέσω των κρίσιμων διαπραγματεύσεων με τους Βρετανούς, αναφορικά με το ευαίσθητο ζήτημα της βρετανικής στρατιωτικής παρουσίας στο κανάλι του Σουέζ²⁵. Από το 1922, όταν παραχωρήθηκε στην Αίγυπτο ένα είδος τυπικής ανεξαρτησίας, το ζήτημα αυτό πονοκεφάλιαζε τόσο τις πρώτες κυβερνήσεις της χώρας όσο και τους Βρετανούς, ενώ αποτελούσε και το μόνιμο καταλύτη του εθνικού κινήματος. Οι Αδελφοί με τη σειρά τους ασκούσαν κριτική στη στρατιωτική κυβέρνηση για τους χειρισμούς της, ενώ σύμφωνα με μαρτυρίες, ο Γενικός Καθοδηγητής της οργάνωσης βρισκόταν ήδη σε επαφή με τους Βρετανούς. Βάσει κάποιων βρετανικών εγγράφων, το ενδεχόμενο δημιουργίας ειδικών σχέσεων με συγκεκριμένα στοιχεία εντός της Αδελφότητας κέρδιζε έδαφος στους κύκλους της βρετανικής πρεσβείας και χωρίς αμφιβολία λαμβανόταν σοβαρά υπ' όψιν του Νάσερ και της ομάδας του:

"πρέπει να αναπτύξουμε τους δεσμούς μας με τους πιο αξιόπιστους μεταξύ των Αδελφών. Η φύση της οργάνωσης μπορεί να μη μας επιτρέπει να έχουμε στενές επαφές μαζί της, ωστόσο στο εγγύς μέλλον θα μπορούσαμε να κερδίσουμε την εμπιστοσύνη των πιο μετριοπαθών μελών της. Η παρουσία μιας ομάδας εντός της οργάνωσης που φαίνεται πρόθυμη να συνεργαστεί μαζί μας, αν όχι με την Δύση γενικότερα, είναι ενδεικτική μιας μετατόπισης της ηγεσίας της προς τα μεσαία και ανώτερα στρώματα"²⁶.

Αυτές οι μυστικές επαφές βέβαια, χρησιμοποιήθηκαν λίγο μετά από το Νάσερ προκειμένου να δικαιολογηθεί η στροφή 180 μοιρών του καθεστώτος κατά τον πρώην συμμάχων του. Σε κάθε περίπτωση και χωρίς να γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό ευοδώθηκαν οι επαφές αυτές, το μόνο σίγουρο είναι ότι οι Βρετανοί σαφώς κι ενδιαφέρονταν να χρησιμοποιήσουν το πιο μετριοπαθές τμήμα της Αδελφότητας ως ένα πιθανό μοχλό πίεσης στην ομάδα του Νάσερ, που γινόταν όλο και πιο ισχυρή. Από την άλλη βέβαια, μιλάμε για τις προτάσεις συγκεκριμένων κύκλων της βρετανικής πρεσβείας και όχι για μια επίσημη πολιτική του Foreign Office. Οι Βρετανοί εγκατέλειπαν τις αποκιλακές τους κτήσεις και μέσα στον πανικό τους ήταν φυσικό να αναζητούν εναλλακτικούς εταίρους. Δεν χωράει αμφιβολία ωστόσο, ότι και οι ίδιοι γνώριζαν πως ήταν αδύνατο για τη Μουσουλμανική Αδελφότητα να αντικαταστήσει τους Ελεύθερους Αξιωματικούς στο πηδάλιο της εξουσίας. Εκτός κι αν προσέβλεπαν σε κάποιο πραξικόπημα των περιβόλητων ισλαμιστικών θυλάκων εντός του στρατεύματος, το οποίο θα "διόρθωνε" την Επανάσταση του Ιούλη, μόλις το επέτρεπαν οι συνθήκες.

Ο Νάσερ και οι ΗΠΑ: η αναζήτηση κοινού βηματισμού

Παρά το κοινό διακύβευμα της ανάσχεσης του κομμουνισμού, φαίνεται πως οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία προσέγγιζαν το αιγυπτιακό ζήτημα

25. J. A. Hail, Britain's foreign policy in Egypt and Sudan 1947 - 1956 (Ithaca Press, 1996), 112.

26. Public Record Office. Top Secret. FO141/1454, 8/8/1952, 114 & Confidential. FO371/108373. 19/2/1954, 1.

διαφορετικά. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις εκπορεύονταν βεβαίως από την αντίληψη που είχαν οι δύο δυτικές δυνάμεις για τον μεταπολεμικό κόσμο. Μιλάμε για τον πολύ πρώιμο Ψυχρό Πόλεμο και τις περιφερειακές του εκδηλώσεις στους εμφυλίους της Ελλάδας και της Κορέας, την ώρα που οι γηραιές ευρωπαϊκές δυνάμεις έβλεπαν μέρα με τη μέρα τις αποικιακές τους αυτοκρατορίες να συρρικνώνονται. Από την Κύπρο μέχρι την Αίγυπτο, την Αλγερία και την Ινδοκίνα είχαν να αντιμετωπίσουν ένοπλα εθνικοπελευθερωτικά κινήματα. Όπως ήταν και η περίπτωση της Γαλλίας, έτσι και η Μεγάλη Βρετανία ερμήνευε την αποαποικιοποίηση ως μια απώλεια του *status* υπερδύναμης που απολάμβανε μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο. Για τον λόγο αυτό, ότι αντιλαμβάνονταν οι Ελεύθεροι Αξιωματικοί ως πλήρη ανεξαρτησία για την πατρίδα τους, για τους Βρετανούς σήμαινε ένα ακόμη καρφί στο φέρετρο της αυτοκρατορικής τους υπόστασης.

Ωστόσο, αυτή η βρετανική εμμονή με την διατήρηση της αυτοκρατορίας δε μπορούσε να κεφαλαιοποιηθεί σε πολιτικά οφέλη για την Δύση γενικότερα στο πλαίσιο της αντιπαράθεσής της με τη Σοβιετική Ένωση. Η διάσωση της βρετανικής παρουσίας στη Μέση Ανατολή δεν αποτελούσε προαπαιτούμενο για την ανάσχεση της σοβιετικής επιρροής στην περιοχή και αυτό οι ΗΠΑ το είχαν καταλάβει από νωρίς. Το γεγονός ότι δεν υπήρξαν αποικιοκρατική δύναμη τους επέτρεπε να δουν με μεγαλύτερο ρεαλισμό τους νέους γεωπολιτικούς συσχετισμούς, αντί να αναλώνονται σε ρητορείες περί "χαμένου γοήτρου". Εν αντιθέσει λοιπόν με τους Βρετανούς, οι Αμερικανοί θεωρούσαν το στρατιωτικό καθεστώς της Αιγύπτου ως το πιο αξιόπιστο ανάχωμα στον κομμουνισμό στην τότε συγκυρία και απεύχονταν λύσεις τύπου "ισλαμιστικού πραξικοπήματος", που θα υπονόμευαν το Νάσερ. Αυτό που τους ενδιέφερε ήταν η ύπαρξη ενός σταθερού και αντικομουνιστικού καθεστώτος με το οποίο θα μπορούσαν να συνεργαστούν περαιτέρω, αντικαθιστώντας τους εξαντλημένους παλιούς αποικιοκράτες. Ως εκ τούτου, αυτό που οι Βρετανοί αντιλαμβάνονταν ως ζωτική απώλεια, για τους Αμερικανούς μπορούσε να μεταφραστεί σε μια χρυσή ευκαιρία είτε για τους ίδιους, είτε για τους Σοβιετικούς, που πλέον αναζητούσαν προγεφυρώματα στην ανατολική Μεσόγειο²⁷. Οι Βρετανοί από την άλλη, έκριναν ότι το αμερικανικό φλερτ με το Νάσερ ήταν καταδικασμένο σε αποτυχία: "οι Αμερικανοί δεν είναι πιο δημοφιλείς από εμάς στην Αίγυπτο. Στα μάτια των εθνικιστών θεωρούνται το ίδιο υπεριαλιστές με εμάς και σε αυτό παίζει μεγάλο ρόλο και η πολιτική τους στην Παλαιστίνη"²⁸. Εν πάσῃ περιπτώσει, η αμερικανική "επίθεση φιλίας" προς το Κάιρο ήταν μια πραγματικότητα μεταξύ 1952 - 1954, πάραυτα δεν μπόρεσε να οδηγήσει στην υπογραφή κάποιας συμμαχικής συνθήκης αντίστοιχης αυτών που δέσμευαν την Ελλάδα, την Τουρκία, τη Λιβύη ή το Ιράν στην κατεύθυνση των συμφερόντων της δυτικής υπερδύναμης. Και αυτό, διότι υπήρχε μια σειρά δυσκολιών τόσο εσωτερικών, όσο και περιφερειακών.

27. Young W. John & Kent John, *International Relations since 1945, A Global History* (New York: Oxford University Press, 2004), 196 - 197.

28. Public Record Office. Top Secret. FO141/1454, 12/9/1952, 81.

Αν και οι Ελεύθεροι Αξιωματικοί στράφηκαν απευθείας στις ΗΠΑ για στρατιωτική και οικονομική βοήθεια, θεωρώντας τες την πλέον κατάλληλη εναλλακτική αντί για τους "μισητούς Βρετανούς αποικιοκράτες", εντούτοις οι μήνες περνούσαν και τα αμερικανικά ανταλλάγματα ήταν μέχρι στιγμής πενιχρά. Αφού έπεισαν τους Αμερικανούς για τον αντικομουνισμό τους, πρώτα ο Ναγκίμπ και στη συνέχεια ο Νάσερ, έπαιξαν το χαρτί του κινδύνου των Αδελφών Μουσουλμάνων, πιστεύοντας ότι έτσι θα επιταχυνόταν η ροή των δολαρίων και των όπλων στη χώρα του Νείλου. Το γεγονός ότι το 1954, ένα ποσοστό 80% των μελών του πραιτοριανού σώματος της Επανάστασης ανήκε στην Αδελφότητα βοήθησε το Νάσερ να ισχυριστεί πως ένα ισλαμιστικό πραξικόπημα βρισκόταν εν όψει²⁹. Αντικειμενικός του σκοπός βέβαια, ήταν να αποσπάσει όσο γινόταν μεγαλύτερη βοήθεια, αποφεύγοντας πολιτικά επώδυνες παραχωρήσεις στους Ιμπεριαλιστές, που θα έπλητταν το προφίλ του Άραβα ηγέτη της αποικιοποίησης.

Ακόμη και μετά την απόπειρα δολοφονίας του στην Αλεξάνδρεια για την οποία κατηγορήθηκαν εξτρεμιστές Αδελφοί και παρά το γεγονός ότι οι Αμερικανοί θεωρούσαν το ισλαμιστικό πραξικόπημα πιο πιθανό από ποτέ³⁰, η αντεπανάσταση δεν έλαβε χώρα. Επιπλέον, από τους 1000 ισλαμιστές που πέρασαν το 1954 από τα στρατοδικεία με την κατηγορία της συνωμοσίας, μόνον οι 29 ανήκαν στην Εθνική Φρουρά του καθεστώτος³¹, συνεπώς φαίνεται αδύνατο να μπορούσαν να οργανώσουν κάποιο στασιαστικό κίνημα εντός των στρατιωτικών κύκλων, ανεξαρτήτως της πρόθεσης των ιδεολογικών πατέρων των κατοπινών τζιχαντιστών, οι οποίοι ανέκαθεν θεωρούσαν το Νάσερ έναν "άθεο Φαραώ", που απομακρύνόταν από τη "χρηστή ισλαμική διακυβέρνηση". Έχοντας συντρίψει οριστικά την Αδελφότητα το 1954³², ο Νάσερ δε θα μπορούσε πλέον να εκβιάζει τις ΗΠΑ αναφορικά με τους εσωτερικούς κινδύνους που εγκυμονούσαν για την εξουσία του.

Ακόμα βέβαια και όταν το χαρτί της απειλής των Αδελφών Μουσουλμάνων ήταν διαθέσιμο, ο Νάσερ δεν είδε από τις ΗΠΑ τα προσδοκώμενα οφέλη. Μπορεί οι Ελεύθεροι Αξιωματικοί να είχαν απαλλαγεί από τους κομμουνιστές και τους ισλαμιστές, όμως η φύση των αμερικανό-αιγυπτιακών σχέσεων στοιχειωνόταν από τις γεωπολιτικές πραγματικότητες της εποχής. Αρχικά, οι Αμερικανοί προσέγγισαν τον στρατηγό Ναγκίμπ, που ήταν επικεφαλής του στρατιωτικού κινήματος. Το State Department παραδεχόταν ότι ο Ναγκίμπ αντιμετώπιζε τις πιέσεις των νεότερων αξιωματικών, παρ' όλα αυτά θεωρούνταν το πρόσωπο - κλειδί για την εγγύηση του φιλοδυτικού προσανατολισμού του καθεστώτος, για αυτόν τον λόγο έπρεπε να ανταμειφθεί για την "γενναία στάση

29. Public Record Office. Confidential. FO371/108319. 15/2/1954, 20 & Jauda, *Mudhakirat, 86.*

30. Telegram, the Ambassador in Egypt to the Department of State, Nov. 15, 1954, FRUS 1952-1954 IX, doc.663, 2316.

31. Richard P. Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers* (Oxford and New York: Oxford University Press, 1993), 151 - 162.

32. *Qararat majlis qiadat ath-Thaura, Hall Jama 'a al-Ikhwan al-Muslimin* (Αποφάσεις του Συμβουλίου Επαναστατικής Διοίκησης, Διάλυση της Οργάνωσης των Αδελφών Μουσουλμάνων) 14/1/1954.

του³³. Οι στρατιωτικοί έπρεπε να δικαιολογήσουν στην κοινή γνώμη το φλερτ με τις ΗΠΑ και μόνον η γενναιόδωρη οικονομική βοήθεια θα συνέβαλε στην κατεύθυνση αυτή. Ήταν η εποχή, που η αιγυπτιακή δημοκρατία δεν ήταν ακόμη τόσο αντιδυτική όσο θα ήταν μετά την κρίση του Σουέζ το 1956, αν και δεν έλειπαν από τις δημόσιες ομιλίες οι αναφορές σε "σταυροφόρους του χθες και υπεριαλιστές του σήμερα, που έπρεπε να τους τσακίσουν σύσσωμοι οι Άραβες και οι μουσουλμάνοι"³⁴.

Η αμερικανική πρεσβεία σαφώς και καθησύχαζε τους προϊσταμένους της, τονίζοντας πως τέτοιες αναφορές ήταν αναπόφευκτες σε μία εποχή αραβικού εθνικισμού και αντιαποικιακής πάλης, δεδομένης της ρητορείας των Ελεύθερων Αξιωματικών περί "πασάδων συνεργατών των υπεριαλιστών που έπιναν το αίμα του λαού". Παρά τον αποδεδειγμένο αντικομουνισμό του Ναγκίμπ και του Νάσερ η ολίσθηση του καθεστώτος σε έναν περισσότερο αντιδυτικό και ουδετερόφιλο εθνικισμό λαμβανόταν σοβαρά υπόψιν. Εν τέλει, οι ΗΠΑ αποφάσισαν να προχωρήσουν σε μία δωρεά ύψους 10 εκατομμυρίων δολαρίων και να πουλήσουν στην Αίγυπτο οπλισμό αξίας 11 εκατομμυρίων³⁵, φοβούμενοι μια περαιτέρω αντιδυτική στροφή του Νάσερ, ο οποίος ήδη είχε θέσει υπό τον έλεγχό του τα κρισιμότερα υπουργεία, καθώς και την ηγεσία του στρατού³⁶.

Από την άλλη όμως, η αμερικανική οικονομική και στρατιωτική βοήθεια εκνεύρισε διάφορους συμμάχους των ΗΠΑ, που έβλεπαν με καχυποψία τις φιλίες με τους Άραβες εθνικιστές. Η αραβοϊστρατηλινή σύγκρουση παρέμενε πιαγωμένη το διάστημα εκείνο, ωστόσο η στρατιωτική θωράκιση της Αιγύπτου με αμερικανικά όπλα δε μπορούσε παρά να αναζωπυρώσει τις αντιδράσεις του Ισραήλ. Το *Iobby* μάλιστα στις ΗΠΑ έθεσε θέμα χορήγησης αντίστοιχης βοήθειας στο Ισραήλ ή να δεσμευτεί ο Νάσερ για την έναρξη διαπραγματεύσεων ειρήνης³⁷. Εντούτοις, το State Department μπόρεσε να υπερκεράσει με ευκολία τις ισραηλινές αντιρρήσεις, διότι το 1953 - 54 ο αραβικός εθνικισμός ήταν ακόμη μια διαχειρίσιμη δύναμη και οι ΗΠΑ σαφώς και δεν επιθυμούσαν να αποξενώσουν τους νέους Άραβες φίλους τους. Οι συνθήκες ήταν διαφορετικότερες απ' ό,τι θα ήταν το 1956 - 1957, όταν οι Σοβιετικοί θα αντικαθιστούσαν εξ ολοκλήρου τους Αμερικανούς στην Αίγυπτο και οι δεύτεροι θα στρέφονταν με τη σειρά τους στη λύση του Ισραήλ ως του κράτους εκείνου, που θα προστάτευε τα συμφέροντά τους στην περιοχή³⁸. Η χορήγηση στρατιωτικής βοήθειας δε θα μπορούσε να μη προκαλέσει τριγμούς και στις σχέσεις των ΗΠΑ

33. Memorandum by the Deputy Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian and African Affairs to the Secretary of State, Dec. 30, 1952, FRUS 1952-1954 IX, doc. 1058, 1926.

34. Public Record Office. Unclassified. FO371/102720. 27/8/1953, 1.

35. Telegram, The Secretary of State to the Director for Mutual Security, Feb. 19, 1953, FRUS 1952-1954 IX, doc. 1101, 1991.

36. P.J. Vatikiotis, *The Modern History of Egypt* (London: The Weidenfeld and Nicolson Asia - Africa Series, 1976), 376.

37. Memorandum of telephone conversation, by the Special Assistant to the Secretary of State, Dec. 31, 1952, FRUS 1952-1954 IX, doc. 1059, 1927.

38. Douglas Little, "The Making of a Special Relationship: The United States and Israel, 1957-68", *International Journal of Middle East Studies* 25 (1993): 563 - 565.

με τους Βρετανούς, οι οποίοι συνέχιζαν να διαπραγματεύονται με το Νάσερ τους όρους αποχώρησής τους από το Σουέζ. Οι Βρετανοί φοβόντουσαν ότι η άνευ όρων παροχή βοήθειας πριν την επίτευξη μιας συμφωνίας σχετικά με το μέλλον της παρουσίας τους στην Αίγυπτο θα αποθράσυνε τους εθνικιστές στις διεκδικήσεις τους, ενώ τα αμερικανικά όπλα θα μπορούσαν να στραφούν εναντίον των Βρετανών στρατιωτών που στάθμευαν στο κανάλι, σε περίπτωση που το καθεστώς ήθελε να αποπροσανατολίσει την κοινή γνώμη από άλλα εσωτερικά μέτωπα³⁹. Άλλωστε, οι Βρετανοί είχαν ακόμη νωπές τις μνήμες του αντάρτικου στο Σουέζ, λίγους μήνες πριν την Επανάσταση του Ιούλη⁴⁰.

Παρά τις γκρίνιες των συμμάχων τους, ο ΗΠΑ γνώριζαν ότι ο Νάσερ θα μπορούσε να στραφεί στη Σοβιετική Ένωση, αν αποτύχαιναν να τον ικανοποιήσουν. Η αναδιανομή της γης ενίσχυσε την δημοτικότητα του στις αγροτικές περιοχές, ενώ η φτωχολογιά των πόλεων και οι φοιτητές εθίζονταν όλο και περισσότερο στις αντιιμπεριαλιστικές κορώνες του καθεστώτος, οι οποίες μάλιστα μεταδίδονταν σε καθημερινή βάση την επαύριο των δικών της Μουσουλμανικής Αδελφότητας το 1954. Ο Νάσερ εξελίσσοταν σε αδιαμφισβήτητο ήρωα του έθνους, όμως χρειαζόταν διακαώς χρήματα για τα αναπτυξιακά του έργα και την προώθηση των μεταρρυθμίσεων. Οι αναφορές που ήθελαν τη Σοβιετική Ένωση να φλερτάρει ανοιχτά με το Νάσερ, αναφορικά με την χρηματοδότηση του γιγαντιαίου φράγματος του Ασουάν (όπως κι έγινε εν τέλει), όλο και πλήθαιναν, πάραυτα οι Αμερικανοί πίστευαν ότι επρόκειτο για έναν ακόμη εκβιασμό των Ελεύθερων Αξιωματικών⁴¹.

Εντωμεταξύ, η συνέχιση της βοήθειας εξαρτιόταν πλέον από την πρόοδο των βρετανό-αιγυπτιακών διαπραγματεύσεων. Παρ' όλα αυτά, η αμερικανική πρεσβεία προσπαθούσε να πείσει το State Department ότι το ζήτημα της βοήθειας έπρεπε να αποσυνδεθεί από το θέμα των διαπραγματεύσεων, διαφορετικά οι Σοβιετικοί θα είχαν την ευκαιρία τους⁴². Παρά τις επισημάνσεις της πρεσβείας τους, οι Αμερικανοί παρέμεναν διστακτικοί να αυξήσουν θεαματικά τη βοήθεια και αυτό οφειλόταν σε δύο λόγους. Πρώτον, η συνέχιση της βοήθειας δε θα οδηγούσε απαραίτητα και σε μια καλύτερη συμφωνία του Νάσερ με τους Βρετανούς. Δεύτερον, η εκστρατεία υπέρ της ουδετερότητας στην Αίγυπτο. Οι ΗΠΑ δεν ήθελαν να δώσουν την εντύπωση σε άλλα αραβικά κράτη όπως η Συρία, η Σαουδική Αραβία και τα χασεμιτικά βασίλεια της Ιορδανίας και του Ιράκ ότι ενδίδουν στους εκβιασμούς του Νάσερ. Φοβόντουσαν μια περαιτέρω ριζοσπαστικοποίηση των αραβικών αντικομουνιστικών καθεστώτων, γεγονός που θα τα οδηγούσε προς μια πιο ουδετερόφιλη εξωτερική πολιτική⁴³.

39. Telegram, The Charge in the United Kingdom to the Secretary of State, Feb. 10, 1953, FRUS 1952-1954 IX, doc.4430, 1986 & Public Record Office. Secret. FO141/1454, 11/9/1952, 18.

40. Louis, *The British Empire in the Middle East*, 727.

41. Telegram, the Ambassador in Egypt to the Department of State, Feb. 13, 1954, FRUS 1952-1954 IX, doc.909, 2216 & The Charge in the Soviet Union to the Department of State, Feb. 16, 1954, FRUS 1952-1954 IX, doc.1002, 2218.

42. Telegram, the Ambassador in Egypt to the Department of State, Feb. 13, 1954, FRUS 1952-1954 IX, doc.909, 2216.

43. Memorandum by the Director of the Office of Near Eastern Affairs to the Deputy

Παρά τις δυσκολίες, οι στρατιωτικοί κατέληξαν το καλοκαίρι του 1954 σε μια συμφωνία με τους Βρετανούς, επιτρέποντας στους Αμερικανούς να επανεξετάσουν το - παγωμένο έως τότε - ζήτημα της συνέχισης της βοήθειας. Πλέον συζητιόταν το ενδεχόμενο χορήγησης 40 εκατομμυρίων δολαρίων οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας⁴⁴. Η Αίγυπτος βέβαια, δεν ήταν ο μοναδικός αποδέκτης αμερικανικής βοήθειας, αφού υπήρχαν και πολλές άλλες χώρες σαν την Τουρκία, την Ελλάδα, το Πακιστάν, την Κορέα, την Ινδονησία και τις Φιλιππίνες, που ήδη απορροφούσαν μεγάλα ποσά στο όνομα της σταθερότητας και της ανάσχεσης του κομμουνισμού⁴⁵. Η τελική έγκριση του Κογκρέσου για την κατανομή των κονδυλίων, βάσει του προγράμματος αμοιβαίας ασφάλειας (Mutual Security Program), ήταν το αποτέλεσμα γεωπολιτικών εκτιμήσεων και υπολογισμών του State Department, πάντα σε συνάρτηση με τις προτεραιότητες της υπερδύναμης σε κάθε ζώνη του πλανήτη. Η Αίγυπτος σαφώς και ήταν σημαντική, ωστόσο οι Αμερικανοί πίστευαν ότι μπορούσαν να κρατήσουν το Νάσερ με το μέρος τους, χωρίς να καταβάλουν το τίμημα που ήταν αναγκασμένοι να καταβάλουν αλλού, λόγω επικείμενης σοβιετικής στρατιωτικής επέμβασης ή πραξικοπήματος. Κοινώς, ήθελαν να τη βγάλουν όσο πιο φτηνά γίνεται.

Επιπροσθέτως, υπήρχε ένα ακόμη εμπόδιο, το οποίο αποδείχθηκε ανυπέρβλητο. Οι πρώτες μέρες της αιγυπτιακής δημοκρατίας συνέπεσαν χρονικά με τις πρώτες μέρες της διοίκησης Αϊζενχάουερ, η οποία επιφορτίστηκε με την αποστολή της ενίσχυσης του status των ΗΠΑ ως πλανητικής υπερδύναμης, παράλληλα με την διαχείριση των αποσταθεροποιητικών επιπτώσεων της αποαποκιοποίησης στον Τρίτο Κόσμο. Το κυριότερο μέσο που είχε στην διάθεση της διοίκηση αυτή υπήρξε η σύμπτηξη αμυντικών συμφώνων κατά τα πρότυπα του NATO. Έτσι λοιπόν, γεννήθηκε η Βαλκανική Συμμαχία μεταξύ Ελλάδος, Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας, η οποία δεν μακρομέρευσε, λόγω της επαναπροσέγγισης του Τίτο με τη Μόσχα⁴⁶. Την επαύριο της γαλλικής συντριβής στο Βιετνάμ το 1954 δημιουργήθηκε το σύμφωνο SEATO για τα κράτη της νοτιοανατολικής Ασίας⁴⁷, ενώ το 1955 είδε το φως και το περίφημο Σύμφωνο της Βαγδάτης (CENTO), που περιλάμβανε τη Μ. Βρετανία, την Τουρκία, το Ιράκ, το Ιράν και το Πακιστάν⁴⁸. Λίγους μήνες πριν δημιουργήθει το σύμφωνο αυτό, οι Αμερικανοί προσπάθησαν να πείσουν το Νάσερ να υπογράψει μια συνθήκη στρατιωτικής βοήθειας (Military Assistance Agreement), η οποία θα αποτελούσε τη νομική και την πολιτική βάση της συνέχισης της βοήθειας προς

Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian and African Affairs. Jan. 7, 1954, FRUS 1952-1954 IX, doc.1268, 2192.

44. Telegram, the Ambassador in Egypt to the Department of State, Jul. 31, 1954, FRUS 1952-1954 IX, doc.140, 2290 & Memorandum by the Secretary of State to the President, Aug. 6, 1954, FRUS 1952-1954 IX, doc.1355, 2295

45. Memorandum, Hollister to Hoover, Dec. 12 1956, FRUS 1955-57, XXIV, doc.304, 578.

46. Linardatos Spiros, *From the Greek Civil War to the Junta* (Athens: Papazisis, 1978), 290 - 291.

47. Melvin I. Urofsky, *The American Presidents* (London - New York: Garland Publishing, 2000), 385.

48. David Long and Berbard Reich, *The Government and Politics of the Middle East and North Africa* (Westview Press, 1995), 95.

το καθεστώς του. Για αυτούς ήταν η μόνη εγγύηση ότι τα χρήματα και τα όπλα τους δε θα έφταναν σε έναν εταίρο, που θα μπορούσε με την πρώτη δυσκολία να μεταβεί στην αντίτερα όχθη.

Πάραυτα, ο Νάσερ κατάφερε να κερδίσει χρόνο, απαιτώντας 50 εκατομμύρια χωρίς να υπογράψει καμία δεσμευτική συμφωνία με τις ΗΠΑ. Το κύριο επιχειρήμα του ήταν ότι δεν ήθελε να ντροπιαστεί στην αραβική κοινή γνώμη αμέσως μετά τη συμφωνία για το Σουεζ, ενώ αναφέρθηκε και στην πρόσφατη σύγκρουσή του με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, υπενθυμίζοντας στους Αμερικανούς ότι οι εχθροί του περίμεναν κάποια ευκαιρία για να τον ανατρέψουν⁴⁹. Η απόπειρα κατά της ζωής του τον Οκτώβριο του 1954 σίγουρα ενίσχυσε την επιχειρηματολογία του, ωστόσο μέχρι πότε θα ανέχονταν οι Αμερικανοί τα καπρίτσια του Άραβα ηγέτη; Τελικώς, το State Department δήλωσε ότι:

"πρέπει να γίνει ξεκάθαρο στο Νάσερ ότι δε μπορούμε να συνεχίσουμε να τον βοηθάμε εκτός κι αν υπογράψει μια κανονική συνθήκη στρατιωτικής βοήθειας, όπως τα υπόλοιπα κράτη. Σε κάθε περίπτωση, δεδομένης της ειδικής μας σχέσης μαζί του και της επιθυμίας μας να ενισχύσουμε το καθεστώς του θα μπορούσαμε να του παρέχουμε επιπρόσθετη οικονομική βοήθεια έτσι ώστε να αγοράσει στρατιωτικό εξοπλισμό από εμάς. Αυτό πρέπει να παραμείνει άκρως απόρρητο. Θα ισχύσει μόνο για το τρέχον οικονομικό έτος και στη συνέχεια οποιαδήποτε βοήθεια θα είναι εφικτή μόνο εφόσον υπογράψει τη συνθήκη"⁵⁰.

Ασχέτως του πόσο "ειδική" ήταν η μεταξύ τους σχέση, εντούτοις δεν ευοδώθηκε ποτέ. Από το 1955 οι Αμερικανοί υιοθέτησαν μια σκληρότερη στάση. Έχοντας βαρεθεί τις πολιτικές του μανούβρες, ζήτησαν ευθαρσώς από το Νάσερ να εντάξει την Αίγυπτο στο Σύμφωνο της Βαγδάτης, εφόσον ήθελε περισσότερα όπλα και χρήματα. Ο Νάσερ βέβαια, θεώρησε το τίμημα αρκετά υψηλό, ίδιως σε συνθήκες Ψυχρού Πολέμου, όπου μπορούσαν να υπάρξουν και άλλες προσφορές. Ουσιαστικά έπαιξε το παιχνίδι, που μπορούσαν να παιξουν σε κάποιο βαθμό όλες οι μικρού βεληνεκούς, πλην σημαντικές γεωστρατηγικά, δυνάμεις στο πλαίσιο της πόλωσης μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων. Ως απάντηση στην αμερικανική απαίτηση για ένταξη στο Σύμφωνο, ο Νάσερ αγόρασε όπλα από την κομμουνιστική Τσεχοσλοβακία, εξοργίζοντας τους - μέχρι πρότινος - φίλους του. Προφανώς και ο Νάσερ είχε υπερεκτιμήσει τα περιθώρια ανεξάρτητης δράσης του, πιστεύοντας ότι θα μπορούσε να φλερτάρει και με τους δύο συνασπισμούς, χωρίς να δεσμευτεί απέναντι σε κανέναν. Για τους Αμερικανούς, η μη ένταξη του στο Σύμφωνο της Βαγδάτης σήμαινε νομοτελειακά και την αδυναμία αξιοποίησης του ριζοσπαστικο-ποιημένου αραβικού εθνικισμού ως αναχώματος στις σοβιετικές αξιώσεις.

49. Editorial Note, Colonel Gerhardt in Cairo to the Director of the Office of Foreign Military Affairs, Department of Defense, Nov.29, 1954, FRUS 1952-1954 IX, doc.1374, 2319.

50. Memorandum by the Deputy Assistant Secretary for Near Eastern, South Asian and African Affairs to the Acting Secretary of State, Sep. 28, 1954, FRUS 1952-1954 IX, 2305.

Αν και η διαπίστωση αυτή χρειάστηκε τουλάχιστον τρία χρόνια για να εκφραστεί από επίσημα χείλη, εν τέλει αποτέλεσε τη λογική ενός νέου αμερικανικού δόγματος για τη Μέση Ανατολή. Μετά από τέσσερα έτη αμοιβαίων δισταγμών κι εκβιασμών, ο προβληματικός "μήνας του μέλιτος" ΗΠΑ - Αράβων εθνικιστών διαλύθηκε οριστικά μετά την κρίση του Σουέζ το 1956 και την ανακήρυξη του δόγματος Αϊζενχάουερ το 1957, αναφορικά με τη σταθερότητα των κρατών της Μέσης Ανατολής. Η ανατροπή του Ιρακινού βασιλιά από το κίνημα των εκεί Ελεύθερων Αξιωματικών το 1958 και η απόβαση Αμερικανών πεζοναυτών για τη σωτηρία του Λιβάνου από το νασερισμό το ίδιο έτος, θα σηματοδοτούσαν μία νέα εποχή εχθρότητας μεταξύ της αιγυπτιακής δημοκρατίας και των ΗΠΑ, η οποία θα διαρκούσε για τουλάχιστον 20 χρόνια.

Επίλογος

Η μελέτη της ιστορίας της πρώιμης αιγυπτιακής δημοκρατίας αναδεικνύει τις συνθήκες διαμόρφωσης ενός από τα σημαντικότερα ρήγματα στη σύγχρονη πολιτική ιστορία της Μέσης Ανατολής: τη σύγκρουση εθνικιστών - ισλαμιστών. Ταυτόχρονα αναδεικνύει και τις συνθήκες επιδείνωσης των σχέσεων μεταξύ του ανερχόμενου αραβικού εθνικισμού και της - απαλλαγμένης από αποικιοκρατικές αμαρτίες - αμερικανικής υπερδύναμης. Πρόκειται πάνω απ' όλα για την ιστορία μιας χαμένης υπόθεσης, εξαιτίας της αναπόφευκτης διασύνδεσης της αποαποικιοποίησης στη Μέση Ανατολή, της εξαγωγής της ψυχροπολεμικής σύγκρουσης στα νέα ανεξάρτητα κράτη, καθώς και της αραβοϊστραλινής αντιπαράθεσης. Παρ' όλα αυτά, η ριζοσπαστικοποίηση του αραβικού εθνικισμού και η μετατροπή του σε μια σοσιαλιστική και αντιψηριαλιστική - αντιδυτική ιδεολογία δε μπορεί να χρεωθεί αποκλειστικά στις αποτυχίες της αμερικανικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή εν μέσω Ψυχρού Πολέμου. Η προοδευτική δορυφοροποίηση της Αιγύπτου από τη Σοβιετική Ένωση ήρθε ως μια γεωπολιτική εναλλακτική για λόγους που αναλύσαμε ήδη, ενώ το ριζοσπαστικό πρόστημα του αραβικού εθνικισμού απέρρεε από την ύπαρξη πιεστικών κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων, που σοβούσαν σε ολόκληρο τον μεταποικιακό κόσμο.

Τα γεγονότα που ακολούθησαν μετά το 1954 αρκούσαν για να πειστούν οι Αμερικανοί πως το καθεστώς Νάσερ ήταν φιλοκομουνιστικό, παρά τον σθεναρό αντικομουνισμό που είχε επιδείξει. Αντί να αποτελέσει λοιπόν το εθνικιστικό ανάχωμα στον κομμουνισμό, ο Νάσερ κατέληξε να ταυτίζεται με την πιγή όλων των κακών στη Μέση Ανατολή. Από την άλλη, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι με τις επικίνδυνες τζιχαντιστικές παραφυάδες τους προοδευτικά θα αποτελούσαν από την εξορία τους στα πλούσια βασίλεια του Κόλπου το μόνο εναλλακτικό αντίπαλο δέος στα αραβικά καθεστώτα, που εμπνέονταν από το νασερισμό. Αυτός ο προσεταιρισμός του διαλυμένου ισλαμιστικού κινήματος κατά τα επόμενα χρόνια φαντάζει ειρωνικός, φτάνει να αναλογιστούμε ότι τις πρώτες μέρες της αιγυπτιακής δημοκρατίας οι Αμερικανοί θεωρούσαν τη Μουσουλμανική Αδελφότητα το κύριο εμπόδιο υιοθέτησης μιας φιλοαμερικανικής εξωτερικής πολιτικής από το Νάσερ.

Βιβλιογραφία

Public Record Office, Foreign Office Records, Catalogue Reference: FO371

United States Department of State Foreign relations of the United States diplomatic papers, 1952-1954. The Near and Middle East: Volume IX (1952-1954).

'Yaumiyyat al-Ra' is Jamal 'Abd al-Nasir 'an harb Filastin 1948 (Ημερολόγιο του Προέδρου Τζαμάλ Αμπντ αλ-Νάσερ για τον πόλεμο της Παλαιστίνης το 1948) (Κάιρο: akhir al- Sa 'a, 1955).

Colonel Anwar el Sadat, Revolt on the Nile (London: Allan Wingate, 1957).

Wm. Roger Louis, The British Empire in the Middle East 1945 - 1951. Arab Nationalism, The United States and Postwar Imperialism (Oxford: Clarendon Press, 1984).

Eliezer Be'eri, Army Officers in Arab Politics and Society (New York & London: Praeger - Pall Mall, 1970).

Youssef M. Choueiri, Islamic Fundamentalism (Washington & London: Pinter, 1997).

Mahmud abd al-Halim, al-Ikhwan al-Muslimun - Ahdath sana 'at al-Tarikh (Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι - γεγονότα που έγραψαν την ιστορία) vol. I (Alexandria: Dar ad-Da'wa, 1994).

Ishak Musa al-Huseini, The Moslem Brethren the Greatest of Modern Islamic Movements (Beirut: Khayat's College Book Cooperative, 1956).

Zollner Barbara, "Prison Talk: the Muslim Brother's Internal Struggle during Gamal Abdel Nasser's Persecution, 1954 to 1971". International Journal of Middle East Studies 39 (2007).

Hatta ya 'alam al-Ikhwan..al-Qaul al-Fasl (Ωστε να γνωρίζουν οι Αδελφοί) (al-Ikhwan al-Muslimun: Qism Nashr ad-Da'wa, 1954).

Qararat majlis qiadat al-Thaura (Αποφάσεις του Συμβουλίου Επαναστατικής Διοίκησης).

Al-Nazir, Εβδομαδιαίο πολιτικό περιοδικό των Αδελφών Μουσουλμάνων.

Muhammad al-Jauda, Mudhakirat al-Dubat al-Ahrar (Τα απομνημονύματα των Ελεύθερων Αξιωματικών) (al Qahira: Dar ash-Shuruq, 1996).

Mashru 'a distur islami lil-dawla al-misriyya (Προσχέδιο Ισλαμικού Συντάγματος του Αιγυπτιακού Κράτους (Alexandria: al-Ikhwan al-Muslimun, ash-shu'aba al-qanuniyya, 1952).

Rasa'il Hasan al Banna (Τα Μηνύματα του Χάσαν αλ-Μπάνα) (Βηρυτός: Dar al-Qalam, 1983).

Majalla al-Ta 'aruf, εβδομαδιαίο περιοδικό των Αδελφών Μουσουλμάνων.

Hatta ya 'alam al-Nas, bayyan mushtarak li- Ikhwan al-'Iraq, wa -l-Urdun, wa-l-Sudan (Ωστε να μάθουν οι άνθρωποι, κοινό ανακοινωθέν των Αδελφών του Ιράκ, της Ιορδανίας και του Σουδάν), 1954.

Kalima Jamal 'Abd al-Nasir fi jama 'iyya al-Ikhwan al-Muslimin fi Mansura (Ομιλία του Τζαμάλ Αμπντ αλ-Νάσερ στο παράρτημα των Αδελφών Μουσουλ-

μάνων της Μανσούρα), 9/4/1953.

J. A. Hail, Britain's foreign policy in Egypt and Sudan 1947 - 1956 (Ithaca Press, 1996).

Young W. John & Kent John, International Relations since 1945, A Global History (New York: Oxford University Press, 2004).

Richard P. Mitchell, The Society of the Muslim Brothers (Oxford and New York: Oxford University Press, 1993).

P.J. Vatikiotis, The Modern History of Egypt (London: The Weidenfeld and Nicolson Asia - Africa Series, 1976).

Douglas Little, "The Making of a Special Relationship: The United States and Israel, 1957-68", International Journal of Middle East Studies 25 (1993).

Linardatos Spiros, From the Greek Civil War to the Junta (Athens: Papazisis, 1978).

Melvin I. Urofsky, The American Presidents (London - New York: Garland Publishing, 2000).

David Long and Berbard Reich, The Government and Politics of the Middle East and North Africa (Westview Press, 1995).

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Πάνος Κουργιώτης γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1983. Σπούδασε στο Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, όπου ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με την αραβική γλώσσα. Ενώ ήταν ακόμα φοιτητής, παρακολούθησε μαθήματα αραβικής στο Ινστιτούτο Μπουργκίμπα του Πανεπιστήμιου Μανάρ στην Τύνιδα και αργότερα συνέχισε τις σπουδές του επί της αραβικής στη Συρία για δύο χρόνια, στο Κρατικό Ινστιτούτο για την Εκμάθησης της Αραβικής στους μη Ομιλούντες αυτήν και στο Πανεπιστήμιο της Δαμασκού, αποφοιτώντας με τιμητική διάκριση. Από το 2007 διδάσκει την αραβική γλώσσα σε Έλληνες, τόσο σε ιδιωτικούς όσο και σε δημόσιους φορείς, ενώ παράλληλα ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του ΑΠΘ και από το 2009 είναι υποψήφιος διδάκτωρ του ίδιου τμήματος. Πέραν της "Αραβικής Γραμματικής" που αποτελεί την πρώτη συγγραφική του προσπάθεια, τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα σχετίζονται με το Πολιτικό Ισλάμ, την αποικιοκρατία, τις ελληνο-αραβικές σχέσεις, τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες των αραβικών κρατών και τα σύγχρονα ιδεολογικά ρεύματα του αραβικού κόσμου. Τέλος έχει συμμετάσχει και στο συλλογικό βιβλίο "Συμβιώνοντας με τη μετανάστευση".

"Στρατηγική Ανάλυση Ιστορικών Αντιπαραθέσεων" στα Επίπεδα της Υψηλής και της Στρατιωτικής Στρατηγικής

του Παναγιώτη Μαυρόπουλου, Υποστράτηγου εν αποστρατείᾳ

Γενικά

Ένα από τα δημοφιλή αποφθέγματα μεταξύ των μελετητών της στρατιωτικής επιστήμης και τέχνης, το οποίο αποδίδεται στον Καγκελάριο Όπτο φον Μπίσμαρκ είναι αυτό που αναφέρεται στην μελέτη της στρατιωτικής ιστορίας? "Μόνο οι ηλίθιοι μαθαίνουν από τα λάθη τους, εγώ μαθαίνω από τα λάθη των άλλων". Η ευρεία αποδοχή του συγκεκριμένου αποφθέγματος αποδεικνύει την αξία της μελέτης παρελθόντων ιστορικών γεγονότων ως μέσο για την κατανόηση και επιβεβαίωση της ισχύος της θεωρίας του πολέμου και της στρατηγικής. Αυτό αποτελεί και την απάντηση στο υποκρυπτόμενο και φυσιολογικά απορρέον από τον τίτλο του άρθρου ερώτημα, "ποιος είναι ο σκοπός της στρατηγικής ανάλυσης". Η στρατηγική ανάλυση των ιστορικών γεγονότων, και στη συγκεκριμένη περίπτωση παρελθόντων αντιπαραθέσεων ή/και πολέμων, αναλαμβάνεται για λόγους κατανόησης της σχετικής θεωρίας και επιβεβαίωσης της ισχύος εννοιών και αρχών που σχετίζονται με τον πόλεμο και την στρατηγική, με τελικό προϊόν μια συνοπτική και σχετικά απλή ανάλυση, με βάση, πρωτίστως, διαθέσιμες στο ευρύ κοινό πληροφορίες από ανοικτές πηγές. Ο επιθετικός προσδιορισμός στρατηγική υπονοεί ότι η ανάλυση γίνεται σε επίπεδο πολέμου, με τον συσχετισμό των πολεμικών γεγονότων με τις έννοιες της θεωρίας του πολέμου και της στρατηγικής. Μέσα από την ανάλυση γίνεται μια αναφορά σε όλες τις έννοιες της θεωρίας και ασκείται κριτική της πολεμικής δραστηριότητας ως προς την κάθε μία από αυτές. Μια διαφορετική προσέγγιση της στρατηγικής ανάλυσης είναι αυτή που γίνεται για αυστηρά επαγγελματικούς λόγους και απευθύνεται σε κυβερνητικά όργανα. Μια τέτοια επαγγελματική ανάλυση απαιτεί πρόσβαση σε εξειδικευμένες και διαβαθμισμένες πληροφορίες, εξειδικευμένο προσωπικό για κάθε τομέα της ανάλυσης (διπλωματία, οικονομία, κλπ) και γενικά εκτεταμένους πόρους (κονδύλια και προσωπικό).

Η ανά χείρας περιγραφή της στρατηγικής ανάλυσης, σε μια προσπάθεια να είναι κατά το δυνατόν πλήρης, κατέληξε να είναι εξαιρετικά λεπτομερής. Όμως, η ανάλυση μιας συγκεκριμένης αντιπαράθεσης ενδεχομένως δεν είναι απαραίτητο να εξετάζει όλα τα αναφερόμενα θέματα, είτε επειδή ορισμένα δεν την αφορούν, είτε επειδή δεν διατίθενται επαρκή στοιχεία, είτε εξαιτίας άλλων περιορισμών. Η ιδιαιτερότητα της εκάστοτε εξεταζόμενης περίπτωσης απαιτεί την κριτική σκέψη του συντάκτη της, ο οποίος είναι αυτός που θα κρίνει αν πρέπει να παραλείψει ορισμένα από τα επί μέρους θέματα της ανάλυσης που περιλαμβάνονται στην παρούσα περιγραφή, τα οποία κατά την κρίση του δεν σχετίζονται με την συγκεκριμένη περίπτωση. Επίσης, η ανάλυση συγκεκριμένων σημείων περισσότερο από κάποια άλλα, εξαρτάται από το σκοπό και τον προσανατολισμό της ανάλυσης, και επαφέται στην κρίση του συντάκτη.

Η περιγραφή αναφέρεται στη στρατηγική ανάλυση μιας αντιπαράθεσης του παρελθόντος μεταξύ δύο ή περισσότερων διεθνών δρώντων για την οποία διατίθενται επαρκείς πληροφορίες. Οι εμπλεκόμενοι δρώντες μετέρχονται τους διαθέσιμους κατάλληλους συντελεστές ισχύος, πλην του πολέμου, στο πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής που έχουν σχεδιάσει για την επίλυση της διαφοράς τους. Η αποτυχία της συγκεκριμένης υψηλής στρατηγικής (του ενός ή αμφοτέρων) οδηγεί σε προσφυγή στον πόλεμο και συνεπώς στην υλοποίηση της σχεδιασθείσας από τους αντιπάλους στρατιωτικής στρατηγικής. Με τη λήξη του πολέμου τερματίζεται η αντιπαράθεση, με την επίτευξη, ολική ή μερική, ή την αποτυχία επίτευξης των πολιτικών σκοπών των εμπλακέντων δρώντων. Σε μια τέτοια περίπτωση, μια πλήρης στρατηγική ανάλυση γίνεται σε δύο επίπεδα? της υψηλής και της στρατιωτικής στρατηγικής.

Η ανάλυση στο επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής αφορά στον πόλεμο και όχι στις επί μέρους μάχες οι οποίες αποτελούν αντικείμενο της τακτικής ανάλυσης. Παρόλα αυτά η αναφορά στα αποτελέσματα των μαχών και στη συμβολή της καθεμιάς από αυτές στην επίτευξη ή όχι του στρατιωτικού σκοπού είναι όχι μόνο απαραίτητη, αλλά και επιβεβλημένη για λόγους πληρότητας της ανάλυσης.

Η θεωρία της στρατηγικής διαθέτει αναλυτικά εργαλεία τα οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει κατά την κρίση του ο συντάκτης στο πλαίσιο της ανάλυσης, όπως ο Σκοπός τα Μέσα και οι Τρόποι, ο Φόβος η Τιμή και το Συμφέρον, η Παράδοξη Τριάδα του Κλαούζεβιτς, το δόγμα Weinberger, η θεωρία του δίκαιου πολέμου, η άμεση και η έμμεση προσέγγιση. Τα εργαλεία αυτά βρίσκονται στον πυρήνα της στρατηγικής ανάλυσης, και κατά συνέπεια είναι αναγκαία, όχι όμως επαρκή, οπότε απαιτείται μια ευρύτερη προσέγγιση για την κατανόηση του γενικού πλαισίου εντός του οποίου εξελίχθηκε η συγκεκριμένη αντιπαράθεση.

Η εξέταση της στρατηγικής ανάλυσης μπορεί να γίνει από τη σκοπιά του ενός ή και όλων των εμπλεκομένων. Η δεύτερη περίπτωση έχει το πλεονέκτημα της πιο ισόρροπης, πλήρους και αμερόληπτης ανάλυσης. Όμως, άλλοι παράγοντες, όπως η έλλειψη επαρκών πληροφοριών, μπορεί να επιβάλουν τον περιορισμό της ανάλυσης από τη σκοπιά του ενός μόνο δρώντος.

Διεθνές περιβάλλον, γεωγραφία, επιδιώξεις, κέντρο βάρους

Το ιστορικό υπόβαθρο της αντιπαράθεσης είναι απαραίτητο για την κατανόηση της ανάλυσης από τον αναγνώστη, και κατά συνέπεια είναι εξαιρετικά χρήσιμη μια σύντομη και γενική επισκόπηση των κυριοτέρων γεγονότων της αντιπαράθεσης, τόσο σε πολιτικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο, η οποία πρέπει να προηγείται της ανάλυσης.

Η προσέγγιση της θεωρούμενης αντιπαράθεσης δεν μπορεί παρά να γίνει εκ των άνω προς τα κάτω, από το γενικό προς το ειδικό, για λόγους ορθολογισμού στην ανάλυση, οργάνωσης και καλύτερης κατανόησης από την

πλευρά του αναγνώστη. Στην οροφή της στρατηγικής ανάλυσης βρίσκεται η εξέταση του διεθνούς περιβάλλοντος ασφαλείας. Προφανώς δεν πρόκειται περί μιας διεθνολογικής ανάλυσης και κατά συνέπεια η εξέταση δεν απαιτείται να έχει την ανάλογη έκταση και πληρότητα, αλλά να επικεντρώνεται στα κύρια σημεία και κυρίως στα συμπεράσματα μιας τέτοιας εξειδικευμένης ανάλυσης. Η εξέταση του διεθνούς περιβάλλοντος πρέπει να περιλαμβάνει κατ' ελάχιστον τον υφιστάμενο συσχετισμό ισχύος των διεθνών δρώντων, τα συμφέροντα των υπερδυνάμεων και των μεγάλων δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή της αντιπαράθεσης και εντός του πλαισίου της, την σχέση των εμπλεκομένων δρώντων με υφιστάμενες συμμαχίες, υπερδυνάμεις, μεγάλες δυνάμεις που έχουν τη δυνατότητα και τη θέληση να επηρεάσουν την εν λόγω αντιπαράθεση. Είναι επίσης απαραίτητη η σχετική αναφορά στη διάκριση των εμπλεκομένων δρώντων σε αναθεωρητικές δυνάμεις και σε δυνάμεις που επιθυμούν την διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης, με βάση την οποία οι δυνάμεις θα διακριθούν σε αυτές που βρίσκονται σε επίθεση ή σε άμυνα, σε πολιτικοστρατηγικό επίπεδο.

Η γεωστρατηγική αξία του θεάτρου της αντιπαράθεσης και ενδεχομένως μελλοντικού θεάτρου πολέμου, σε συνδυασμό με την προηγηθείσα ανάλυση τους διεθνούς περιβάλλοντος, είναι εξαιρετικά σημαντική για τα αίτια, την κήρυξη του πολέμου, την εξέλιξη της αντιπαράθεσης, και τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων, ακόμα και για τον τερματισμό του. Κατά συνέπεια, η ανάλυση - αξιολόγηση του ευρύτερου χώρου της αντιπαράθεσης από γεωστρατηγική άποψη είναι εκ των ων ουκ άνευ για τη στρατηγική ανάλυση. Η μορφολογία του εδάφους του θεάτρου, από την άποψη της ύπαρξης θαλασσών, ξηράς, νήσων, ορεινών όγκων, λιμνών, ποταμών, πεδιάδων, η σχέση του χώρου με τις γειτονικές περιοχές, και η σημασία όλων αυτών των γεωγραφικών χαρακτηριστικών στην οικονομική και κοινωνική ζωή των λαών των εμπλεκομένων δρώντων, παίζουν σημαντικό ρόλο στην απόφαση προσφυγής στον πόλεμο, στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων και στην έντασή τους. Η μορφολογία του θεάτρου του πολέμου είναι επίσης καθοριστική για το είδος του ενδεχόμενου πολέμου (χερσαίος, ναυτικός, κλπ).

Στη συνέχεια είναι απαραίτητη μια σύντομη αναφορά στα γενικά συμφέροντα και στις ευρύτερες επιδιώξεις των εμπλεκομένων δρώντων, στο βαθμό που είναι γνωστά ή μπορούν να συναχθούν, τα οποία ουσιαστικά διαμορφώνουν το γενικό περιβάλλον ασφαλείας και έχουν τη δυναμική να αναδείξουν τους δρώντες σε στρατιωτικές απειλές, σε περίπτωση που αυτοί θεωρούν ότι θίγονται ζωτικά τους συμφέροντα. Από την ανάλυση αυτή των εθνικών συμφερόντων και των επιδιώξεων προκύπτει ή μπορεί να προσδιοριστεί το διακύβευμα και τα αίτια της αντιπαράθεσης. Για την ανάλυση των αιτίων μπορεί να χρησιμοποιηθεί το αναλυτικό εργαλείο από τον Θουκυδή, ο οποίος αποδίδει τη συμπεριφορά των διεθνών δρώντων στο φόβο, στην τιμή και στο συμφέρον, χωρίς όμως να είναι απαραίτητο. Μια τέτοια ανάλυση είναι σαφώς θεωρητική. Ο συντάκτης της ανάλυσης μπορεί και πρέπει να αναφερθεί στα συγκεκριμένα αίτια της του ενδεχόμενου πολέμου.

Οι πολιτικοί σκοποί των εμπλεκομένων πολιτικών οντοτήτων (δρώντων) είναι το κυριότερο στοιχείο της ανάλυσης και αυτό το οποίο βρίσκεται στον πυρήνα της. Ο πολιτικός σκοπός προκύπτει από τα εθνικά συμφέροντα και τις επιδιώξεις των δρώντων, και είναι δυνατόν να έχει διατυπωθεί ρητά από τους ίδιους ή να συνάγεται από τα λοιπά στοιχεία της αντιπαράθεσης. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στη διατύπωση του πολιτικού σκοπού, η οποία πρέπει να γίνεται σε υψηλό επίπεδο (για παράδειγμα, η πλήρης υποταγή του αντιπάλου), χωρίς περιπτές δεσμευτικές λεπτομέρειες, και χωρίς ανάλυσή του σε επί μέρους στόχους. Όμως, είναι εξαιρετικά πιθανόν ο δηλούμενος πολιτικός σκοπός να υποκρύπτει κάποιον άλλον ο οποίος δεν μπορεί να διακηρυχθεί δημοσίως, διότι ενδεχομένως είναι εξαιρετικά ιδιοτελής, πειθαναγκαστικός και κατά συνέπεια έρχεται σε αντίθεση με το διεθνές δίκαιο, τις γενικά αποδεκτές πανανθρώπινες αξίες του ΟΗΕ, και γενικότερα με το ευρύτερο περί δικαίου αίσθημα της διεθνούς κοινής γνώμης. Στην περίπτωση αυτή της ύπαρξης αμφιβολιών περί της ειλικρίνειας κάποιου πολιτικού σκοπού, αυτές πρέπει να διατυπώνονται με την ανάλογη επιχειρηματολογία.

Στο σημείο αυτό είναι δυνατόν να γίνει μια πρώτη αναφορά στο κέντρο βάρους των εμπλεκομένων. Ένα τέτοιο κέντρο βάρους βρίσκεται σε πολιτικό επίπεδο και έχει ιδιαίτερη σημασία δεδομένου ότι η αξία του υπερβαίνει την αξία των αντιστοίχων κέντρων βάρους σε χαμηλότερα επίπεδα (εάν δεχθούμε ότι υπάρχουν τέτοια).¹ Είναι εξαιρετικά απίθανο να υπάρχουν πληροφορίες περί προσδιορισμού του κέντρου βάρους από τους εμπλεκομένους και κατά συνέπεια θα πρέπει να προσδιοριστεί από τον συντάκτη της ανάλυσης με βάση την εξέλιξη της αντιπαράθεσης, η οποία του είναι γνωστή.

Έχοντας μέχρι αυτό το σημείο αναφερθεί στη γενική κατάσταση ασφαλείας και τις επιδιώξεις και τους πολιτικούς σκοπούς των δρώντων, μπορούμε να προχωρήσουμε στην ανάλυση της στρατηγικής τους στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής.

Υψηλή στρατηγική

Με δεδομένους τους πολιτικούς σκοπούς των δρώντων εντός του συγκεκριμένου περιβάλλοντος ασφαλείας, μπορούν πλέον να εξετασθούν τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους και ο τρόπος με τον οποίο έχουν σχεδιάσει να τα χρησιμοποιήσουν για την επίτευξη των σκοπών τους. Μια συνιστώμενη προσέγγιση είναι η ανάλυση των συντελεστών ισχύος, ήτοι της διπλωματίας, της οικονομίας, της στρατιωτικής ισχύος, των πληροφοριών και της ήπιας ισχύος (με την έννοια όλων των άλλων μέσων που διατίθενται). Η ανάλυση της στρατιωτικής ισχύος θα μπορούσε να αναβληθεί και να γίνει στο πλαίσιο της στρατιωτικής στρατηγικής, πλην όμως, δεδομένου ότι στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής χρησιμοποιείται ως απειλή χρήσης βίας, απαιτείται η γνώση των στρατιωτικών δυνατοτήτων και της σχέσης ισχύος των διαφωνούντων πολιτικών οντοτήτων. Σε περίπτωση αποτυχίας του σχεδίου της υψηλής στρατηγικής και

1. Μαυρόπουλος, Παναγιώτης, Το Κέντρο Βάρους, Γεωστρατηγική Νο 17, Ιούνιος - Δεκέμβριος 2009: 168-205.

προσφυγής στον πόλεμο, ενδεχομένων να απαιτηθεί περαιτέρω ανάλυση των στρατιωτικών δυνατοτήτων των εμπλεκομένων μερών, η οποία θα γίνει στο πλαίσιο της ανάλυσης της στρατιωτικής στρατηγικής.

Η ανάλυση της διπλωματίας περιλαμβάνει αναπόφευκτα την επανάληψη ορισμένων από τα στοιχεία που έχουν ήδη αναφερθεί στην ανάλυση του διεθνούς περιβάλλοντος ασφαλείας, δεδομένου ότι αναφέρεται στη θέση του κάθε αντιπάλου στο παγκόσμιο και περιφερειακό σύστημα κατανομής ισχύος, στις υφιστάμενες συμμαχίες των εμπλεκομένων, στην ισορροπία ισχύος στην περιοχή, στα παραθύρα ευκαιρίας που έχουν παρουσιαστεί ή ενδεχομένων παρουσιαστούν στο μέλλον, στα ενδεχόμενα κενά ισχύος στην περιοχή και πρωταρχικά στη δυνατότητα διαμόρφωσης του διεθνούς περιβάλλοντος ασφαλείας από μέρους των αντιπαρατιθέμενων δρώντων (σύναψη κατά περίπτωση συμμαχιών, υπογραφής συμφώνων μη επιθέσεως, παροχής οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας, κλπ). Η δυνατότητα κινητοποίησης της διεθνούς κοινότητας ή περιφερειακών οργανισμών από και υπέρ κάποιου δρώντος είναι ένα μέτρο της διπλωματικής του ισχύος και πρέπει να επισημαίνεται. Η αναφορά στην εξωτερική πολιτική των κυβερνήσεων είναι ενδεχομένως απαραίτητη και σίγουρα ενισχυτική της ανάλυσης.

Η ανάλυση της οικονομίας ως συντελεστού ισχύος περιλαμβάνει μια γενική εκτίμηση των οικονομικών δυνατοτήτων της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό είναι χρήσιμο να εξετασθούν θέματα όπως ο βαθμός αιτάρκειας, οι εισαγωγές σε τρόφιμα και πρώτες ύλες και το εμπορικό ισοζύγιο, το χρέος, η πιστοληπτική ικανότητα και η δυνατότητα σύναψης δανείων από το εξωτερικό, η βιομηχανική και γενικότερα η παραγωγική της βάση, οι δυνατότητες παραγωγής της υφιστάμενης αμυντικής βιομηχανίας σε πολεμικό υλικό και ανταλλακτικά, η δυνατότητα συντήρησης ενός παρατεταμένου πολέμου, η δυνατότητα εφαρμογής οικονομικών κυρώσεων εις βάρος του αντιπάλου, η αντοχή στην εφαρμογή οικονομικών κυρώσεων εις βάρος της, κλπ.

Η ανάλυση της στρατιωτικής ισχύος αναφέρεται στις γενικές δυνατότητες και αδυναμίες των ενόπλων δυνάμεων των ενδεχομένων αντιπάλων, σε υψηλό πάντοτε επίπεδο. Θέματα στα οποία πρέπει να γίνει αναφορά και να σχολιασθούν είναι το σύστημα στρατολόγησης (το είδος του στρατεύματος, επαγγελματικός, μισθοφορικός, εθνικός στρατός, κλπ, σε συνάρτηση με το ηθικό του), οι στρατολογικές δυνατότητες της χώρας (δημογραφία), ο χρόνος ολοκλήρωσης της επιστράτευσης, η αριθμητική και ποιοτική του κατάσταση, τα οπλικά συστήματα, η οργάνωση, και γενικά οι δυνατότητες του στρατεύματος στην ειρήνη. Όλα τα προαναφερθέντα πάντοτε σε αντιδιαστολή με τις αντίστοιχες δυνατότητες του ενδεχομένου αντιπάλου του.

Οι πληροφορίες ως συντελεστής ισχύος στο επίπεδο αυτό αναφέρονται κατά βάση στην κατανόηση του λαού του αντιπάλου και στην ικανότητα εκμετάλλευσης των δυνατοτήτων και των αδυναμιών του για την επίτευξη του πολιτικού σκοπού. Οίκοθεν νοείται ότι πληροφορίες εκμεταλλεύσιμες στο

επίπεδο της κυβέρνησης, όπως και ο τρόπος που επηρεάζουν της εξέλιξη της αντιπαράθεσης, πρέπει να επισημαίνονται.

Η αναφορά στην ήπια ισχύ² των αντιπάλων, όπως επίσης και σε κάθε κατάλληλο μέσο (θρησκεία, πολιτισμός, κλπ) είναι απαραίτητη για την πλήρη ανάλυση των διαθεσίμων μέσων για την προώθηση των πολιτικών τους σκοπών. Αν και το μέτρο των δυνατοτήτων αυτού του είδους των μέσων είναι περιορισμένο, η ανάλυση είναι απαραίτητη στις περιπτώσεις που αυτές έχουν τη δυναμική να επηρεάσουν την εξέλιξη της αντιπαράθεσης.

Η υψηλή στρατηγική, με τη στενή της έννοια, είναι η ενορχήστρωση των διαθεσίμων μέσων για την υλοποίηση των πολιτικών επιδιώξεων. Με γνωστές πλέον τις επιδιώξεις και τις δυνατότητες του κάθε δρώντος, η ανάλυση μπορεί να προχωρήσει στην καταγραφή του τρόπου χρήσης των συντελεστών ισχύος προς την κατεύθυνση της επίτευξης του αντίστοιχου πολιτικού σκοπού και της εξέλιξης της αντιπαράθεσης, όπως επίσης και των επιπτώσεών της στη γενική κατάσταση. Στο πλαίσιο της ανάλυσης γίνεται αναφορά σε κάθε δραστηριότητα στους τομείς της διπλωματίας, της οικονομίας, των πληροφοριών και των ενόπλων δυνάμεων, η οποία σχετίζεται με την αντιπαράθεση, τόσο των άμεσα εμπλεκομένων δρώντων όσο και άλλων οι οποίοι θεωρούν ότι διακυβεύονται συμφέροντά τους. Τέτοιες δραστηριότητες είναι η εμπλοκή διεθνών οργανισμών, όπως ο ΟΗΕ, μετά από πρόσκληση του ενός ή και όλων των εμπλεκομένων, πρωτοβουλίες διαμεσολάβησης με ενεργοποίηση της διεθνούς κοινότητος, διεθνείς διασκέψεις, διακοπές διπλωματικών σχέσεων, επιβολή οικονομικών κυρώσεων (όπως εις βάρος του Ιράκ πριν το 2003, του Ιράν, κ.α.), εφαρμογή διπλωματικών μέτρων (Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης), αναστολή συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς, ενεργοποίηση στρατευμάτων (επιστράτευση, μετασταθμεύσεις σχηματισμών ή/και μονάδων), διεξαγωγή ασκήσεων εκτός προγραμματισμού, κλπ. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο σχολιασμός των αποτελεσμάτων της δραστηριότητος και των επιπτώσεών τους στην επίτευξη των επιδιώξεων εκάστου δρώντος και τελικά στην εξέλιξη της αντιπαράθεσης.

Στην ανάλυση του τρόπου χρήσης των συντελεστών ισχύος μπορεί να γίνει αναφορά σε αρχέτυπες στρατηγικές που χρησιμοποιήθηκαν στην εξέλιξη της αντιπαράθεσης, με την επισήμανση των προσαρμογών οι οποίες έγιναν στις ιδιαίτερες συνθήκες της συγκεκριμένης περίπτωσης. Παραδείγματα τέτοιων στρατηγικών είναι η ανάσχεση, η αποτροπή, ο πειθαναγκασμός, κλπ.

Η εξέλιξη της συγκεκριμένης αντιπαράθεσης είναι απόδειξη της επιτυχίας ή της αποτυχίας της υψηλής στρατηγικής των εμπλεκομένων δρώντων. Το τελικό κριτήριο είναι η εκπλήρωση, μερική ή ολική, ή όχι των επιδιώξεων τους. Η ανάλυση και ο σχολιασμός των αποτελεσμάτων της υλοποίησης της υψηλής στρατηγικής είναι εξαιρετικά σημαντική, όπως επίσης και η συναγωγή σχετικών συμπερασμάτων περί του επιτυχούς συντονισμού των

2. Nye, Joseph. Ήπια Ισχύς: Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005.

διαθεσίμων μέσων, τα οποία θα πρέπει να συσχετίζονται με τη σχετική θεωρία της στρατηγικής.

Σε περίπτωση αποτυχίας εκπλήρωσης, ή έστω μη ικανοποιητικής μερικής εκπλήρωσης, των επιδιώξεων της υψηλής στρατηγικής με το συγκεκριμένο σχέδιο, δηλαδή τον τρόπο χρήσης των διαθέσιμων μέσων, στον οποίο ο ρόλος της στρατιωτικής ισχύος είναι περιορισμένος και υποστηρικτικός (ροητή ή υπονοούμενη απειλή χρήσης βίας), και με την προϋπόθεση ότι τα διακυβευόμενα εθνικά συμφέροντα, για την προστασία ή την προώθηση των οποίων προκλήθηκε η αντιπαράθεση, είναι ζωτικά, η προσφυγή στον πόλεμο για τη συνέχιση της επιδίωξης εκπλήρωσής τους είναι αναπόφευκτη.

Στην προηγηθείσα περιγραφή, η προσφυγή στον πόλεμο επιλέχθηκε ως τελευταίο μέσο διαχείρισης της κρίσης. Δεν είναι απίθανο, ένας ή και όλοι οι αντίπαλοι να επιλέξουν την προσφυγή στον πόλεμο στην αρχή της κρίσης, πριν εξαντλήσουν κάθε άλλη δυνατότητα, γεγονός που πρέπει να επισημανθεί και να σχολιασθεί. Η άμεση προσφυγή στον πόλεμο ή η σχετικά σύντομη αναμονή για την απόδοση της εφαρμοζόμενης υψηλής στρατηγικής χαρακτηρίζει περισσότερο τους οπαδούς της εφαρμοζόμενης στρατηγικής θεώρησης των διεθνών σχέσεων, και κατά συνέπεια ο πολιτικός προσανατολισμός των κυβερνήσεων είναι κρίσιμος επί του συγκεκριμένου θέματος.

Η απόφαση προσφυγής στο πόλεμο σηματοδοτεί τη μετάβαση στο επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής, η σχεδίαση όμως της οποίας έχει αρχίσει πολύ ενωρίτερα ως ενδεχόμενο (στρατιωτικό) στρατηγικό σχέδιο.

Στρατιωτική Στρατηγική

Η προσφυγή στον πόλεμο, η ευθύνη της οποίας είναι αποκλειστικό προνόμιο της πολιτικής εξουσίας, ούτε εύκολη ούτε απλή είναι. Κατά συνέπεια, η ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η κυβέρνηση έλαβε τη συγκεκριμένη απόφαση είναι εξαιρετικά σημαντική.

Η ανάλυση της διαδικασίας προσφυγής στον πόλεμο απαιτεί κατ' αρχάς και πρωτευόντως την ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος των αντιπάλων. Η ανάλυση αυτή μπορεί να γίνει με βάση το αναλυτικό εργαλείο της Παράδοξης Τριάδας του Κλαούζεβιτς, η οποία στην απλουστευμένη της μορφή αποτελείται από τον Λαό, τον Στρατό και την Κυβέρνηση. Η ισορροπία της εν λόγω Τριάδας είναι κρίσιμη για τη λήψη της σωστής απόφασης περί της προσφυγής και της εν συνεχείᾳ διεξαγωγής του πολέμου. Στην ανάλυση με βάση την Τριάδα, οι λαοί των αντιπάλων διαδραματίζουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο, και κατά συνέπεια είναι σημαντικός ο τρόπος με τον οποίο τοποθετούνται ως προς το φαινόμενο του πολέμου. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να γνωρίζουμε εάν ο λαός θεωρεί την προσφυγή στον πόλεμο ως την έσχατη λύση, αφού έχουν εξαντληθεί όλα τα άλλα μέσα για την επίλυση της διένεξης, και ποιές είναι οι επικρατούσες κυρίαρχες απόψεις στην κοινωνία και κατ' επέκταση στην κυβέρνηση, ως εκφραστή της βούλησης της πλειοψηφίας του λαού.

Εξίσου σημαντικός για την προσφυγή στον πόλεμο είναι ο πολιτικός προσανατολισμός της κυβέρνησης, ο οποίος, σύμφωνα με τα ισχύοντα στερεότυπα, μπορεί να είναι συντηρητικός (γεράκια) ή φιλελεύθερος, σοσιαλιστικός, αριστερός (περιστερές). Κατά συνέπεια είναι σημαντικό να επισημανθεί η θέση της συγκεκριμένης κυβέρνησης επί του θέματος, ήτοι το πόσο εύκολα είναι διατιθέμενη να προσφύγει στον πόλεμο για την επίλυση της κρίσης, αν θα επιμείνει αρκετά στη χρήση των άλλων μέσων αναμένοντας θετικά αποτελέσματα, ή εάν ο πόλεμος είναι γι' αυτήν απαγορευτικό μέσο για την επίλυση των διεθνών διαφορών και κατά συνέπεια δεν πρόκειται να λάβει την απόφαση να προσφύγει στον πόλεμο, ανεξάρτητα από το τίμημα που θα κληθεί να καταβάλει η χώρα. Η λήψη της απόφασης προσφυγής στον πόλεμο από την κυβέρνηση πρέπει να γίνεται ορθολογικά, αποφεύγοντας συναισθηματισμούς (στην Τριάδα του Κλαούζεβιτς, η κυβέρνηση εκπροσωπεί τη λογική). Η πτυχή αυτή της διαδικασίας λήψης της απόφασης, ήτοι το εάν η κυβέρνηση εκτίμησε σωστά τη σχέση κόστους - οφέλους πριν καταφύγει στον πόλεμο, πρέπει να εξετάζεται ενδελεχώς και να σχολιάζεται στο πλαίσιο της ανάλυσης.

Επειδή ακόμα και σε καθεστώτα με καθιερωμένους και ισχυρούς θεσμούς, οι προσωπικότητες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη λήψη των αποφάσεων, ιδιαίτερα όταν αυτές αφορούν σε σοβαρά θέματα, είναι εξαιρετικά διαφωτιστική, κατά περίπτωση και κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, η αναφορά στις προσωπικότητες κατ' ελάχιστον του πρωθυπουργού (ή ασκούντος την εξουσία) και του αρχιστρατήγου, όπως επίσης και στις μεταξύ τους υφιστάμενες σχέσεις συνεργασίας. Η ανάλυση μπορεί γίνει και για άλλες προσωπικότητες, των οποίων ο ρόλος στην εξέλιξη της κρίσης και του πολέμου ήταν σημαντικός, κατά την κρίση του συντάκτη. Ένα εξαιρετικό παράδειγμα έντονης προσωπικότητας, για παράδειγμα, ήταν η πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας Μάργκαρετ Θάτσερ, η οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην απόφαση προσφυγής στον πόλεμο όπως επίσης και στη διεξαγωγή του, στη διαχείριση της κρίσης με την Αργεντινή επί του θέματος των νήσων Φώκλαντ το 1982.

Μπορεί επίσης να γίνει αναφορά στον τρόπο λήψης αποφάσεων των οργάνων της πολιτείας (Υπουργικό Συμβούλιο, Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας ή Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας (ΚΥΣΕΑ), Πολεμικό Συμβούλιο, κλπ), εφόσον υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες και παρουσιάζει σχετικό ενδιαφέρον, με την έννοια του επηρεασμού της απόφασης από προσωπικότητες, συμφέροντα ή ιδεοληψίες. Για παράδειγμα, το σημείο αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό για την κατανόηση της διαχείρισης της κρίσης στα Ίμια από την ελληνική κυβέρνηση το 1996. Η ανάλυση αυτή θα πρέπει υποχρεωτικά να συμπεριλάβει το θέμα της συμμετοχής ή όχι του αρχιστρατήγου στο όργανο αυτό, καθώς και της συμβολής του στην επιβεβαίωση ή στη διαμόρφωση νέου πολιτικού σκοπού, στο βαθμό που είναι γνωστές οι συνθήκες υπό τις οποίες πραγματοποιήθηκε.

Στο πλαίσιο της λήψης της απόφασης προσφυγής στον πόλεμο από το αρμόδιο όργανο της πολιτείας η ανάλυση του πολιτικού σκοπού του πολέμου, στον οποίο έγινε ήδη αναφορά στο πλαίσιο της ανάλυσης της υψηλής στρατηγι-

κής, θα χρειαστεί να επαναληφθεί. Ο πολιτικός σκοπός είναι δυνατόν να διατηρηθεί ο ίδιος ή να τροποποιηθεί εάν θεωρηθεί ότι η προσπάθεια επίτευξης του στο πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής έχει αποτύχει και απαιτείται προσαρμογή του στις νέες συνθήκες.

Η ανάλυση και ο σχολιασμός του πολιτικού σκοπού είναι επιβεβλημένη διότι από αυτόν απορρέει το έργο των ενόπλων δυνάμεων. Έτσι, ο σκοπός πρέπει να χαρακτηριστεί ως απεριόριστος ή περιορισμένος, με βάση την έκταση των επιδιώξεων της κυβέρνησης. Ο χαρακτηρισμός αυτός θα βοηθήσει τον συντάκτη να σχηματίσει μια πρώτη άποψη για τον βαθμό της πολεμικής προσπάθειας που θα απαιτηθεί για την επίτευξη του πολιτικού σκοπού. Είναι επίσης απαραίτητος ο σχολιασμός και η κριτική της συμβατότητάς του με τη θέση της χώρας στο παγκόσμιο σύστημα κατανομής ισχύος, ήτοι στο κατά πόσο είναι ρεαλιστικός. Ένας απεριόριστος πολιτικός σκοπός, υπερβολικά φιλόδοξος και ασύμβατος με τις δυνατότητες της χώρας, είναι πολύ πιθανόν να οδηγήσει σε στρατηγική υπερεξάπλωση και κατά συνέπεια να εμπειριέχει εξαρχής το σπέρμα της τελικής αποτυχίας.

Είναι επίσης απαραίτητο να επισημανθούν τυχόν περιορισμοί στη χρήση της στρατιωτικής ισχύος που έχουν επιβληθεί από την πολιτική ηγεσία και οι ενδεχόμενες επιπτώσεις τους στη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων. Για παράδειγμα, η αμερικανική πολιτική ηγεσία κατά τον πόλεμο του Βιετνάμ είχε επιβάλει τον περιορισμό της επέκτασης των επιχειρήσεων στο έδαφος γειτονικών χωρών (πλην των βομβαρδισμών του Βορείου Βιετνάμ), γεγονός που επηρέασε δυσμενώς την εξέλιξη των επιχειρήσεων.

Η φάση αυτή της διαχείρισης του προβλήματος δεν σημαίνει ότι η υψηλή στρατηγική διακόπτεται και αρχίζει να εφαρμόζεται η στρατιωτική στρατηγική. Η υψηλή στρατηγική είναι η ομπρέλα υπό την οποία λειτουργεί η στρατιωτική στρατηγική και της οποίας η υλοποίηση έχει σχέση με την ενεργοποίηση, σε πρωτεύοντα ρόλο, της στρατιωτικής ισχύος. Η αλλαγή της υψηλής στρατηγικής λοιπόν έχει την έννοια της αλλαγής του μίγματος των συντελεστών ισχύος που χρησιμοποιούνται, με την στρατιωτική ισχύ σε πρωταγωνιστικό ρόλο και τους υπόλοιπους συντελεστές ισχύος σε υποστηρικτικό. Κατά συνέπεια, στην ανάλυση δεν πρέπει να παραληφθεί η αναφορά στην παράλληλη εξέλιξη της υψηλής στρατηγικής, ήτοι στη χρήση των υπολοίπων συντελεστών ισχύος του κράτους από την κυβέρνηση στη διεξαγωγή του πολέμου, και στον τρόπο που αυτή επιδρά στην εξέλιξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων και αντιστρόφως.

Με δεδομένη την απόφαση προσφυγής στον πόλεμο, τον πολιτικό σκοπό και τους σχετικούς περιορισμούς, είναι δυνατός ο χαρακτηρισμός του επικείμενου πολέμου. Η ένταξη του πολέμου σε ένα ή περισσότερα από τα γνωστά είδη του πολέμου, δίνει στον αναγνώστη μια ιδέα για τα γενικά χαρακτηριστικά του χαρακτήρα του.³ Οι χαρακτηρισμοί που μπορεί να λάβει ο

3. Τα μεταβλητά χαρακτηριστικά του πολέμου συγκροτούν τον χαρακτήρα του, ενώ τα αμετάβλητα την φύση του

επικείμενος πόλεμος είναι ανάγκης ή επιλογής, αμυντικός ή επιθετικός, κλασικός ή επαναστατικός, και δίκαιος ή όχι με βάση τα κριτήρια του δίκαιου πολέμου· προληπτικός, παρεμποδιστικός, χαμηλής εντάσεως, υβριδικός, κλπ. Αν και ο χαρακτηρισμός του πολέμου μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει απλώς ακαδημαϊκή αξία, είναι σημαντικό να αναλυθεί και να σχολιασθεί το κατά πόσον ο αρχιστράτηγος και το επιτελείο του είχαν προβλέψει ένα τέτοιο είδος πολέμου και είχαν προετοιμάσει το στράτευμα γι' αυτό. Ιδιαίτερη σημασία στην περιπτωση αυτή έχει η εφαρμοσθείσα από τον καιρό της ειρήνης διαδικασία αμυντικής σχεδίασης.

Στο σημείο αυτό της ανάλυσης, ο αρχιστράτηγος έχει λάβει την αποστολή του, στη μορφή του πολιτικού σκοπού, και είναι έτοιμος να προχωρήσει στη δική του σχεδίαση των πολεμικών επιχειρήσεων, μέσω των οποίων θα επιδιώξει την επίτευξη του πολιτικού σκοπού.

Πριν την ανάλυση του στρατηγικού σχεδιασμού του αρχιστρατήγου, είναι χρήσιμο να γίνει αναφορά στο στρατιωτικό δόγμα επί του οποίου εδράζεται η σκέψη του αρχιστρατήγου για τον τρόπο διεξαγωγής των πολεμικών επιχειρήσεων (αμυντικό ή επιθετικό δόγμα, κινητή ή σταθερή άμυνα, άμυνα σε στρατηγικό και επίθεση σε τακτικό επίπεδο, υποτίμηση του αντιπάλου, σκοπός των επιχειρήσεων, κλπ). Πρέπει να γίνει επίσης αναφορά στο είδος του στρατεύματος (εκστρατευτικός ή στατικός, επιστρατευόμενος, επαγγελματικός, αμειβόμενος, κλπ) και αναφορά στις δυνατότητές του, στο ηθικό του, στη σχέση του με το λαό και τέλος στο κατά πόσο είναι κατάλληλος για τη διεξαγωγή του συγκεκριμένου είδους πολέμου (για παράδειγμα, ένας στατικός στρατός, μη εκστρατευτικός, είναι ακατάλληλος για ανάληψη επιθετικών επιχειρήσεων μακριά από τη χώρα του).

Η επιτομή του στρατιωτικού επαγγέλματος, το απαύγασμα της πολεμικής τέχνης και το σημαντικότερο έργο του αρχιστρατήγου είναι η επιλογή του στρατιωτικού σκοπού του πολέμου, μετά από ενδελεχή ανάλυση του αντίστοιχου πολιτικού σκοπού και αφού ληφθούν υπόψη όλοι οι σχετικοί παράγοντες. Αυτή είναι ακριβώς η "γέφυρα"¹⁴ μεταξύ της πολιτικής και του πολέμου. Η επιλογή του στρατιωτικού σκοπού του πολέμου (ο οποίος ορισμένες φορές μπορεί να συμπίπτει με τον πολιτικό σκοπό, ιδιαίτερως στις περιπτώσεις των περιορισμένων πολέμων) πρέπει να γίνεται με τρόπο ώστε η επίτευξη του να διασφαλίζει ή τουλάχιστον να συμβάλει αποφασιστικά στην επίτευξη του πολιτικού σκοπού. Αποτυχία επιλογής του στρατιωτικού σκοπού έτσι ώστε να υπηρετεί τον αντίστοιχο πολιτικό αποτελεί την τέλεια συνταγή της τελικής αποτυχίας, δεδομένου ότι ενδεχόμενα σφάλματα στο επίπεδο αυτό δύσκολα μπορούν να διορθωθούν σε χαμηλότερα επίπεδα (επιχειρησιακό και τακτικό). Η κριτική του συντάκτη για την ορθότητα της επιλογής του στρατιωτικού σκοπού είναι εξαιρετικά απαραίτητη και σημαντική στο πλαίσιο της στρατηγικής ανάλυσης.

4. Grey, Colin. The strategy bridge: Theory for practice. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Ο συντάκτης της ανάλυσης, έχοντας υπόψη του τη σχετική ισχύ των εμπολέμων, μπορεί να διατυπώσει μια πρώτη εκτίμηση για την επάρκεια των στρατιωτικών μέσων σε σχέση με τον προοδευτικό σκοπό του πολέμου. Ο ενημερωμένος αναλυτής θα μπορούσε επίσης να προχωρήσει στην αξιολόγηση της απόφασης προσφυγής στον πόλεμο με βάση τα κριτήρια του δόγματος Weinberger, λαμβάνοντας υπόψη την εποχή και τις γενικές συνθήκες εντός των οποίων διατυπώθηκε το συγκεκριμένο δόγμα.

Η στρατηγική ανάλυση στο σημείο αυτό αναφέρεται στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Είναι απαραίτητο οι διεξαχθείσες επιχειρήσεις να εξετασθούν και να σχολιασθούν σε σχέση με τις θεμελιώδεις στρατηγικές έννοιες, όπως παρακάτω.

Η εξέταση και ο σχολιασμός των πολεμικών επιχειρήσεων είναι λογικό να ξεκινάει από το κέντρο βάρους, στο οποίο μπορεί να γίνει σχετική αναφορά εάν έχει διατυπωθεί ρητά ή να συναχθεί από τον συντάκτη, και να περιλαμβάνει σχόλια για την ορθότητα της επιλογής, με βάση την ασφάλεια της γνώσης των αποτελεσμάτων του πολέμου. Σημαντικό είναι επίσης να σχολιασθεί το εάν η πολεμική προσπάθεια συγκλίνει προς το κέντρο βάρους του αντιπάλου, έμμεσα ή άμεσα, ή εάν η σχετική προσπάθεια δαπανήθηκε σε δευτερεύοντα κέντρα ισχύος του αντιπάλου, άσχετα με το τελικό αποτέλεσμα.

Η ανάλυση πρέπει απαραίτητως να περιλαμβάνει σχετικές αναφορές και σχόλια:

- Στα επίπεδα σχεδίασης και διεξαγωγής του πολέμου, με την επισήμανση της υλοποίησης ή όχι του επιχειρησιακού επιπέδου, του επιτυχούς ή όχι ορισμού του διοικητού στο επίπεδο αυτό και της αξιολόγηση της συμβολής του στη διεξαγωγή του πολέμου.
- Στον τρόπο διεύθυνσης των επιχειρήσεων από μέρους των επιχειρησιακών διοικητών και του στρατηγικού διοικητή.
- Στη συνεργασία του αρχιστρατήγου με την πολιτική ηγεσία κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων.
- Στη διακλαδικότητα των διεξαχθέντων επιχειρήσεων και στη συμβολή των επί μέρους κλάδων των ενόπλων δυνάμεων στην επιτυχία του στρατιωτικού σκοπού του πολέμου.
- Στις διεξαχθείσες μάχες από την άποψη των αποτελεσμάτων και της συμβολής τους στην επίτευξη των επιχειρησιακών ή/και στρατηγικών αντικειμενικών σκοπών.
- Στην καταληλότητα της δομής διοικήσεως και της δομής δυνάμεων στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων και στη συναγωγή σχετικών συμπερασμάτων.
- Σε τυχόν παρεμβάσεις της πολιτικής ηγεσίας στον τρόπο διεξαγωγής

των επιχειρήσεων και στην αξιολόγηση των επιπτώσεών τους στα αποτελέσματα.

- Στην τυχόν εφαρμογή αρχέτυπων στρατηγικών (αποφυγή της μάχης κλπ) κατά τη διάρκεια του πολέμου.
- Στον χαρακτηρισμό του πολέμου με βάση τις γενικές κατηγορίες της εξουθένωσης ή εξόντωσης, της φθοράς ή του ελιγμού, της άμεσης ή της έμμεσης προσέγγισης, των εσωτερικών γραμμών.

Ο τερματισμός των στρατιωτικών επιχειρήσεων σηματοδοτεί τον τερματισμό του πολέμου που μπορεί να έχει γίνει μέσω ανακωχής, τερματισμού των εχθροπραξιών ή άλλου τρόπου, εκτός και αν το αρχικό πρόβλημα επιλυθεί μέσω της διπλωματίας, η οποία εξακολουθεί να εργάζεται προς τον σκοπό αυτό μέσω τρίτων δρώντων και κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων. Στην τελευταία περίπτωση οι στρατιωτικές επιχειρήσεις τερματίζονται αυτοδικαίως, ανεξάρτητα από την επίτευξη ή όχι του στρατιωτικού σκοπού. Ο σχολιασμός των στρατιωτικών επιχειρήσεων πρέπει να γίνεται από τη σκοπιά του κατά πόσον έχει επιτευχθεί ο στρατιωτικός σκοπός του αρχιστρατήγου και κατ' επέκταση ο πολιτικός σκοπός του πολέμου.

Το πέρας των στρατιωτικών επιχειρήσεων μέσω ανακωχής ή συνθηκολόγησης ή παράδοσης ακολουθεί η σύναψη σχετικής συνθήκης ειρήνης. Η καταγραφή των κερδών ή απωλειών των εμπολέμων είναι σημαντική, ως το απόλυτο κριτήριο του βαθμού επίτευξης των πολιτικών τους σκοπών. Είναι επίσης σημαντικό να επισημανθεί εάν και σε ποιο βαθμό επιλύθηκε η αρχική διαφορά που προκάλεσε την αντιπαράθεση και κατά πόσο η επιτευχθείσα ειρήνη έχει προοπτικές επιβίωσης στο μέλλον ή εμπεριέχει το σπέρμα μιας μελλοντικής αντιπαράθεσης (όπως για παράδειγμα η συνθήκη των Βερσαλλιών του τέλους του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου).

Ανασκόπηση

Η στρατηγική ανάλυση ολοκληρώνεται με μια ανασκόπηση της ανάλυσης, η οποία περιλαμβάνει τα σημαντικότερα σημεία της, με κατάλληλο σχολιασμό του συντάκτη. Κατ' ελάχιστον, και ανάλογα με τον διαθέσιμο χώρο (έκταση της ανάλυσης), περιλαμβάνει:

- Τις αρχικές επιδιώξεις των βασικών δρώντων.
- Τον τρόπο χρήσης των συντελεστών ισχύος για την επιδίωξή τους.
- Κριτική για την αποτυχία (ή ενδεχομένως και την επιτυχία) της συγκεκριμένης (υψηλής) στρατηγικής.
- Τη διαδικασία λήψης της απόφασης προσφυγής στον πόλεμο.
- Τυχόν αλλαγή του πολιτικού σκοπού με την προσφυγή στον πόλεμο.

- Τον στρατιωτικό σκοπό του πολέμου όπως επιλέχθηκε από τον αρχιστράτηγο.
- Τον χαρακτηρισμό του αναληφθέντος πολέμου σύμφωνα με την γενική τυποποίηση των πολέμων σε είδη (κατηγορίες).
- Μια γενική περιγραφή των στρατιωτικών επιχειρήσεων σε στρατηγικό επίπεδο και τυχόν δραστηριότητα στους τομείς της διπλωματίας και της οικονομίας που έχει επιπτώσεις στην εξέλιξη της σύγκρουσης.
- Τον τρόπο τερματισμού του πολέμου και τον βαθμό στον οποίο η επίτευξη του στρατιωτικού σκοπού συνέβαλε στην επίτευξη του αντίστοιχου πολιτικού.
- Την συμφωνία ειρήνης.
- Τον βαθμό στον οποίο οι αντίπαλοι επέτυχαν τους πολιτικούς τους σκοπούς.
- Την ποιότητα της επιτευχθείσας ειρήνης.

Η ακροτελεύτια παράγραφος της ανάλυσης είναι ένα γενικό σχόλιο του συντάκτη για την συγκεκριμένη αντιπαράθεση.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Υποστράτηγος ε.α. Παναγιώτης Μαυρόπουλος γεννήθηκε στο Πετρίτσι Σερρών και αποφοίτησε από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1978. Από το 2010 διδάσκει "Στρατιωτική Στρατηγική και Θεωρία Πολέμου" ως Αναπληρωτής Καθηγητής στη Σχολή Ευελπίδων. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών "Ηλεκτρονικού Μηχανικού" του Naval Postgraduate School και "Στρατηγικής Εθνικής Ασφάλειας" από το National War College του National Defence University των ΗΠΑ. Υπηρέτησε ως επιτελής στα Στρατηγεία του NATO AFSOUTH Νάπολης Ιταλίας και SHAPE της Μονς Βελγίου, καθώς και ως Επιτελάρχης του στρατηγείου JFTC του Μπύτγκαζ της Πολωνίας και Διοικητής του Στρατηγείου Υποστήριξης Δυνάμεων του NATO Κοσσυφοπέδιου.

"Η Υψηλή Στρατηγική της αυτοκρατορίας της Νίκαιας"

του Τχη (YN) Γεώργιου Γκαγκά
Εκπαιδευτού της Έδρας Ασφάλειας και Στρατηγικής της ΑΔΙΣΠΟ

Ένας ορισμός της Υψηλής Στρατηγικής

Η έννοια αλλά και το περιεχόμενο της επονομαζόμενης Υψηλής Στρατηγικής, που είναι η ελληνική απόδοση του όρου Grand Strategy, αποτελεί ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο των στρατηγικών σπουδών. Η οριοθέτηση δε του εύρους χρήσης και εφαρμογής του όρου, αποτελεί ένα πεδίο συζητήσεων και ανταλλαγής απόψεων, στα πλαίσια του οποίου έχουν προταθεί πολλοί ορισμοί τόσο στην Διεθνή¹ όσο και στη ελληνική βιβλιογραφία².

Σε κάθε περίπτωση όμως και με βάση τις παρατιθέμενες βιβλιογραφικές αναφορές, η Υψηλή Στρατηγική ορίζεται ως η χρήση των διατιθέμενων πόρων και μέσων, μιας κρατικής/πολιτικής οντότητας, σε οικονομικό, στρατιωτικό, διπλωματικό αλλά και πολιτιστικό επίπεδο, με σκοπό την επίτευξη των μακρο-

1. Σύμφωνα με τον Liddell Hart ο ρόλος της Υψηλής Στρατηγικής είναι "...να συντονίζει και διευθύνει όλες τις πηγές ενός θένους ή ομάδας εθνών, προς την κατεύθυνση επιτεύξεως του πολιτικού σκοπού του πολέμου: του σκοπού που καθορίζεται από τη θεμελιώδη πολιτική. Η Υψηλή Στρατηγική πρέπει να υπολογίζει τα μαχόμενα στρατεύματα. Επίσης και τις ηθικές δυνάμεις, γιατί για να αναπτυχθεί το πνεύμα και η θέληση του λαού, συχνά οι ηθικές δυνάμεις είναι το ίδιο σπουδαίος παράγοντας, σόσο και η κατοχή πιο συγκεκριμένων μορφών ισχύος...", στο B. H. Liddell Hart, Στρατηγική της έμεσης προσεγγίσεως, σελ. 501. Για τον Edward Luttwak "Όλα τα κράτη έχουν μια Υψηλή Στρατηγική, είτε το ξέρουν είτε όχι. Αυτό είναι αναπόφευκτο επειδή η Υψηλή Στρατηγική είναι απλά το επίπεδο στο οποίο η γνώση και η πειθώ ή με σύγχρονους όρους η νοημοσύνη (πληροφορίες) και η διπλωματία, αλληλοεπιδρούν με τη στρατιωτική ισχύ, προκειμένου να καθορίσουν τα αποτελέσματα σε ένα κόσμο όπου και άλλα κράτη έχουν τις δικές τους Υψηλές Στρατηγικές" στο Edward Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, σελ. 409 ενώ την ορίζει ως "η εφαρμογή της μεθόδου και της ευφυΐας στην χρήση τόσο της πειθούς όσο και της ισχύος - δηλαδή η στρατηγική σε όλες τις πτυχές της, από την υψηλότερη πολιτειακή οργάνωση μέχρι τις στρατιωτικές τακτικές" Ibid. σελ. IX. (Κείμενα σε ελεύθερη απόδοση του γράφοντος)

Σύμφωνα δε με τους Athanassios Platias and Constantinos Koliopoulos η Υψηλή Στρατηγική "έχει να κάνει με την σύζευξη των μέσων και των σκοπών ενός κράτους στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού, τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε περίοδο πολέμου, κατά τη διάρκεια δυνητικής ή πραγματικής σύγκρουσης" στο Platias, Athanassios G. and Constantinos Koliopoulos, *Thucydides on Strategy: Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and Their Relevance Today*, σελ. 3. (Κείμενο σε ελεύθερη απόδοση του γράφοντος)

2. Σύμφωνα με τον Πλατιά η Υψηλή Στρατηγική ορίζεται "ως η χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων που ένα κράτος μπορεί να χρησιμοποιήσει προκειμένου να επιτύχει τους μακροπρόθεσμους πολιτικούς του στόχους, ενώπιον πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης". Βλ. Αθανάσιος Πλατιάς, Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη, σελ.84., ενώ σύμφωνα με τον Κολιόπουλο στρατηγική "είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρόσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης" και Υψηλή Στρατηγική είναι το ανώτερο επίπεδο στρατηγικής ενός κράτους κατά το οποίο "χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα όπως διπλωματικά, οικονομικά και στρατιωτικά για την επίτευξη ενός πολιτικού αντικεμενικού σκοπού ενώπιον πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης" Βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα, σελ. 44.

πρόθεσμων πολιτικών της στόχων, μη εξαιρουμένης και της επιβίωσης, εντός του εκάστοτε Διεθνούς περιβάλλοντος.

Η χρήση των διατιθέμενων πόρων και μέσων στην πράξη, αποτελεί τον τρόπο έκφρασης αλλά και παρατήρησης της Υψηλής στρατηγικής, η οποία κατανοείται και ερμηνεύεται μέσα από τα παρατηρούμενα, κατά την εφαρμογή της, αποτελέσματα και περιγράφεται εντός του εκάστοτε ιστορικού πλαισίου, από τα αντίστοιχα γεγονότα που αποτυπώνουν την εφαρμογή της. Το εύρος δε επιτυχίας ή αποτυχίας της εφαρμοζόμενης Υψηλής Στρατηγικής, έχει να κάνει με το βαθμό εκτιλήρωσης ή μη των τιθέμενων στόχων εντός του αντίστοιχου χρονικού ορίζοντα υλοποίησης.

Η Υψηλή Στρατηγική αναφέρεται τόσο σε περίοδο πολεμικών επιχειρήσεων όσο και σε περίοδο ειρήνης, δεδομένου ότι η πολιτική, ως έκφραση της θέλησης του εκάστοτε συλλογικού υποκειμένου μιας κρατικής οντότητας, είναι πάντοτε παρούσα.³ Επομένως ο όποιος σχεδιασμός, αποτελεί μια διαρκή και όχι στατική διαδικασία δεδομένου ότι παρά το γεγονός ότι η κύρια στόχευση αλλά και οι βασικοί πυλώνες διαμόρφωσής της στρατηγικής, δύναται να παραμένουν σταθεροί και αναλλοίωτοι με το πέρασμα του χρόνου, εντούτοις οι πόροι και τα διατιθέμενα μέσα ασφαλώς και δεν μπορούν να υπαχθούν στην παραπάνω λογική. Το ίδιο ευμετάβλητο βέβαια είναι τόσο το διεθνές όσο και το εσωτερικό περιβάλλον μιας κρατικής οντότητας, όπου η προώθηση και η εμπέδωση αντίστοιχα των όποιων πολιτικών στοχεύσεων, εναπόκειται κυρίως στην Διπλωματία και την Εσωτερική Πολιτική, με την Οικονομία και την Στρατιωτική Ισχύ, να αποτελούν τους θεμελιώδης πυλώνες υποστήριξης της εκάστοτε Υψηλής Στρατηγικής.

Κάθε κρατική οντότητα, έχοντας συνείδηση των αδυναμιών και των δυνατοτήτων της, "σκέπτεται και κινείται" εντός του παραπάνω πλαισίου, φιλοδοξώντας να εντοπίσει εγκαίρως τόσο τις ευκαιρίες όσο και τις όποιες απειλές παρουσιάζονται στο Διεθνές σύστημα ή υποσύστημα στο οποίο και ανήκει. Ευκαιρίες που μπορεί να αφορούν την προώθηση των συμφερόντων και την ευόδωση των προσπαθειών επίτευξης των στόχων της αλλά και τις απειλές που μπορεί να δρουν ανασταλτικά στην πραγμάτωση τους και που σε πολλές των περιπτώσεων, δύναται να απειλούν και την υπόσταση της.

Οι πόροι και τα διατιθέμενα μέσα, λογίζονται και χρησιμοποιούνται για την χάραξη και εφαρμογή της Υψηλής Στρατηγικής, τόσο ως προϋποθέσεις όσο και ως απαιτήσεις, ένα γεγονός που καθορίζει και την εφαρμογή της σε πραγματιστικό και όχι θεωρητικό επίπεδο. Κατά συνέπεια παρότι οι βασικές στοχεύσεις δύναται να παραμένουν σταθερές, εντούτοις, η ακολουθούμενη στρατηγική δύναται να μεταβάλλεται ή και να προσαρμόζεται αναλόγως, είτε με βάση την αντίστοιχη στρατηγική των αντιπάλων είτε λόγω αναντιστοιχίας

3. Σύμφωνα με το Liddell Hart, η Υψηλή Στρατηγική διεξάγεται τόσο στο πλαίσιο μιας πιθανής σύγκρουσης, όσο και σε αυτό μιας μη υπαρκτής, καλύπτοντας και δραστηριότητες που διεδύγονται σε καιρό ειρήνης. Βλ. Αθανάσιος Πλατιάς, Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη, σελ.84.

σκοπών και μέσων του δρώντος, σε ένα δεδομένο χρονικό διάστημα. Κατά την ερμηνεία δε του όποιου σχεδιασμού, δεν πρέπει να παραβλέπεται και το ιστορικό παρελθόν της κάθε κρατικής οντότητας, δεδομένου ότι σε πολλές των περιπτώσεων επηρεάζει και καθορίζει τις επιλογές, άλλοτε με θετικά και άλλοτε με αρνητικά αποτελέσματα.⁴ Η επιτυχία δε ή η αποτυχία μιας Υψηλής Στρατηγικής, δύναται να αποτιμηθεί τόσο εκ του αποτελέσματος όσο και εκ της αποδοτικότητας της, με την έννοια της επιτυχούς ή μη χρήσης και συσχέτισης των διατιθέμενων πόρων και μέσων με τους σκοπούς, υπό δεδομένες πάντα συνθήκες.

Και εδώ ακριβώς είναι το σημείο όπου καθίσταται σαφές ότι η κατανόηση της Υψηλής Στρατηγικής μιας κρατικής οντότητας, στηρίζεται στην μελέτη των καταγεγραμμένων ιστορικών γεγονότων, προκειμένου να εντοπιστούν, αποσαφηνιστούν και αναλυθούν, οι δυνητικές στοχεύσεις, οι επιτυχημένες ή μη συσχετίσεις σκοπών και μέσων, η ορθολογική ή μη χρησιμοποίηση των διατιθέμενων πόρων καθώς και η εσωτερική και εξωτερική νομιμοποίηση των ακολουθούμενων ενεργειών. Εν τέλει η αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα των ακολουθούμενων επί μέρους στρατηγικών και φυσικά της Υψηλής Στρατηγικής εν συνόλω.

Έχοντας ως βάση την παραπάνω ανάλυση, θα προχωρήσουμε στον εντοπισμό και την ανάλυση της Υψηλής Στρατηγικής της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, της εξόριστης, όπως χαρακτηρίζεται από τους ιστορικούς, αυτοκρατορίας. Το πρωτόγυρο αντίστασης του μεσαιωνικού ελληνισμού στις επεκτατικές τάσεις των Λατίνων αλλά και τη διάδοχη κατάσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, έπειτα από την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Σταυροφόρους το 1204.

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, η Υψηλή Στρατηγική κάθε κρατικής οντότητας, ξεδιπλώνεται και γίνεται αντιληπτή, εντός ενός συγκεκριμένου ιστορικού πλαισίου. Επομένως θα πρέπει αρχικώς να αναφερθούμε όσο πιο συνοπτικά αλλά και ουσιαστικά γίνεται, στα γεγονότα που έλαβαν χώρα την χρονική περίοδο 1204-1261, η οποία ξεκινά και τελειώνει με δύο ημερομηνίες ορόσημο της Βυζαντινής Ιστορίας. Την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους της Δ' Σταυροφορίας (1201-1204) στις 12 Απριλίου 1204 και την απελευθέρωση της από τα στρατεύματα της Νίκαιας στις 25 Ιουλίου 1261.

4. Η παραπάνω αναφορά έχει να κάνει με την πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, η οποία έμεινε ανεπηρέαστη στο πέρασμα του χρόνου, καθορίζοντας τις όποιες πολιτικές και στρατηγικές επιλογές, ακόμη και όταν υπήρχε αναντιστοχία μέσων και στόχων, όπως για παράδειγμα την περίοδο πριν από την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Οθωμανούς το 1453. Περισσότερα για την πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας στο Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, σελ. 17-28.

Η αυτοκρατορία της Νίκαιας (1204-1261)

Η áλωση της Κωνσταντινούπολης, τον Απρίλιο του 1204 από τους Λατίνους της Δ' Σταυροφορίας, ήταν αποτέλεσμα και συνέπεια μιας βαθύτατης κρίσης, οι ρίζες της οποίας εντοπίζονται στην αδυναμία ελέγχου των επαρχιών από την κεντρική διοίκηση καθώς και σε προσωπικές έριδες και φιλοδοξίες των μελών της δυναστείας των Αγγέλων, η οποία διαδέχθηκε την δυναστεία των Κομνηνών το 1180. Ο ρόλος των Βενετών και προσωπικά του Δόγη Ερρίκου Δάνδολου, υπήρξε πρωταγωνιστικός τόσο στην διοργάνωση της Σταυροφορίας όσο και στην συνθήκη διανομής των εδαφών της αυτοκρατορίας, που είχε προηγηθεί της áλωσης.⁵ Ο Δόγης υπέδειξε τον νέο αυτοκράτορα στο πρόσωπο του Βαλδουίνου της Φλάνδρας αλλά και τον νέο Λατίνο Πατριάρχη Θωμά Μοροζίνη, με τον Βονιφάτιο Μομφερατικό, τον πραγματικό αρχηγό της Δ' Σταυροφορίας, να αρκείται στο βασίλειο της Θεσσαλονίκης. Όσα τμήματα του ελληνικού χώρου περιήλθαν στην κατοχή των Λατίνων, ακολούθησαν τις δυτικές δομές φεουδαλικής οργάνωσης, διατηρώντας όμως χαλαρούς δεσμούς υποτέλειας με την φερόμενη Λατινική αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης.⁶

Η áλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους της Δ' Σταυροφορίας το 1204

5. Το περίφημο *Partitio Romaniae*, είχε συμφωνθεί μπροστά από τα τείχη της Πόλης το Μάρτιο του 1204. Βλ. George Ostrogorsky, *Iστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 98.

6. Οι Βενετοί, οι οποίοι υπήρξαν πρωτεργάτες της διανομής της αυτοκρατορίας, κράτησαν για τους ίδιους μια αλυσίδα παράλιων πόλεων και νησιών, περιλαμβανομένων της Κρήτης και της Εύβοιας καθώς και ένα τμήμα της ίδιας της πρωτεύουσας. Η συμφωνία ήταν ένας θρίαμβος της Βενετίας, η οποία με την πτώση της Κωνσταντινούπολης, θεμελίωσε το εμπορικό κράτος της στην Ανατολή, αλλά και την ενεργό από τούδε και στο εξής ανάμειξη της στα πολιτικά πράγματα του Βυζαντίου. Ibid. σελ. 99.

Η κεντρική αλλά και η επαρχιακή βυζαντινή αριστοκρατία, δεν κράτησε κοινή στάση έναντι των γεγονότων. Αρκετοί συνεργάστηκαν και εντάχθηκαν στο νέο σύστημα εξουσίας, ενώ άλλοι επέλεξαν το δρόμο της αντίστασης, καταφεύγοντας στις ελεύθερες ακόμη περιοχές της Μικράς Ασίας και της κυρίως Ελλάδας, αρνούμενοι να συνεργαστούν με τους κατακτητές. Εκεί και με τη βοήθεια του ντόπιου πληθυσμού, δημιούργησαν νέα κρατίδια, τα οποία και έσωσαν ουσιαστικά το Βυζάντιο από τον αφανισμό. Τα κρατίδια ήταν η Ηγεμονία της Ηπείρου, που ιδρύθηκε από τον Μιχαήλ Ά Άγγελο (1204-1215), ξάδελφο των αυτοκρατόρων Ισαάκιου Β' (1185-1195, 1203-1204) και Αλεξίου Γ' Αγγέλου (1195-1203) και η αυτοκρατορία της Νίκαιας, ιδρυτής της οποίας υπήρξε ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις (1204-1258). Λίγο νωρίτερα δε, αλλά όχι ως συνέπεια της άλωσης της Πόλης, είχε δημιουργηθεί στις Νοτιοανατολικές ακτές του Πόντου η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, από τους Αλέξιο και Δαυίδ Κομνηνό, εγγονούς του Ανδρονίκου Α' (1183-1185).⁷

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως ιδρυτής του κράτους της Νίκαιας υπήρξε ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις, γιαπτρός του αυτοκράτορα Αλεξίου Γ' Άγγελου, ο οποίος φεύγοντας από την πρωτεύουσα το φθινόπωρο του 1203, κατέληξε με την οικογένειά του και τους λίγους πιστούς οπαδούς του στη Βιθυνία της Μικράς Ασίας. Έθεσε υπό τον έλεγχό του την Προύσα και εν συνεχείᾳ τη Νίκαια, ενώ έπειτα από μακρούς και επίπονους αγώνες με τους εκεί τοπικούς ηγεμόνες, Σάββα Ασιδηνό, Μανουήλ Μαυροζώμη και Θεόδωρο Μαγκαφά⁸ σταθεροποίησε την εξουσία του στο χώρο της Δυτικής Μικράς Ασίας, αντιμετωπίζοντας παράλληλα με επιτυχία τις διεκδικήσεις των Λατίνων της Κωνσταντινούπολης, της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας αλλά και του παρακείμενου σουλτανάτου του Ικονίου.⁹ Σημαντική όμως στην εδραίωση του κράτους της Νίκαιας υπήρξε και η συμβολή των Βουλγάρων του τσάρου Ιωαννίτζη (1197-1207), οι οποίοι σε συνασπισμό με τις δυνάμεις της Βυζαντινής αριστοκρατίας στην περιοχή της Θράκης, συγκρούστηκαν και συνέτριψαν το στρατό των Λατίνων στην Αδριανούπολη, τον Φεβρουάριο του 1205.¹⁰ Η ήπτα αυτή ανάγκασε τους Λατίνους να προχωρήσουν στην εκκένωση της Βορειοδυτικής Μικράς Ασίας, με μόνη εξαίρεση την πόλη των Πηγών, ένα γεγονός που αποτέλεσε ευκαιρία για το Θεόδωρο Α' Λάσκαρι, για να επεκτείνει

7. Ibid. σελ. 101-102.

8. Πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204, τρεις ανακηρυγμένοι Βυζαντινοί αριστοκράτες αφού συγκέντρωσαν στρατεύματα, εγκαταστάθηκαν σε περιοχές της Μικράς Ασίας δημιουργώντας μικρές ηγεμονίες, Συγκεκριμένα ο Θεόδωρος Μαγκαφάς κατέλαβε την Φιλαδέλφεια, ο Μανουήλ Μαυροζώμης την κοιλάδα του Μαιάνδρου, ενώ ο Σάββας Ασιδηνός εγκαταστάθηκε στην περιοχή μεταξύ της Μιλήτου και της Αμισού. Βλ. George Ostrogorsky, *Iστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 102.

9. Ibid. σελ. 103-105.

10. Η σύμπραξη των Βυζαντινών με τους Βουλγάρους κατέστη εφικτή δύοτι η βυζαντινή αριστοκρατία της Θράκης, απογοητευμένη από την μη ικανοποίηση των απαιτήσεων της από τους Λατίνους της Κωνσταντινούπολης, στράφηκε στον πανίσχυρο την εποχή εκείνη Βούλγαρο τσάρο, ζητώντας τη βοήθεια του και προσφέροντας του ως αντάλλαγμα το αυτοκρατορικό στέμμα. Κατά τη διάρκεια της μάχης της Αδριανούπολης, αιχμαλωτίστηκε ο Λατίνος αυτοκράτορας Βαλδουίνος της Φλάνδρας, ο οποίος και πέθανε στην εξορία. Αντικαταστάτης του υπήρξε ο αδελφός του Ερρίκος της Φλανδρας (1205-1216). Βλ. George Ostrogorsky, *Iστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 103 και Συλλογικό, *Iστορία του Ελληνικού έθνους*, τ. Θ., σελ. 77-78.

τα όρια της εξουσίας του στην Παφλαγονία και τη Μαύρη θάλασσα, εις βάρος του κράτους της Τραπεζούντας.¹¹

Αισθανόμενος πλέον αρκετά ισχυρός, κάλεσε όλα τα μέλη της άρχουσας τάξης και του ανώτερου κλήρου της Κωνσταντινούπολης να μεταβούν στη Νίκαια, προκειμένου να στελεχώσουν τον κρατικό μηχανισμό.¹² Ο Λάσκαρις είχε ανακηρύχθηκε από τους πιστούς του αυτοκράτορας το έτος 1205, αλλά η επίσημη στέψη του πραγματοποιήθηκε τρία έτη αργότερα. Πιο συγκεκριμένα την Κυριακή του Πάσχα του έτους 1208, όταν και έλαβε το χρίσμα από τον νέο Πατριάρχη Μιχαήλ Δ' Αυτωρειανό.¹³

Δυο βασικοί πυλώνες της Βυζαντινής πολιτικής ιδεολογίας, ο αυτοκράτορας και ο Πατριάρχης, προσέδιδαν στο κράτος της Νίκαιας, τόσο το απαιτούμενο κύρος όσο και την πολυπόθητη εσωτερική και εξωτερική νομιμοποίηση των διεκδικήσεων έναντι του Λατινικής αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης, με τον αγώνα για την ανακατάληψη της, να αποτελεί από τούδε και στο εξής την κύρια πολιτική στόχευση της εξόριστης αυτοκρατορίας.

Οι ενέργειες του Θεόδωρου Α' Λάσκαρι, προκάλεσαν ρήξη στις σχέσεις του με το σουλτανάτο του Ικονίου και ιδιαιτέρως με τον ηγέτη του Καϊχορός Α', που εμφανίστηκε στο προσκήνιο ως υπέρμαχος της νομιμότητας του βυζαντινού θρόνου και υπερασπιστής των δικαιών του έκπτωτου αυτοκράτορα Αλεξίου Γ', τον οποίο και φιλοξενούσε στην αυλή του.¹⁴ Η αποφασιστική αναμέτρηση των δυνάμεων της Νίκαιας και του Ικονίου έλαβε χώρα στην Αντιόχεια του Μαιάνδρου το έτος 1211, όπου παρά την ήττα των δυνάμεων της Νίκαιας, ο σουλτάνος ήττήθηκε σε προσωπική μονομαχία από τον Λάσκαρι και έχασε τη ζωή του, ενώ ο Αλέξιος Γ', αιχμαλωτίστηκε και πέρασε το υπόλοιπο της ζωής του στη μονή Υακίνθου στη Νίκαια. Η νίκη των Βυζαντινών, είχε ως αποτέλεσμα την εξασφάλιση των ανατολικών συνόρων της Νίκαιας και την υπογραφή συνθήκη ειρήνης, που πέραν της οριοθέτησης των συνόρων, εξασφάλιζε και την ελεύθερη άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των

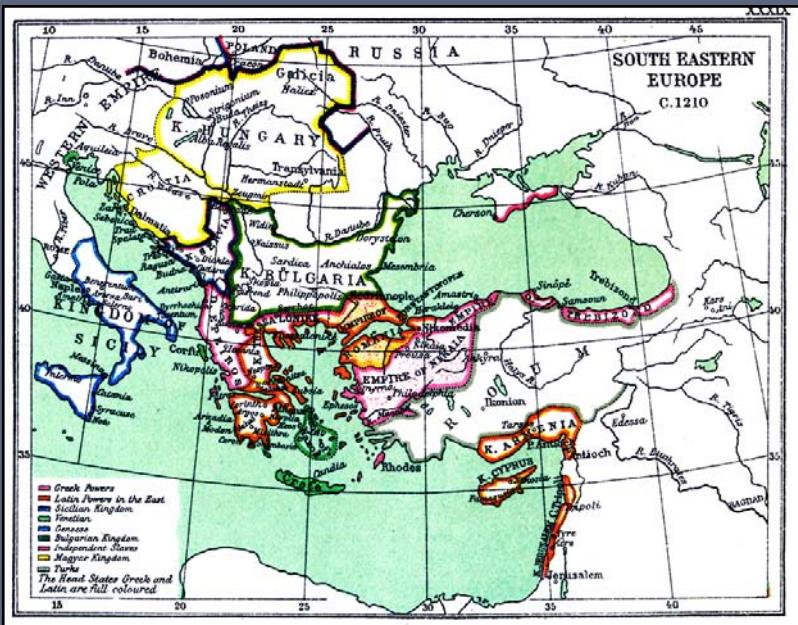
11. Βλ. George Ostrogorsky, *Iστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 103-104.

12. Κάλεσε μάλιστα και τον έκπτωτο Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιωάννη Ί Καματηρό, να μεταβεί στη Νίκαια και να προχωρήσει στη στέψη του σε αυτοκράτορα. Ο Πατριάρχης που βρισκόταν τότε στο Διδυμότειχο, βλέποντας τη μεγάλη ρευστότητα στα πολιτικά πράγματα μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, αρνήθηκε. Λίγο αργότερα, το έτος 1206, απεβίωσε στην εξορία. Βλ. Συλλογικό, *Iστορία του Ελληνικού έθνους*, τ. Θ., σελ. 79.

13. Μετά το θάνατο του Καματηρού, οι καταπιεσμένοι από τους Λατίνους ορθόδοξοι της Κωνσταντινούπολης, με επιστολή τους στο Θεόδωρο Λάσκαρι, ζήτησαν να συγκληθεί σύνοδος των αρχιερέων στην Ανατολή για την εκλογή νέου Οικουμενικού Πατριάρχη. Πράγματι, δύο χρόνια αργότερα, τη Μεγάλη Σαρακοστή του 1208, σύνοδος αρχιερέων στη Νίκαια εξέλεξε το λόγιο Μιχαήλ Δ' Αυτωρειανό ως τον πρώτο εξόριστο Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Βλ. George Ostrogorsky, *Iστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 104.

14. Ο Σελτζούκος ηγεμόνας Καϊχορόης Α', που είχε καταλάβει το θρόνο από το 1205, είχε ζήσει στο παρελθόν εξόριστος στην Κωνσταντινούπολη και είχε βαπτιστεί χριστιανός, με ανάδοχο τον αυτοκράτορα Αλέξιο Γ' Άγγελο. Οι σχέσεις του Θεόδωρου Α' Λάσκαρι με το σελτζουκικό κράτος, ήταν αρχικώς φιλικές, δεδομένου ότι ο βαπτισθείς ηγεμόνας του αισθανόταν πνευματική συγγένεια με την Άννα Αγγελίνα, κόρη του αναδόχου του Αλέξιου Γ' και σύζυγο του αυτοκράτορα της Νίκαιας. Βλ. George Ostrogorsky, *Iστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 105.

χριστιανών κατοίκων του σουλτανάτου. Μια σημαντική επιτυχία του Λάσκαρι που εμφάνιζε τη Νίκαια και τον εαυτό του, ως υπερασπιστή των δικαιωμάτων των Ορθόδοξων Χριστιανών, τόσο εντός όσο και εκτός του κράτους, όπως ακριβώς και οι προγενέστεροι βυζαντινοί αυτοκράτορες.¹⁵

Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας το 1210

Η σύγκρουση της Νίκαιας με τους Σελτζούκους δεν έμεινε ανεκμετάλλευτη από τους Λατίνους της Κωνσταντινούπολης, που με επικεφαλής τον νέο τους αυτοκράτορα Ερρίκο της Φλάνδρας (1205-1216), εισέβαλαν στη Δυτική Μικρά Ασία, επικρατώντας των δυνάμεων της Νίκαιας στην πρώτη τους σύγκρουση στον ποταμό Ρύνδακο, τον Οκτώβριο του 1211. Οι συγκρούσεις Λατίνων και Βυζαντινών συνεχίστηκαν έως και το 1214, όταν και τερματίστηκαν με την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης του Νυμφαίου, σύμφωνα με την οποία, η Βορειοδυτική λωρίδα της Μικράς Ασίας ως το Αδραμύττιο θα παρέμενε στην κατοχή των Λατίνων, ενώ η υπόλοιπη Δυτική Μικρά Ασία έως το σελτζουκικό σουλτανάτο του Ικονίου, στην Αυτοκρατορία της Νίκαιας. Ήταν θα λέγαμε μια συνθήκη οικονομίας, όπου οι δύο αντίπαλοι αναγνώριζαν ουσιαστικά ο ένας την ύπαρξη του άλλου.¹⁶

15. Έπειτα από την παραπάνω επιτυχία και αισθανόμενος πλέον ως ο μόνος νόμιμος αυτοκράτορας, ο Λάσκαρις απέστειλε προσωπικές επιστολές σε όλες τις ελληνικές επαρχίες, ζητώντας την υποστήριξη τους στον αγώνα κατά των Λατίνων. Βλ. Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού έθνους*, τ. Θ, σελ. 80.

16. Η παραπάνω συνθήκη ήταν περισσότερο σημαντική για την αυτοκρατορία της Νίκαιας, διότι ο βασικός της αντίπαλος, αναγνώριζε για πρώτη φορά και με επισημότητα την ύπαρξη κράτους στη Νίκαια. Βλ. Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού έθνους*, τ. Θ, σελ. 80.

Ο Λάσκαρις όμως δεν επαναπαύθηκε στα επιτεύγματα του στο στρατιωτικό επίπεδο, αλλά άσκησε και την κατάλληλη εξωτερική πολιτική, χρησιμοποιώντας διπλωματικά μέσα της εποχής. Το 1219 νυμφεύθηκε σε τρίτο γάμο, την Μαρία του Courtenay, κόρη της αυτοκράτειρας Ιολάνδης (1217-1219) και του Πέτρου του Courtenay (1217), με την φιλοδοξία να ασκήσει κάποια στιγμή την αντιβασιλεία στη Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης. Το ίδιο έτος προχώρησε και στη σύναψη εμπορικής συμφωνίας με τους Βενετούς, παραχωρώντας τους το δικαίωμα να εμπορεύονται χωρίς δασμούς στο νεοσύστατο κράτος του. Μάλιστα στο σχετικό έγγραφο της συνθήκης που σώζεται στα λατινικά ο εξόριστος αυτοκράτορας αναφέρεται ως: "*Theodorus in Christo Deo fidelis imperator et moderator Romeorum et semper Augustus Commanus Lascarus*".¹⁷

Έχοντας διασφαλίσει τα σύνορα, την ασφάλεια και την διεθνή αναγνώριση, ο Λάσκαρις επικεντρώθηκε στην διοικητική και οικονομική οργάνωση του κράτους, δίνοντας έμφαση στην αναδιοργάνωση των στρατιωτικών του δυνάμεων. Δυνάμεων που ήταν φυσικά απαραίτητες τόσο για την ασφάλεια της Νίκαιας όσο και για την εκπλήρωση του στόχου της απελευθέρωσης της Κωνσταντινούπολης. Ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις απεβίωσε το 1221 και στον θρόνο τον διαδέχθηκε ο γιαμπρός του Ιωάννης Γ' Βατάτζης (1221-1254).¹⁸

Τη στιγμή του θανάτου του Λάσκαρι, κύριοι αντίπαλοι της αυτοκρατορίας της Νίκαιας δεν ήταν πλέον οι Λατίνοι της Κωνσταντινούπολης, αλλά το ισχυρό και υπό την ηγεσία του Θεόδωρου Άγγελου (1215-1230) κράτος της Ηπείρου, καθώς και το ανασυνταχθέν υπό τον Ιωάννη Β' Ασάν (1218-1241) κράτος της Βουλγαρίας.¹⁹ Οι δυνάμεις αυτές φιλοδοξούσαν και έριζαν με την αυτοκρατορία της Νίκαιας για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, του αιωνίου συμβόλου της Βυζαντινής κυριαρχίας. Ο Θεόδωρος Άγγελος έφτασε πολύ κοντά στην επίτευξη του παραπάνω στόχου, αλλά η ατυχής επιλογή του, να ακυρώσει την τελευταία στιγμή τη συμμαχία του με τους Βουλγάρους και να συγκρουστεί μαζί τους, υπήρξε καταδικαστική για τις όποιες φιλοδοξίες του. Η σύγκρουση έλαβε χώρα το 1230 στην Κλοκοτινίτζα, μια περιοχή μεταξύ Αδριανούπολης και Φιλιππούπολης, με τον στρατό της Ηπείρου να εξολοθρεύεται

17. Προφανείς οι στοχεύσεις του Λάσκαρι, για διεθνή αναγνώριση του κράτους αλλά και της νομιμότητας του τίτλου του, με τη χρήση συνοικεσίων και άλλων διπλωματικών μέσων της εποχής. Βλ. Συλλογικό, *Iστορία του Ελληνικού έθνους*, τ. Θ, σελ. 83.

18. Αναλαμβάνοντας ο Βατάτζης την εξουσία, αντιμετώπισε με επιτυχία την ανταρσία των αδελφών του Θεόδωρου Α', που με τη βοήθεια των Λατίνων προσπάθησαν να σφετεριστούν το στέμμα. Ο Βατάτζης νίκησε τις λατινικές δυνάμεις κοντά στον Ποιμανηνό και στη συνέχεια υπέταξε όλες σχεδόν τις εναπομείνασες λατινικές κτήσεις στην περιοχή της Μικράς Ασίας. Με τη συνθήκη του 1225, οι Λατίνοι διατήρησαν στο ασιατικό έδαφος μόνο τα παράλια απέναντι από την Κωνσταντινούπολη καθώς και τα περίχωρα της Νικομήδειας. Ταυτόχρονα ο στόλος της Νίκαιας, που είχε οργανωθεί από το Βατάτζη, κατέλαβε τη Λέσβο, τη Χίο, τη Σάμο και την Ικαρία. Αργότερα και η Ρόδος αναγνώρισε κυριαρχικά δικαιώματα στο κράτος της Νίκαιας. Το ίδιο έτος ο Βατάτζης αποβιβάστηκε στην Ευρώπη και κατέλαβε την πόλη της Αδριανούπολης, ανταποκρινόμενος σε έκκληση των κατοίκων της Βλ. George Ostrogorsky, *Iστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 113.

19. Ο Ασάν αποσκοπούσε, όπως και ο Βούλγαρος τσάρος Συμεών (893-927) στο παρελθόν, στην ίδρυση ενός Βουλγαρο-βυζαντινού *imperium* με κέντρο του την Κωνσταντινούπολη. *Ibid.* σελ. 114.

πλήρως και τον ίδιο να συλλαμβάνεται και να τυφλώνεται. Το κράτος της Ηπείρου αποχωρούσε από τη διεκδίκηση του θρόνου της Κωνσταντινούπολης.²⁰

Η εξέλιξη αυτή υπήρξε φυσικά επιφελής για τον Βατάτζη, ο οποίος το 1235 συμμάχησε με τον μέχρι πρότινος αντίπαλο του Ιωάννη Β' Ασάν. Οι δυνάμεις τους πολιόρκησαν από κοινού την Κωνσταντινούπολη, η οποία όμως άντεξε χάρη στη ναυτική υποστήριξη της Βενετίας και την καταστροφή του στόλου της Νίκαιας. Αποτυχημένη υπήρξε και μια δεύτερη προσπάθεια των συμμάχων κατά το επόμενο έτος. Η σύμπραξη όμως Νίκαιας και Βουλγαρίας, δεν έμελλε να διαρκέσει για πολύ. Μόλις ο Βούλγαρος ηγεμόνας συνειδητοποίησε ότι η εξασθενημένη Λατινική αυτοκρατορία δεν αποτελούσε πλέον σοβαρή απειλή για τα συμφέροντα του και ότι περισσότερο κερδισμένος από την πτώση της θα έβγαινε ο Βατάτζης, παραβίασε τη συμφωνία, συμμάχησε με τους Λατίνους και στράφηκε εναντίον του πρώην συμμάχου του. Το 1237 ο Ιωάννης Β' Ασάν έκλεισε εκ νέου συνθήκη ειρήνης με το Βατάτζη. Ο θάνατος του όμως το 1241 αλλά και η εν συνεχείᾳ προέλαση των Μογγόλων, έδωσαν οριστική λύση στον βουλγαρικό κίνδυνο, αφού το Βουλγαρικό κράτος κατέρρευσε και έγινε φόρου υποτελής στους Μογγόλους.²¹

Ανενόχλητος πλέον ο ηγέτης της Νίκαιας προέλασε στη Μακεδονία, προσαρτώντας εδάφη που ελέγχονταν προηγουμένως από το κράτος της Ηπείρου. Το 1242 πολιόρκησε την πόλη της Θεσσαλονίκης, υποχρεώνοντας τον ηγεμόνα της, Ιωάννη Άγγελο, να εγκαταλείψει τον τίτλο του αυτοκράτορα και να δεχθεί τον τίτλο του Δεσπότη. Η αναγγελία όμως μιας νέας μογγολικής επίθεσης στην Ανατολή, τον υποχρέωσαν να λύσει την πολιορκία της πόλης και να επιστρέψει εσπευσμένα στη Μικρά Ασία, όπου και προχώρησε στη σύναψη συμμαχίας με το σουλτανάτο του Ικονίου. Σκοπός της συμμαχίας ήταν φυσικά, η από κοινού αντιμετώπιση της Μογγολικής απειλής, αν και ήταν προφανές ότι τα μικρά κρατίδια της Μικράς Ασίας δεν θα μπορούσαν να αντιτάξουν σοβαρή αντίσταση στις Μογγολικές ορδές. Οι Μογγόλοι ωστόσο, αφού νίκησαν τις δυνάμεις της Τραπεζούντας και συνέτριψαν τους Σελτζούκους του Ικονίου, καθιστώντας τους, όπως και τους Βουλγάρους προηγουμένως φόρου υποτελείς, έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στη Μέση Ανατολή και τη Βαγδάτη, αφήνοντας άθικτη την αυτοκρατορίας της Νίκαιας. Ο Βατάτζης μπορούσε πλέον απερίσπαστος να επανέλθει στην Ευρώπη και να τακτοποιήσει κατά το συμφέρον του τα εκεί ανοικτά ζητήματα. Επανερχόμενος επέκτεινε την κυριαρχία του στη Θράκη ως τις πηγές του Έβρου ποταμού και στη Μακεδονία ως τον Αξιό ποταμό, καταλαμβάνοντας αμαχητί και τη Θεσσαλονίκη, το Δεκέμβριο του 1246.²²

Στον διπλωματικό τομέα ο Βατάτζης διατηρούσε σχέσεις με τις δύο σημαντικότερες δυνάμεις της Δύσης, την παπική Εκκλησία αλλά και το Γερμανό αυτοκράτορα Φρειδερίκο Β' Hohenstaufen (1220-1250). Με τον τελευταίο οι

20. Βλ. Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού έθνους*, τ. Θ, σελ. 85.

21. Βλ. George Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 117.

22. Βλ. George Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 119-120 και Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού έθνους*, τ. Θ, σελ. 89.

σχέσεις τους ήταν ιδιαίτερα φιλικές και κατέληξαν σε συμμαχία που επισφράγιστηκε με το δεύτερο γάμο του Βατάτζη με τη νεότερη κόρη του Φρειδερίκου, Κωνσταντία - Άννα το 1244. Με την πατική Εκκλησία προσήλθε σε ενωτικές διαπραγματεύσεις το 1234 αλλά και το 1250, θέτοντας ως προϋπόθεση για την ένωση των δύο Εκκλησιών την επιστροφή της Κωνσταντινούπολης στους βυζαντινούς και την κατάργηση της Λατινικής Αυτοκρατορίας. Παρά την πρόοδο των σχετικών συνομιλιών, ο θάνατος του Φρειδερίκου Β' το 1250, είχε ως αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό της πολιτικής του κράτους της Νίκαιας. Ο Βατάτζης διέκοψε τις διαπραγματεύσεις, εκτιμώντας ορθώς ότι δε χρειαζόταν πλέον την πατική βοήθεια για την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης.²³

Η οικονομική και στρατιωτική ισχύς της Νίκαιας ήταν αδιαφοισβήτητη, δεδομένου ότι και οι τρεις κύριοι αντίπαλοί του κράτους, οι Σελτζούκοι στην Ανατολή, οι Βούλγαροι και το κράτος της Ηπείρου στην Ευρώπη, είχαν εξασθενήσει σημαντικά, ενώ και οι Λατίνοι της Κωνσταντινούπολης κυριαρχούσαν μόνο εντός της πρωτευούστης, χάρη στα ισχυρά τείχη της πόλης και τη ναυτική υποστήριξη της Βενετίας. Ο Βατάτζης είχε καταφέρει να ασφαλίσει τα σύνορα του κράτους στη Μικρά Ασία και να υπερδιπλασιάσει τα εδάφη της αυτοκρατορίας καταλαμβάνοντας και ένα σημαντικό τμήμα της Βαλκανικής. Είχε ουσιαστικά κάνει όλη την αναγκαία και απαραίτητη προεργασία για την παλινόρθωση της αυτοκρατορίας, τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό της Νίκαιας, όπου με τις ενέργειες του συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη και ευημερία του κράτους και των υπηκόων του, συνεχίζοντας στον τομέα αυτό την πολιτική του προκατόχου του. Η ιστορία όμως δεν του επιφύλαξε αυτό το ρόλο. Ο ικανός και σημαντικός αυτός ηγεμόνας του Μεσαιωνικού ελληνισμού, απεβίωσε στο Νυμφαίο στις 3 Νοέμβριου του 1254, αφήνοντας πίσω μία ισχυρή και οικονομικά εύρωστη αυτοκρατορία. Διάδοχος του, ο υιός του Θεόδωρος Β', ο οποίος επέλεξε να διατηρήσει από τη μητέρα του το αυτοκρατορικό όνομα Λάσκαρις.²⁴

Ο στόχος της απελευθέρωσης της Κωνσταντινούπολης όμως δεν μπόρεσε να επιτευχθεί ούτε και κατά τη σύντομη βασιλεία του Θεοδώρου Β' Λάσκαρι (1254-1258). Ο θάνατος του πατέρα του αναθάρρησε τους εχθρούς του κράτους, οι οποίοι προέβησαν σε επιθέσεις εναντίον του. Οι Βούλγαροι παραβίασαν τα σύνορα της Βαλκανικής και απείλησαν προς στιγμήν τις κατακτήσεις του Βατάτζη στη Θράκη και τη Μακεδονία. Ηττήθηκαν όμως από τα αυτοκρατορικά στρατεύματα και υποχώρησαν, έπειτα από δύο εκστρατείες που πραγματοποίησε ο Θεόδωρος Β' την περίοδο 1255-1256, αποδύοντας πίσω τις πόλεις και τα οχυρά που είχαν καταλάβει.

Η πτώση και ο θάνατος του ηγεμόνα των Βουλγάρων Μιχαήλ Ασάν και η άνοδος στο βουλγαρικό θρόνο του Κωνσταντίνου Tich (1257-1277), διευκόλυναν την επαναπροσέγγιση Νίκαιας και Βουλγαρίας, η οποία και επισφραγίστηκε με το γάμο του Βούλγαρου ηγεμόνα με την Ειρήνη, κόρη του αυτοκράτορα Θεοδώρου Β'. Συμμαχία επιτεύχθηκε και με το κράτος της

23. Βλ. George Ostrogorsky, *Iστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 121.

24. Βλ. Συλλογικό, *Iστορία του Ελληνικού έθνους*, τ. Θ., σελ. 91.

Ηπείρου, με την υλοποίηση ενός συμφωνηθέντος από την εποχή του Ιωάννη Γ' Βατάζη συνοικεσίου. Το γάμο της επίσης κόρης του Θεοδώρου Β', Μαρίας με το Νικηφόρο Α' (1271-1296), γιο του Μιχαήλ Β' (1231-1271) της Ηπείρου το έτος 1256. Στα πλαίσια του παραπάνω γάμου αποδόθηκε στον Νικηφόρο ο τίτλος του Δεσπότη.²⁵

Επιστρέφοντας στα ανατολικά σύνορα της Νίκαιας, ο κίνδυνος των Μογγόλων δεν είχε εκλείψει και εξακολουθούσε να υφίσταται ενώ και στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας προκαλούσε περιπλοκές η συμμαχία του Διοικητή της Βιθυνίας, Μιχαήλ Παλαιολόγου με τους Σελτζούκους του Ικονίου, όταν και ο τελευταίος επέλεξε να καταφύγει στην αυλή του σουλτάνου. Μια νέα όμως προέλαση των Μογγολικών ορδών, ανέτρεψε τους σχεδιασμούς των πρωταγωνιστών, υποχρεώνοντας το μεν σουλτανάτο του Ικονίου να έλθει σε συνεννόηση με τον αυτοκράτορα, τον δε Μιχαήλ Παλαιολόγο, να δηλώσει μετάνοια, να δώσει όρκους πίστεως στον αυτοκράτορα και να επανέλθει στη Νίκαια. Παρά τη συνεννόηση του με τους Σελτζούκους, ο αυτοκράτορας δε δίστασε να υποδεχθεί με μεγάλες τιμές και επιδεικτική πολυτέλεια μία μογγολική αντιπροσωπεία στη Μαγνησία. Η ενέργεια του αυτή αποσκοπούσε στο να πείσει τους τελευταίους για την ισχύ και τον ανεξάντλητο πλούτο της αυτοκρατορίας, μια ιδιαιτέρως συνήθη και παραδοσιακή πρακτική της Βυζαντινής Διπλωματίας.²⁶

Στις σχέσεις του με τη Δύση, ο υιός του Βατάζη αντιμετώπιζε με υπεροψία τη συνεννόηση με την Καθολική Εκκλησία, απορρίπτοντας κατηγορηματικά κάθε συζήτηση για υποταγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, αντιμετωπίζοντας με ψυχρότητα τους ενωτικούς σχεδιασμούς του πατέρα του. Υποστήριζε μεν την Ένωση των δύο Εκκλησιών, αλλά με πλήρη ιστοιμία στο πλαίσιο των συζητήσεων, οι οποίες θα διεξάγονταν υπό την προεδρία του, με τον αυτοκράτορα να διατηρεί το δικαίωμα επιλογής σε περίπτωση διαφωνίας. Οι παραπάνω θέσεις ήταν προφανές ότι θα οδηγούσαν στη διακοπή των σχετικών συζητήσεων.²⁷

Η βασιλεία του Θεόδωρου Β' Λάσκαρι υπήρξε σύντομη, λόγω και των προβλημάτων υγείας που αντιμετώπιζε. Κατά τη διάρκεια αυτής, δεν υπήρξε νέα επέκταση των αυτοκρατορικών εδαφών αλλά ούτε και οπισθοχώρηση. Στο εσωτερικό του κράτους, υπήρξε περαιτέρω άνθηση των γραμμάτων και των τεχνών, υποστηρικτής των οποίων υπήρξε και ο ίδιος ο Θεόδωρος. Ένα γεγονός που αντανακλούσε τόσο τις υγείες βάσεις του κράτους όσο και την πολιτιστική παράδοση του Βυζαντίου. Λίγο πριν το θάνατό του, ο Θεόδωρος όρισε με διαθήκη, τον στενό συνεργάτη του Γεώργιο Μουζάλωνα ως επίτροπο του οκτάχρονου διαδόχου Ιωάννη Δ' Λάσκαρι, υποχρεώνοντας την αριστοκρατία,

25. Όταν όμως ο Θεόδωρος Β' προχώρησε στην προσάρτηση του Δυρραχίου και των Σερβίων, ξέσπασε ένας νέος αμφίρροπος πόλεμος μεταξύ των δύο ελληνικών ηγεμονιών, ένας πόλεμος που έμελλε να περατωθεί μετά τον πρώτο θάνατο του Θεόδωρου Β' Λάσκαρι τον Αύγουστο του 1258. Βλ. George Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 127.

26. Ibid. σελ. 127.

27. Ibid. σελ. 126.

τους κρατικούς αξιωματούχους και τον κλήρο να δώσουν όρκο πίστεως προς τον ανήλικο αυτοκράτορα.²⁸

Ωστόσο η παραγκωνισμένη άρχουσα τάξη, η οποία είχε βρει και τον εκφραστή της στο πρόσωπο του Μιχαήλ Παλαιολόγου, διακατεχόμενη και από μίσος προς το πρόσωπο του ταπεινής καταγωγής επιτρόπου, έδρασε συνωμοτικά και το Σεπτέμβριο του 1258 δολοφόνησε τους αδελφούς Μουζάλωνες μέσα στη μονή της Σωσάνδρας. Νέα συνέλευση του κλήρου και της άρχουσας τάξης επέλεξε ως νέο επίτροπο του ανήλικου Ιωάννη Δ' Λάσκαρι, το Μιχαήλ Παλαιολόγο, στον οποίο αποδόθηκε το αξώμα του μεγάλου Δούκα. Γόνος αριστοκρατικής οικογένειας ο Μιχαήλ, είχε νυμφευθεί τη Θεοδώρα, δισέγγονη του Ιωάννη Γ' Βατάτζη. Προτού μάλιστα ολοκληρωθεί το έτος, ο Μιχαήλ ανήλθε στο αξώμα του Δεσπότη και πιθανόν τα Χριστούγεννα του 1258 ανακηρύχθηκε συναυτοκράτορας.²⁹

Τη στιγμή των σημαντικών αυτών εσωτερικών πολιτικών εξελίξεων στη Νίκαια, τα πολιτικά πράγματα στα ευρωπαϊκά σύνορα της αυτοκρατορίας δεν εξελίσσονταν καλά. Ο Μιχαήλ Β' Δούκας της Ηπείρου, άρχισε να καταλαμβάνει πόλεις της Δυτικής Μακεδονίας, απειλώντας μάλιστα και την ίδια την πόλη της Θεσσαλονίκης. Οι φιλοδοξίες του δεν σταματούσαν εκεί αλλά προχωρούσαν ακόμη περισσότερο. Προκειμένου να ισχυροποιήσει την θέση του, προχώρησε στη σύσταση ενός συνασπισμού, συνεννοούμενος με το βασιλέα της Σικελίας Μαμφρέδο, αλλά και τον ηγεμόνα της Αχαΐας Γουλιέλμο Βιλεαρδουίνο. Οι συμμαχίες επισφραγίστηκαν με τον γάμο του Μαμφρέδου με την Ελένη, κόρη του Μιχαήλ Β' καθώς και του Γουλιέλμου με την επίσης κόρη του Μιχαήλ, Άννα. Στην παραπάνω συμμαχία προστέθηκε και η ανερχόμενη δύναμη της Σερβίας, υπό την ηγεσία του Στέφανου Ούρου Α' (1243-1276).³⁰

Ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος (1259-1282) αντέδρασε αμέσως στέλνοντας στην Ευρώπη, τον αδελφό του Κωνσταντίνο, επικεφαλής ενός ισχυρού στρατεύματος, με Κουμάνους και Τούρκους μισθοφόρους στις τάξεις του. Η σύγκρουση μεταξύ του Μιχαήλ Β' και των συμμάχων του με την αυτοκρατορία της Νίκαιας, κρίθηκε σε μία αποφασιστική αναμέτρηση των δυνάμεων τους στην Πελαγονία, στη χαράδρα του Μοναστηρίου, στα τέλη Ιουλίου του 1259. Οι συνασπισμένες δυνάμεις του Μιχαήλ Β' υπέστησαν μια συντριπτική ήττα, από τις δυνάμεις της Νίκαιας. Ο Βιλεαρδουίνος πιάστηκε αιχμάλωτος ενώ ο Μιχαήλ Β' και ο γιος του Ιωάννης τράπηκαν σε φυγή πριν από την έναρξη της μάχης. Τα στρατεύματα της Νίκαιας εισήλθαν στην Άρτα και ο ηγεμόνας της Ηπείρου Μιχαήλ Β' διασώθηκε, χάρη στις έγκαιρες ενισχύσεις που του απέστειλε ο Μαμφρέδος από τη Σικελία.³¹

Καμία δύναμη στην περιοχή πλέον δεν μπορούσε να αμφισβητήσει την υπεροχή των αυτοκρατορικών όπλων και ο δρόμος προς την Κωνσταντινούπολη

28. Ibid. σελ. 128.

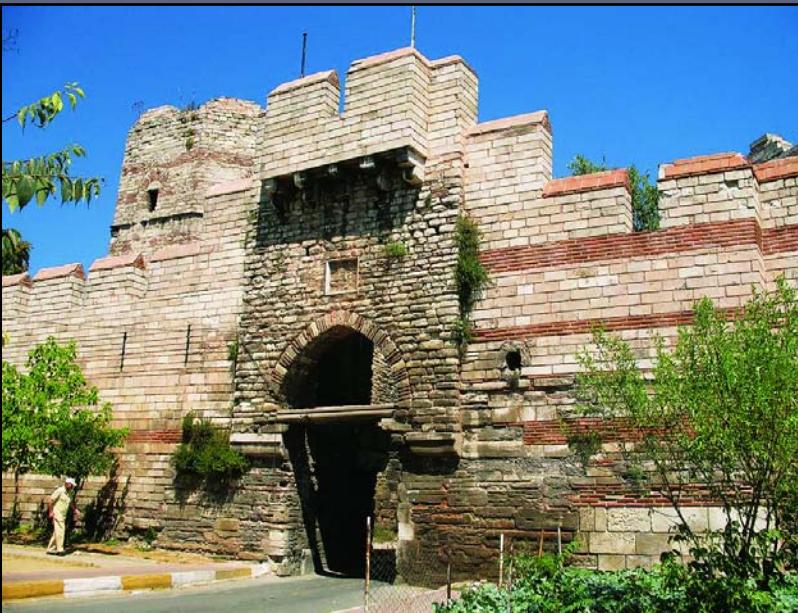
29. Βλ. George Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 128.

30. Ibid. σελ. 129.

31. Ibid. σελ. 130.

ήταν πλέον ανοικτός. Το 1260 ο Μιχαήλ Η' επιτέθηκε εναντίον της Κωνσταντινούπολης, σε μια διερευνητική όπως αποδείχθηκε επιχείρηση, που έληξε με ανακωχή ενός έτους. Η επιχείρηση όμως κατέστησε σαφές ότι η μόνη δύναμη που θα μπορούσε να αποτελέσει εμπόδιο στα σχέδια του Μιχαήλ Η' ήταν η Βενετία και ο πανίσχυρος στόλος της. Για το λόγο αυτό, ο Μιχαήλ Η' προχώρησε στη σύναψη συμμαχίας με την ιταλική πόλη της Γένουα.³² Η Νίκαια ήταν έτοιμη για την τελική αναμέτρηση.

Όμως η ανάκτηση της πρωτεύουσας αποδείχτηκε στην πράξη, μια πολύ πιο εύκολη υπόθεση. Τον Ιούλιο του 1261 ο Αλέξιος Στρατηγόπουλος, επικεφαλής μιας μικρής δύναμης 800 ιππέων, πέρασε έξω από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης, οδεύοντας προς τα βουλγαρικά σύνορα. Τη δεδομένη στιγμή η φρουρά της πρωτεύουσας και οι Βενετοί είχαν εμπλακεί σε μία επιχείρηση για την κατάληψη της νήσου Δαφνουσίας στην είσοδο της Μαύρης Θάλασσας. Η πόλη ήταν αφύλακτη. Αποτιμώντας ορθά την κατάσταση ο Στρατηγόπουλος στράφηκε κατά της άστριτης πόλης, την οποία και κατέλαβε χωρίς καμία αντίσταση στις 25 Ιουλίου 1261.³³

Η πύλη της Ζωοδόχου Πηγής από όπου ο Αλέξιος Στρατηγόπουλος εισήλθε στην αφύλακτη Κωνσταντινούπολη στις 25 Ιουλίου 1261

32. Μια συμμαχία που επικυρώθηκε στις 13 Μαρτίου 1261, με την υπογραφή της συνθήκης του Νυμφαίου, σύμφωνα με τους όρους της οποίας η ιταλική πόλη θα πρόσφερε ναυτική δύναμη 50 πολεμικών πλοίων κατά την τελική επίθεση εναντίον της πρωτεύουσας, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα, όλα τα προνόμια των Βενετών στην αυτοκρατορία, συμπεριλαμβανομένου και ενός ειδικού τομέα απέναντι από την Κωνσταντινούπολη, στον Κεράτιο κόλπο. Bl. George Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 130-131.

33. Όταν οι Βενετοί πληροφορήθηκαν τα συμβάντα, έσπειυσαν να επιστρέψουν στην πρωτεύουσα, αλλά το μόνο που κατάφεραν ήταν να παραλάβουν τα γυναικόπαιδα που είχαν καταφύγει στην ακτή και να διασώσουν τον Λατίνο αυτοκράτορα Βαλδουίνο Β', ο οποίος είχε

Στις 15 Αυγούστου ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος εισήλθε στην Κωνσταντινούπολη, επικεφαλής του στρατού, του κλήρου, της άρχουσας τάξης και πλήθος λαού. Η πομπή κατέληξε στην Αγία Σοφία, όπου και πραγματοποιήθηκε λειτουργία, σύμφωνα με το Ορθόδοξο τυπικό. Λίγους μήνες αργότερα ο Μιχαήλ, η σύζυγός του Θεοδώρα και ο ανήλικος υιός τους Ανδρόνικος, στέφθηκαν επισήμως στην Αγία Σοφία, εγκαινιάζοντας τη δυναστεία των Παλαιολόγων. Ο ανήλικος Ιωάννης Δ' Λάσκαρις παρέμεινε στη Νίκαια όπου και λίγο αργότερα τυφλώθηκε και εξορίστηκε, κλείνοντας με τον αυτού τρόπο τον κύκλο και την αποστολή της δυναστείας του.³⁴ Κυρίως όμως της εξόριστης αυτοκρατορίας της Νίκαιας, η οποία μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης είχε ολοκληρώσει την αποστολή αλλά και το λόγο υπαρξής της.

Σκιαγράφηση της Υψηλής Στρατηγικής της Νίκαιας

Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο μέρος της παρούσης εργασίας, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή της Υψηλής Στρατηγικής μιας κρατικής οντότητας, υπηρετεί συγκεκριμένους πολιτικούς σκοπούς και στόχους, οι οποίοι με τη σειρά τους ανταποκρίνονται στο όραμα που κοινοποιείται τόσο στο εσωτερικό και στο εξωτερικό περιβάλλον του κράτους. Επομένως το πρώτο θεμελιώδες ερώτημα που τίθεται είναι το εξής παρακάτω.

Ποιο ήταν το όραμα της αυτοκρατορίας της Νίκαιας και ποιο το κύριο πολιτικό αφήγημα που νομιμοποιούσε την ακολουθούμενη στρατηγική;

Η απάντηση μάς δίνεται από τα γεγονότα και τους πρωταγωνιστές. Το όραμα δεν ήταν άλλο από την απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης, η οποία σε συμβολικό επίπεδο, αποτελούσε το ιερό σύμβολο του βυζαντινού κόσμου, που έπρεπε να αποσπαστεί από τα χέρια των απίστων.³⁵ Η Κωνσταντινούπολη γίνεται πλέον το σύμβολο κάθε ελπίδας των ταπεινωμένων Βυζαντινών και η απελευθέρωση της το κύριο πολιτικό αφήγημα της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της περιβάλλον. Ο κύριος παράγοντας νομιμοποίησης της ακολουθούμενης στρατηγικής, ο πολιτικός σκοπός με βάση τον οποίο θα καθορίζονταν οι επιμέρους στόχοι και η κατά περίσταση χρησιμοποίηση των ιδιαίτερων πόρων και μέσων. Προς υποστήριξη της παραπάνω θέσης, παραθέτουμε ένα απόσπασμα από το λόγο του Θεοδώρου Α' Λάσκαρι κατά την τελετή ενθρόνισης του το 1208.

"..και των πατρίδων αύθις λαβώμεθα ων αμαρτόντες απεσφαιρίσθημεν,
αύται δε εισί το αρχαίον και πρώτον ημίν ενδιαίτημα, ο παράδεισος, και η προς

παγιδευτεί στο παλάτι των Βλαχερνών. Η λατινική κυριαρχία έφτασε έτσι άδοξα στο τέλος της ύστερα από 57 χρόνια. Ibid. σελ. 131.

34. Ibid. σελ. 132.

35. Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, σελ. 123. Μάλιστα όπως είδαμε και προηγουμένως, η πόλη της Κωνσταντινούπολης ως σύμβολο ήταν ιδιαίτερως σημαντική όχι μόνο για τους Βυζαντινούς αλλά για όλους τους Ορθόδοξους λαούς, όπως για παράδειγμα τους Βούλγαρους, οι οποίοι προσπάθησαν πολλές φορές να την κατακτήσουν.

Ελλησπάντω πόλις του Κυρίου των δυνάμεων, η πόλις του θεού ημών, το εύρριζον αγαλλίασμα πάσης της γης³⁶

Η αυτοκρατορία ήταν υποχρεωμένη να ακολουθήσει μια επεκτατική στρατιωτική στρατηγική, η οποία όμως θα έπρεπε να υποστηρίζεται από ένα άριστα οργανωμένο κράτος και μια εύρωστη οικονομία, που θα παρείχε εν καιρώ τους απαιτούμενους πόρους και τα κατάλληλα μέσα για την απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης, με την Διπλωματία αλλά και τον θεσμό της Εκκλησίας να συνεπικουρούν, προσφέροντας τα αιπαραίτητα επιχειρήματα για την εξωτερική και εσωτερική νομιμοποίηση της Υψηλής Στρατηγικής. Με βάση τα γεγονότα που έλαβαν χώρα και στα οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως, θα παρακολουθήσουμε το πώς εφαρμόστηκε στην πράξη η επιλεγείσα Υψηλή Στρατηγική.

Είναι προφανές ότι κατά τα έτη βασιλείας του Θεοδώρου Α' Λάσκαρι, κύρια επιδίωξη του νέου κράτους ήταν η επιβίωση του μέσα σε ένα ιδιαιτέρως ρευστό περιβάλλον αλλά και η νομιμοποίηση του ισχυρισμού ότι η Νίκαια και ο Λάσκαρις αποτελούσαν τη μόνη διάδοχη κατάσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η ανάγκη οργάνωσης του νέου κρατικού μηχανισμού ήταν επιτακτική, ενώ μη επαρκής κρίνονταν τα στρατιωτικά και οικονομικά μέσα, που είχε στη διάθεση του ο Λάσκαρις. Επομένως η Νίκαια δεν ήταν σε θέση να ακολουθήσει εξ αρχής, μια στρατιωτική στρατηγική επέκτασης, οπότε και ο Λάσκαρις επέλεξε την ισχυροποίηση της θέσης του τόσο στο χώρο όσο και στο διπλωματικό επίπεδο. Δηλαδή την διασφάλιση της ακεραιότητας των εδαφών του κράτους και την αναγνώριση της υπόστασης του σε Διεθνές επίπεδο.

Για την επίτευξη του πρώτου στόχου κινήθηκε με επιδεξιότητα, αποφεύγοντας αναίτιες επιθετικές κινήσεις και εκμεταλλευόμενος τάχιστα τις όποιες ευκαιρίες. Ευκαιρίες που παρουσιάζονταν είτε από τις εξελίξεις είτε από την εύνοια της τύχης, για την οποία δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αποτελεί πάντα ένας σημαντικό παράγοντα επιτυχίας ή αποτυχίας του όποιου σχεδιασμού. Προς επιβεβαίωση της παραπάνω θέσης, υπενθυμίζουμε τις ενέργειες του Ιωάννη Α' Ασάν, οι ανεκπλήρωτες φιλοδοξίες του οποίου για κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, απέτρεψαν τις προγραμματισθείσες εκστρατείες των Λατίνων στην Μικρά Ασία, δίνοντας χρόνο στο Λάσκαρι να οργανωθεί και να εδραιώσει την κυριαρχία του στα εδάφη της Δυτικής Μικράς Ασίας.³⁷ Στην ίδια κατεύθυνση συνέβαλε και η ήττα του σουλτανάτου του Ικονίου, αλλά και η αντοχή που επέδειξαν οι δυνάμεις του

Ο Θεοδώρος Α' Λάσκαρις, ιδρυτής της αυτοκρατορίας της Νίκαιας

36. Ibid. σελ. 135.

37. Κυρίως η νίκη του στην Αδριανούπολη το Φεβρουάριο του 1205.

Λάσκαρι έπειτα από την νίκη των Λατίνων και την κατάληψη εδαφών της Νίκαιας, τον Οκτώβριο του 1211. Οι συνθήκες που υπεγράφησαν με το σουλτανάτο το Ικονίου και την Λατινική αυτοκρατορία, το 1211 και 1214 αντίστοιχα, σταθεροποίησαν τα σύνορα της Νίκαιας και νομιμοποίησαν την ύπαρξη του κράτους. Οι εξελίξεις αυτές συνέβαλαν στην επιβίωση της αυτοκρατορίας κατά τα πρώτα της βήματα στο Διεθνές περιβάλλον της εποχής.³⁸

Η νομιμοποίηση του ισχυρισμού ότι ο Λάσκαρις και το κράτος του ήταν οι επίσημοι φορείς της Βυζαντινής εξουσίας, άρα και οι μόνοι που είχαν δικαιώματα επί της Κωνσταντινούπολης, θεμελιώθηκε με κατάλληλες κινήσεις του Λάσκαρι, ο οποίος και εκμεταλλεύτηκε με επιδεξιότητα το θέμα της εκλογής νέου Πατριάρχη.³⁹ Η Νίκαια θα αποτελούσε από το 1208 και εντεύθεν την έδρα του κράτους και της εκκλησίας του Βυζαντίου και ο Θεόδωρος θα ήταν ο νόμιμος αυτοκράτορας, σύμφωνα με το βυζαντινό τυπικό.⁴⁰ Το κράτος της Νίκαιας απολάμβανε πλέον τόσο εξωτερικής όσο και εσωτερικής νομιμοποίησης, έχοντας πετύχει τους δύο βασικούς στόχους της επιμέρους στρατηγικής του.

Το επόμενο βήμα είχε να κάνει με την εσωτερική οργάνωση του κράτους και την ανεύρεση και εξασφάλιση των απαιτούμενων πόρων και μέσων, προκειμένου κάνοντας χρήση της στρατιωτικής ισχύος, να υιοθετήσει μια περισσότερο επεκτατική στρατηγική. Οι στρατιωτικές ανάγκες έρχονταν στο προσκήνιο, δεδομένου ότι μόνο ένας ισχυρός και καλά οργανωμένος στρατός θα ήταν σε θέση να υλοποιήσει τις επεκτατικές βλέψεις της Νίκαιας. Η δημιουργία μόνιμου στρατού αλλά και ναυτικής δύναμης είναι ένα ζήτημα που θα απασχολήσει όχι μόνο τον Λάσκαρι, αλλά και όλους τους διαδόχους του. Κάθε στρατιωτική δύναμη όμως πρέπει να υποστηρίζεται από μια εύρωστη και παραγωγική οικονομία η οποία είναι απόρροια της κατάλληλης δημοσιονομικής και φορολογικής πολιτικής.

Η επικράτεια χωρίστηκε σε επαρχίες και στην οργάνωση του κράτους αναβίωσαν παραδοσιακές πρακτικές της βυζαντινής διοίκησης. Σημαντικότερη όλων υπήρξε η αναβίωση του θεματικού θεσμού, σύμφωνα με τον οποίο η πολιτική και στρατιωτική διοίκηση κάθε επαρχίας ασκούνταν από ένα και μόνο άτομο, τον Δούκα.⁴¹ Η διοίκηση δε των ακριτικών περιοχών είχε έντονα στρατιω-

38. Ο γάμος του Λάσκαρι με τη Μαρία του Courtenay αλλά και η εμπορική συνθήκη που υπέγραψε με τους Βενετούς, αποτελούσαν επιτυχείς κινήσεις και στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και της διπλωματίας, στην λογική της ακολουθούμενης στρατηγικής.

39. Ο Πάπας μετά το θάνατο του Πατριάρχη Ιωάννη Καματηρού στο Διδυμότειχο και παρά τις εκκλήσεις των Ελλήνων, δεν συναίνεσε στην εκλογή Ορθόδοξου Πατριάρχη στην Κωνσταντινούπολη, γεγονός που επέτρεψε στον Θεόδωρο Λάσκαρι, να συγκαλέσει ο ίδιος σύνοδο στη Νίκαια και να εκλέξει νέο Πατριάρχη της αρεσκείας του. Βλ. Συλλογικό, *Istoria tou ellinikou ethnon*, τ. Θ, σελ. 81.

40. Σύμφωνα με το τυπικό κάθε επίδοξος αυτοκράτορας έπρεπε να αναγορευθεί από το Δήμο, τη Σύγκλητο και το Στρατό και να λάβει επίσημα το χρίσμα από τα χέρια του νόμιμου Πατριάρχη. Μια διαδικασία που όπως είδαμε ακολουθήσε πιστά ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις. Το τελευταίο δε εμπόδιο νομιμοποίησης της εξουσίας του, ξεπεράστηκε με τη σύλληψη του έκπτωτου πεθερού του Αλεξίου Γ', έπειτα από τη νικηφόρα σύγκρουση του με τον σουλτάνο του Ικονίου.

41. Η χρησιμότητα της παραπάνω διοικητικής οργάνωσης είναι προφανής και

τικό χαρακτήρα, δεδομένων και των συνεχών απειλών που αντιμετώπισε η Νίκαια σε όλη τη διάρκεια του βίου της.⁴² Η γεωργία αποτέλεσε βασικό παράγοντα της οικονομίας της εξόριστης αυτοκρατορίας και την κύρια πηγή προσόδων της.⁴³ Αναβίωσε επίσης και ο θεσμός των στρατιωτικών αγροτών, οι οποίοι και αποτέλεσαν τον πυρήνα του εθνικού στρατού της Νίκαιας. Ο στρατός αυτός πλαισιώθηκε εν καιρώ, όταν φυσικά τα οικονομικά του κράτους το επέτρεψαν, από μισθοφόρους, που αποτελούσαν απαραίτητο στοιχείο κάθε στρατιωτικής δύναμης της εποχής.

Η δημογραφική άνοδος του πληθυσμού της Μικράς Ασίας, όπως αυτή μαρτυρείται από την αύξηση των νέων επισκοπών και την δημιουργία νέων αστικών κέντρων επέτρεψε την εντατική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του κράτους και την αύξηση των εσόδων του. Επί Θεόδωρου Α' Λάσκαρι τέθηκαν ουσιαστικά οι βάσεις για την οικονομική ανάπτυξη του κράτους, η οποία και θα προσέφερε στη συνέχεια τους απαραίτητους πόρους, για το πέρασμα της στρατηγικής στο επόμενο στάδιο.

Ο διάδοχος του στο θρόνο Ιωάννης Γ' Βατάτζης, συνέχισε την πολιτική του προκατόχου του, θέτοντας ως επί μέρους στρατηγικούς στόχους την εμπέδωση της εσωτερικής ασφάλειας, την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη⁴⁴ και τη λελογισμένη εδαφική επέκταση του κράτους. Υιοθέτησε μια περισσότερο επιθετική στρατηγική, χωρίς όμως οι κινήσεις του να υπερβαίνουν τις δυνατότητες του. Προχώρησε στη δημιουργία στόλου καθώς και στην στρατολόγηση Λατίνων και εκχριστιανισμένων Κουμάνων μισθοφόρων.

Όπως προαναφέρθηκε, κύριοι αντίπαλοι του Βατάτζη, για την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης ήταν πλέον οι Βούλγαροι και το κράτος της Ηπείρου. Ο Βατάτζης κινήθηκε με μεγάλη επιδειξιότητα στο διπλωματικό πεδίο σε μια

Ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης

αποσκοπούσε μέσω της συγκέντρωσης των εξουσιών, στην ταχύτερη λήψη αποφάσεων και φυσικά στην ταχύτερη κινητοποίηση των δυνάμεων της Νίκαιας.

42. Για τη φύλαξη των συνόρων χρησιμοποιήθηκαν αυτόχθονες ή εγκαταστάθηκαν Κουμάνοι στρατώτες, με αντάλλαγμα αγροτικούς κλήρους. Επιπροσθέτως οι αυτοκράτορες της Νίκαιας ίδρυσαν ή και επανοχύρωσαν μια αλυσίδα φρουρίων, με τα οποία κατέφεραν να φυλάξουν αποφασιστικά τα σύνορα τους στην Ανατολή αλλά στα ευρωπαϊκά εδάφη που όπως είδαμε ανέκτησαν αργότερα. Βλ. Συλλογικό, *Iστορία του ελληνικού έθνους*, τ. Θ., σελ. 111.

43. Ο Θεόδωρος Α' παραχώρησε γαίες τόσο από τα κρατικά όσο και από κτήματα που προηγουμένως ανήκαν είτε σε μονές της πρωτεύουσας είτε σε μέλη της αριστοκρατίας της Κωνσταντινούπολης που κατέφυγαν στο κράτος του, χωρίς όμως να θίξει την τοπική άρχουσα τάξη των γαιοκτημόνων.

44. Στα χρόνια του Βατάτζη παραχωρήθηκαν προνοιακά κτήματα σε μεγάλη έκταση, κυρίως όμως στη μεσαία στρατιωτική αριστοκρατία, σε μια συνέχιση της προσπάθειας του προκατόχου του για ενίσχυση των εσόδων για στρατιωτικές δαπάνες. Βλ. Συλλογικό, *Iστορία του ελληνικού έθνους*, τ. Θ., σελ. 112.

προσπάθεια να κρατήσει τις μεταξύ τους ισορροπίες, αποσκοπώντας στην περαιτέρω ισχυροποίηση του κράτους έναντι των ανταγωνιστών. Στη λογική αυτή ακολούθησε όπως είδαμε μια στρατηγική κατά περίπτωση συμμαχών, αποφεύγοντας όπως και ο προκάτοχος του, τόσο τις άσκοπες συγκρούσεις όσο και την σπατάλη πολύτιμων πόρων και δυνάμεων.⁴⁵ Στο σημείο αυτό θα πρέπει βέβαια να επισημανθεί ότι η αυτοκρατορία της Νίκαιας στάθηκε για μια ακόμη φορά τυχερή, μένοντας όπως είδαμε ανέπαφη από τις Μογγολικές επιδρομές, που αποδυνάμωσαν όμως τους κύριους ανταγωνιστές της στην περιοχή και κατέλυσαν το βουλγαρικό κράτος το οποίο όμως είχε προλάβει να εκμηδενίσει την στρατιωτική ισχύ του κράτους της Ήπειρου. Υπό την ηγεσία του Βατάτζη, τα στρατεύματα της Νίκαιας πέρασαν για πρώτη φορά στην ευρωπαϊκή ήπειρο και πολιόρκησαν έστω και αποτυχημένα την Κωνσταντινούπολη, με τη σύμπραξη των Βουλγάρων.

Εκτιμώντας ορθά την αδυναμία της Λατινικής αυτοκρατορίας και εκμεταλλευόμενος την ισχυροποίηση της θέσης του, δε δίστασε να έρθει σε επαφή ακόμη και με τη Ρώμη, σε μια προσπάθεια συνδιαλαγής με τον Πάπα για την επιστροφή της Κωνσταντινούπολης στους Βυζαντινούς με αντάλλαγμα μια υπόσχεση μελλοντικής ένωσης.⁴⁶

Ο τομέας όμως στον οποίο διακρίθηκε ιδιαίτερα ο Βατάτζης ήταν ο τομέας της εσωτερικής πολιτικής, όπου και για τα δεδομένα της εποχής πέτυχε ένα οικονομικό θαύμα.⁴⁷ Η οικονομία της αυτοκρατορίας σημείωσε μια πρωτόγνωρη άνοδο, που οφείλονταν τόσο στην ακολουθούμενη πολιτική του κράτους, όσο και στις διεθνείς συγκυρίες της εποχής. Η εμπέδωση της εσωτερικής ασφάλειας σε συνδυασμό με την περαιτέρω δημογραφική αύξηση του πληθυσμού αλλά κυρίως τις επιδρομές των Μογγόλων στις πέριξ της αυτοκρατορίας περιοχές, δημιούργησαν ένα θετικό για την ανάπτυξη οικονομικό περιβάλλον, που απέφερε σημαντικά έσοδα στα ταμεία του κράτους.⁴⁸ Σημαντική υπήρξε και η επένδυση του κράτους στην παιδεία, γεγονός που ανέδειξε τη Νίκαια σε ένα σημαντικό πνευματικό κέντρο της εποχής, με διεθνή αίγλη.

45. Υπενθυμίζουμε τις συμμαχίες του Βατάτζη τόσο με το κράτος της Ήπειρου, όσο και με τους Βουλγάρους, με τους οποίους ο Βατάτζης δεν συγκρούστηκε ποτέ. Το 1232 αναγνώρισε την ανεξαρτησία της Βουλγαρικής Εκκλησίας, με σκοπό την περαιτέρω ενίσχυση των σχέσεων της Νίκαιας με το Βουλγαρικό κράτος αλλά και του του οικουμενικού κύρους του Πατριάρχη της Νίκαιας. Μια ακόμη δηλαδή κίνηση προς την κατεύθυνση της εξωτερικής αλλά και της εσωτερικής νομιμοποίησης της Υψηλής Στρατηγικής του κράτους. Ibid. σελ. 86.

46. Η πρόταση διαβιβάστηκε στον Πάπα το 1233, με τη Ρώμη να στέλνει το επόμενο έτος μια αντιπροσωπεία στη Νίκαια, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ibid. σελ. 86.

47. Παραχώρησε αρκετά προνοιακά κτήματα στην αριστοκρατία και επιδίωξε την οικονομική αυτάρκεια του κράτους καθώς και την αυτοτέλεια του από τα είδη πολυτελείας που διακινούσαν οι ιταλικές ναυτικές πόλεις, σε μια προσπάθεια αύξησης της εσωτερικής ζήτησης. Βλ. George Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 123

48. Η οικονομική ευμάρεια έδινε τη δυνατότητα στους αυτοκράτορες να συντηρούν έναν ικανό αριθμό μισθοφόρων αλλά και το δικαίωμα στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Πέραν των άλλων επιβεβαίωνε το αίσθημα εσωτερικής ασφάλειας αλλά και το δυναμισμό των παραγωγικών δυνάμεων του κράτους. Στοιχεία απαραίτητα τόσο για τον πυλώνα της οικονομικής όσο και της στρατιωτικής στρατηγικής. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το γειτονικό σουλτανάτο του Ικονίου, λόγω ακριβώς των μογγολικών επιδρομών προμηθεύονταν τα πάντα από τη Νίκαια, σε τιμές φυσικά υψηλότερες του κανονικού, ενώ ο ίδιος ο

Ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης ισχυροποίησε περαιτέρω τη θέση της αυτοκρατορίας, ενίσχυσε την οικονομία του κράτους προσφέροντας ευημερία και οικονομική άνεση στους υπηκόους του⁴⁹, επέκτεινε την κυριαρχία του στην Ευρωπαϊκή ήπειρο, επαύξησε το κύρος του κράτους και άφησε την λατινική Κωνσταντινούπολη περικυκλωμένη από τις δυνάμεις του. Ο Βατάτζης μελέτησε και κατανόησε ορθά τις συνθήκες του διεθνούς περιβάλλοντος της εποχής, εκμεταλλεύτηκε όλες τις ευκαιρίες που του παρουσιάστηκαν, επέλεξε με συνέπεια τους πολιτικούς στόχους που εξυπηρετούσαν τη στρατηγική του, χρησιμοποίησε με σύνεση τη στρατιωτική του ισχύ και νομιμοποίησε οριστικά πλέον την Υψηλή Στρατηγική της Νίκαιας, τόσο στο εσωτερικό όσο κυρίως και σημαντικότερα στο εξωτερικό του κράτους.

Ο υιός του Θεόδωρος Β', στο σύντομο διάστημα της βασιλείας του, δεν παρέκκλινε από τις βασικές στρατηγικές επιλογές του πατέρα του, ούτε βεβαίως από το στόχο ανάκτησης της Κωνσταντινούπολης. Παρότι δεν παρατηρήθηκαν κάποιες ουσιαστικές εξελίξεις στο στρατιωτικό επίπεδο, εντούτοις η αυτοκρατορία κατόρθωσε να διατηρήσει αμετάβλητο το *status quo* έναντι των αντιπάλων της, οι οποίοι μετά τον θάνατο του Ιωάννη Γ' Βατάτζη επιχείρησαν επιθέσεις κατά των εδαφών της. Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής οι διαπραγματεύσεις με τον πάπα Αλέξανδρο Δ' (1254-1261) κατά το έτος 1256, απέβησαν άκαρπες καθώς ο Θεόδωρος Β' δεν εμφανίστηκε πρόθυμος για υποχωρήσεις και συμβιβασμούς, εκτιμώντας ότι η υποστήριξη της Ρώμης, δεν του ήταν πλέον απαραίτητη για την κατάλυση της Λατινικής αυτοκρατορίας.

Στην εσωτερική πολιτική, άμεση προτεραιότητα υπήρξε η μεταρρύθμιση του στρατού, με τον αυτοκράτορα να τάσσεται υπέρ του εξοπλισμού ενός αμιγώς βυζαντινού στρατού και κατά της χρησιμοποίησης μισθοφόρων, κυρίως δε των Λατίνων, οι οποίοι συνεργάζονταν με την αριστοκρατία του κράτους του.⁵⁰ Εντούτοις, λόγω των εσωτερικών προβλημάτων που προέκυψαν εξαιτίας των συγκρούσεων του με την άρχουσα τάξη, δεν κατόρθωσε να προχωρήσει στην ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης, παρόλο που οι συνθήκες ήταν περισσότερο ιδανικές από ποτέ. Αυτή ακριβώς η έλλειψη αρραγούς εσωτερικού μετώπου, έστω και αν σε καμία των περιπτώσεων δεν υποδαύλιζε την βασική

αυτοκράτορας επέβλεπε προσωπικά τα αυτοκρατορικά κτήματα, όπου δοκιμάζονταν πρότυπες καλλιέργειες. Βλ. George Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, τ. Γ., σελ. 124.

49. Ο Βατάτζης ίδρυσε νοσοκομεία και φτωχοκομεία, οικοδόμησε ναούς και μονές ανταποκρινόμενος στο θρησκευτικό συναίσθημα, αλλά και πολυτελή θερινά ανάκτορα με βασιλικούς κήπους. Βλ. Συλλογικό, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τ. Θ, σελ. 109.

50. Ο Θεόδωρος Β', ίσως ο μόνος αυτοκράτορας που επιχείρησε μια τέτοιου είδους μεταρρύθμιση, εκτιμώντας ότι η συγκρότηση ενός εθνικού με σημερινούς όρους στρατού, θα έφερνε καλύτερα αποτελέσματα στην υπεράσπιση των πάτριων εδαφών, εξασφαλίζοντας παράλληλα και σημαντικά οικονομικά οφέλη, δεδομένου ότι η συντήρηση μισθοφορικού στρατού απέβαινε δαπανήρ για τον κρατικό προϋπολογισμό. Χαρακτηριστική παραμένει η αναφορά σε μία επιστολή του ότι ο οργανωμένος από τον ίδιο εθνικός στρατός, ήταν "πόλις κινούμενη με αποστολή να φυλάσσει τις παλαιές ελληνίδας πόλεις". Περισσότερα για τον Θεόδωρο Β' Λάσκαρι βλ. Μπάνεβ Γκέντσο, "Θεόδωρος Β' Λάσκαρις", 2002, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία, URL: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=4494>.

στρατηγική επιλογή του κράτους, υπήρξε καθοριστική για τα óσα επακολούθησαν και την μετέπειτα κατάληψη της εξουσίας από τον Παλαιολόγο.

Ο Μιχαήλ Ή' Παλαιολόγος παρέλαβε ἑνα κράτος που ήταν από κάθε άποψη πλέον ἔτοιμο για την υλοποίηση του οράματος του ιδρυτή του, γεγονός που του ἔδινε την επιλογή να ακολουθήσει μια περισσότερο επιθετική στρατιωτική στρατηγική, αναζητώντας πλέον την αποφασιστική νίκη. Πριν προχωρήσει ὡμως περαιτέρω, ἐπρεπε να συντρίψει το συνασπισμένο στρατό των αντιπάλων του. Σε μια και μόνο αποφασιστική μάχη στο πεδίο της Πελαγονίας, επιβεβαίωσε την ισχύ και το κύρος της Νίκαιας ως του μόνου νόμιμου διάδοχου της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το μόνο που απέμενε ἑταν η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, η οποία και πραγματοποιήθηκε ὅπως είδαμε, ἐστω και με απροσδόκητο τρόπο. Σε κάθε περίπτωση ὡμως και επειδή το θέμα μας είναι η

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία το 1265

Υψηλή Στρατηγική, ορθώς ο Παλαιολόγος εξασφάλισε και πριν από την τελική αναμέτρηση, την ναυτική ισχύ της Γένουας, η οποία και θα εξισορροπούσε την ναυτική ισχύ της Βενετίας. Κατά συνέπεια επί Μιχαήλ Ή', είχαν διαμορφωθεί όλες οι προϋποθέσεις, για την τελική επίθεση και την απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους.

Εν κατακλείδι

Η αυτοκρατορία της Νίκαιας, αποτέλεσε με ιστορικούς όρους μια βραχύβια κρατική οντότητα, η οποία ὡμως ήταν και ἑνα σημαντικό τμήμα της αδιάκοπης συνέχειας της χιλιόχρονης Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Οι ηγέτες της επέδειξαν προσαρμοστικότητα, ένα εγγενές στοιχείο της βυζαντινής πολιτικής, αποφεύγοντας την άσκοπη κατατριβή των δυνάμεων τους, ελαχιστοποιώντας το όποιο κόστος των επιλογών τους, προσαρμόζοντας πάντα τις επιμέρους στρατηγικές στα δεδομένα του εκάστοτε διεθνούς περιβάλλοντος. Στρατηγική έμμεσης προσέγγισης κατά τα πρώτα βήματα του κράτους επί Θεόδωρου Α' Λάσκαρι, στρατηγική αποτροπής στη διάρκεια της βασιλείας του Θεόδωρου Β' και στρατηγική της άμεσης προσέγγισης επί Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου, όταν και η αυτοκρατορία αισθάνθηκε αρκετά ισχυρή, ώστε να χρησιμοποιήσει την στρατιωτική ισχύ ως τον κύριο βραχίονα της στρατηγικής της.

Το κράτος της Νίκαιας χρησιμοποίησε με ορθολογικό τρόπο τους διατιθέμενους πόρους και τα μέσα, δεν παρασύρθηκε σε λογικές υπερεπέκτασης και σε πολλές των περιπτώσεων, είτε από επιλογή είτε από τύχη, άφησε τρίτους να ενεργήσουν προς όφελος της. Δημιούργησε τις προϋποθέσεις για μια ισχυρή οικονομία, την ανάπτυξη της οποίας εκμεταλλεύτηκε την κατάλληλη χρονική στιγμή. Μια οικονομία που είχε ως πυλώνα ανάπτυξης το ανθρώπινο δυναμικό της Μικράς Ασίας, τη δημογραφική ανάπτυξη του οποίου χρησιμοποίησε τόσο στη δημιουργία εθνικού στρατού όσο και στην αποδοτικότερη εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων της αυτοκρατορίας.

Υποδειγματική όμως υπήρξε και η διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος και ο εντοπισμός και εκμετάλλευση των παρουσιαζόμενων ευκαιριών, όπως και η χρήση όλων των παρεχόμενων από τη διπλωματία της εποχής μέσων, με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων και των διεκδικήσεων του κράτους. Μάλιστα όπως είδαμε και στην περίπτωση υποδοχής της Μογγολικής αντιπροσωπείας, η μακρά παράδοση της βυζαντινής διπλωματίας υπήρξε παρούσα και στο κράτος της Νίκαιας.

Στο εσωτερικό του κράτους, το αίσθημα ασφάλειας και η ευημερία των αριθμών αλλά και των ανθρώπων, αλλά και η ορθόδοξη παράδοση μαζί με την βυζαντινή πολιτική ιδεολογία της οικουμενικότητας, προσέδωσαν μια ισχυρή νομιμοποίηση των πολιτικών επιδιώξεων του κράτους, που σε συνδυασμό με το αντιλατινικό μένος, αποτέλεσε τον βασικό πυλώνα ισχύος της Υψηλής του Στρατηγικής.

Εν κατακλείδι και για να επιστρέψουμε στις αρχικές μας σκέψεις, η χρήση των διατιθέμενων πόρων και μέσων της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, σε οικονομικό, στρατιωτικό, διπλωματικό αλλά και πολιτιστικό επίπεδο, με σκοπό την επίτευξη του μακροπρόθεσμου πολιτικού της στόχου, της απελευθέρωσης της Κωνσταντινούπολης, εντός του διεθνούς περιβάλλοντος της εποχής, όπως προκύπτει από τα ιστορικά γεγονότα υπήρξε υποδειγματική. Επέδειξε αντοχή στις δυσχέρειες και υψηλή προσαρμοστικότητα στις αλλαγές των συσχετισμών ισχύος τόσο στο διεθνές όσο και στο εσωτερικό περιβάλλον αυτής.

Εκ του αποτελέσματος κρίνεται αβίαστα επιτυχημένη και αποδοτική, δεδομένου ότι όλοι οι αυτοκράτορες χρησιμοποίησαν και συσχέτισαν με

ορθολογικό τρόπο τους επιμέρους σκοπούς της Υψηλής Στρατηγικής, με τα διατιθέμενα κατά περίσταση μέσα και πόρους, υπό δεδομένες πάντα συνθήκες.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Luttwak N. Edward, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Harvard University Press, 2009.

Platias G. Athanassios and Koliopoulos Constantinos, *Thucydides on Strategy: Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*. New York: Columbia University Press, 2010.

Ελληνική

Ostrogorsky Georg, *Iστορία του Βυζαντινού κράτους*, τόμος Γ, Αθήνα: Ιστορικές Εκδόσεις Στέφανος Δ. Βασιλόπουλος, 2008.

B. H. Liddell Hart, *Στρατηγική της έμμεσης προσεγγίσεως*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 1995.

Γλύκατζη-Αρβελέρ Ελένη. *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ψυχογιός, 2007.

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος. *Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα: Ποιότητα, 2007

Πλατιάς Αθανάσιος. *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 2000.

Συλλογικό. *Iστορία του Ελληνικού έθνους*, τόμος Θ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1977.

Διαδίκτυο

Μπάνεβ Γκέντσο, "Θεόδωρος Β' Λάσκαρις", 2002, Εγκυλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία, URL: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=4494>.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ταγματάρχης (YN) Γεώργιος Γκαγκάς γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1975. Εισήλθε στη Σχολή Αξιωματικών Νοσηλευτικής το 1992 και αποφοίτησε το 1996 με το βαθμό του Ανθυπολοχαγού (YN). Από το 1998 και επί 14 συναπτά έπι έργαστηκε στο Χειρουργείο του 424 ΓΣΝΕ ενώ από το καλοκαίρι του 2013 έως σήμερα υπηρετεί ως εκπαιδευτής στην ΑΔΙΣΠΟ, όπου και φοίτησε με τη 10η ΕΣ. Είναι κάτοχος τίτλου Χειρουργικής Νοσηλευτικής ειδικότητας (ΑΧΕΠΑ 2000) και έχει μετεκπαιδευτεί στο Χειρουργείο στις Η.Π.Α (BAMC 2002) και στην καρδιοχειρουργική νοσηλευτική (ΑΧΕΠΑ 2003). Κατέχει MBA με ειδίκευση στη Διοίκηση και Οικονομική Διαχείριση Μονάδων Παροχής Υγείας (ΠΑΜΑΚ 2006) ενώ πέραν των άλλων είναι και πτυχιούχος του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, με ειδίκευση Ιστορίας (2014).

Από το 2002 μέχρι σήμερα διδάσκει στο πρόγραμμα νοσηλευτικών ειδικοτήτων του Νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ και από το 2015 στην ΣΥΔ και σε προγράμματα του ΕΚΔΔΑ/ΙΝΕΠ. Έχει συμμετάσχει με ανακοινώσεις σε συνέδρια του κλάδου του και γνωρίζει άριστα την Αγγλική. Το management υπηρεσιών Υγείας, η διαχείριση του ανθρωπίνου δυναμικού και η μελέτη της βυζαντινής και σύγχρονης ελληνική Ιστορίας, αποτελούν τα κύρια ερευνητικά του ενδιαφέροντα. Είναι έγγαμος και έχει δύο παιδιά.

"Η Χρηματοοικονομική πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον Πόλεμο"

του Δρ. Ιωάννη Ε. Καραφουλίδη

Ορισμοί εννοιών για την καλύτερη κατανόηση του κειμένου:

- α) Πολιτική είναι η διαχείριση, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των κοινών υποθέσεων και αιτημάτων μιας οργανωμένης κοινωνίας.
- β) Οικονομική είναι η επιστήμη, που ως γνωστικό αντικείμενο έχει την παραγωγή και διανομή αγαθών και υπηρεσιών.
- γ) Χρηματοοικονομική είναι ο κλάδος της οικονομικής επιστήμης, ο οποίος ασχολείται με την εξεύρεση, διαχείριση, επένδυση και διακίνηση χρηματικών πόρων και κεφαλαίων
- δ) Νομισματική πολιτική είναι η διαχείριση των επιτοκίων μιας χώρας, η προσπάθεια ελέγχου της προσφοράς και της ζήτησης χρήματος, καθώς και της ισοτιμίας του νομίσματός της έναντι υπολογίτων νομισμάτων.
- ε) Χρηματοπιστωτική είναι η επιστήμη της οποίας αντικείμενο είναι η διαχείριση των αποταμιεύσεων και η διοχέτευσή τους σε επενδύσεις παραγωγικές ή κερδοσκοπικές.

Με αυτόν τον τρόπο το αποταμιευμένο χρήμα μετατρέπεται σε κεφάλαιο παραγωγικό ή κερδοσκοπικό.

Εισαγωγή

Κατά τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων μεγάλη σημασία έχει η ΤΑΧΥΤΗΤΑ εκτέλεσης όλων των απαιτούμενων ενεργειών και η ΕΠΑΡΚΕΙΑ των απαραίτητων πόρων για την διεξαγωγή τους.

Οι πάσης φύσεως αναγκαίοι πόροι όχι μόνο πρέπει να διασφαλίζονται σε επαρκείς ποσότητες, αλλά και να είναι διαθέσιμοι την κατάλληλη στιγμή στον κατάλληλο τόπο και μάλιστα σε χρόνο βραχύτερο από αυτόν που ο αντίπαλος θα χρειαστεί για να πράξει τα αντίστοιχα.

Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα η εφοδιαστική (logistics) βαδίζει χέρι με χέρι με τη δυνατότητα χρηματοδότησης ενός πολέμου (Δημοσθένης: Δει δη χρημάτων ἄνδρες Αθηναίοι...) και εδώ ακριβώς έγκειται η στενή σχέση της χρηματοοικονομικής επιστήμης και πρακτικής με τον στρατό και με ό,τι αυτός επιχειρεί, είτε σε καιρό πολέμου, είτε σε καιρό ειρήνης.

Τα αίτια των πολέμων, ιστορικά, κατά κύριο λόγο, αποδίδονται σε συγκρουόμενα οικονομικά συμφέροντα και επιδιώξεις. Άλλα ακόμη και όταν οι πόλεμοι ήταν απελευθερωτικοί και εθνικοί, όπως λ.χ. κατά το 1821, ο οικονομικός παράγοντας υπήρξε αποφασιστικός για την έκβαση του Αγώνα.

Στο παρόν πόνημα θα προσπαθήσουμε μέσω μιας σύντομης και συνοπτικής ιστορικής αναδρομής, να παρουσιάσουμε τη στενή αυτή σχέση

μεταξύ του στρατού και της χρηματοοικονομικής, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον πόλεμο, προσδιορίζοντας τα γενεσιουργά της αίτια, την εξέλιξή της στη διάρκεια του χρόνου και της προοπτικές της.

Τέλος, όσον αφορά στα καθ' ημάς, θα διατυπωθούν κάποιες προτάσεις για τη λειτουργικότερη και αποτελεσματικότερη συνεργασία και συνέργια των δύο αυτών τομέων, του στρατού και της χρηματοοικονομίας, με σκοπό την βελτιστοποίηση της σχέσης μεταξύ των διαθεσίμων, κάθε φορά, χρηματοοικονομικών πόρων και των αναγκών των ενόπλων δυνάμεων, είτε σε καιρό ειρήνης, είτε ενόψει πολέμου, είτε κατά τη διάρκεια του.

Αρχαιότητα

Διερευνώντας τη σχέση χρηματοοικονομικής και πολεμικών επιχειρήσεων, κατά την αρχαιότητα, ανακαλύπτουμε ότι οι ρίζες και οι βάσεις της οικονομικής σκέψης και επιστήμης, καθώς και των εφαρμοσμένων οικονομικών και της τραπεζικής, βρίσκονται στην αρχαία Ελλάδα.

Διά του λόγου το αληθές παραθέτουμε εν συντομίᾳ τα κάτωθι:

Την ιδέα ότι τα οικονομικά αποτελούν επιστήμη, πρώτος συνέλαβε ο Σωκράτης και την κατέγραψε για λογαριασμό του ο Ξενοφών (ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ, 11, 12). Ο ίδιος ο Σωκράτης στο διάλογό του με τον μαθητή του Κριτόβουλο εξηγεί ότι η "οικονομίας επιστήμη" ασχολείται με το πώς να διοικεί κάποιος σωστά την περιουσία του, δημιουργώντας περίσσευμα και να την αυξάνει.

Ο Αριστοτέλης στα "ΠΟΛΙΤΙΚΑ" του, ακόμη πιο συγκεκριμένα και διεισδυτικά ορίζει τη "χρηματοοικονομική" ως την τέχνη της απόκτησης αγαθών, που σαν σκοπό έχει την περαιτέρω απόκτηση πλούτου και χρημάτων, ενώ ως "οικονομική" ορίζει αυτό που σήμερα θα λέγαμε management, δηλαδή ως την τέχνη της οικονομικά σωστής χρήσης των αγαθών (1256a 15 και 125b 29-30).

Αξιοθαύμαστος είναι ο ορισμός του "νομίσματος", που μας παραδίδει ο Αριστοτέλης, μέσω του έργου του "ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ" (1133b 12-16).

Το νόμισμα λοιπόν "αποτελεί μια εγγύηση, για αυτόν που το έχει, ότι θα μπορεί να το χρησιμοποιήσει, όταν χρειαστεί. Η αγοραστική του δύναμη δεν παραμένει πάντα η ίδια. Είναι όμως σχετικά πιο σταθερή από αυτή των περισσοτέρων άλλων αγαθών, γι' αυτό χρησιμοποιείται για την τιμολόγηση των αγαθών και την διευκόλυνση των συναλλαγών."

Όπως ήταν φυσικό σε ένα χώρο όπου η ναυτιλία και το εμπόριο ανθούσε, αναπτύχθηκε και η τραπεζική στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Αρχικά με την ανταλλαγή διαφορετικών μεταξύ τους νομισμάτων (αργυραμοιβοί) και την χρηματοδότηση εμπορικών αποστολών.

Γνωστοί τραπεζίτες της αρχαιότητας υπήρξαν: Ο Φιλοστέφανος από την Κόρινθο, ο απελεύθερος Πασίων και η οικογένεια του κυνικού φιλόσοφου Διογένη, από τη Σινώπη του Πόντου.

Η πρώτη περίπτωση καταγεγραμμένου δημοσίου δανεισμού και μάλιστα για να χρηματοδοτηθούν πολεμικές επιχειρήσεις, εντοπίζεται στην Ελλάδα.

Τον πέμπτο αιώνα π.Χ. οι κυβερνώντες της Σπάρτης και πολλών άλλων πόλεων κρατών, όταν ξέσπασε ο Πελοποννησιακός πόλεμος το 431 π.Χ., δανείστηκαν άτοκα από τις αποταμιεύσεις των ιερών της Ολυμπίας και των Δελφών.

Οι Αθηναίοι αντίπαλοί τους ακολούθησαν την ίδια τακτική δανειζόμενοι από το 426 π.Χ. έως το 422 π.Χ. τρείς φορές από τους ναούς της Πολιάδος Αθηνάς, της Αθηνάς Νίκης και της Αρτέμιδος. Ο δανεισμός εξακολούθησε μέχρι το τέλος του πολέμου με δανειστές ακόμη και πολίτες, οι οποίοι ανταμείβονταν συνήθως με τιμές.

Εδώ αείζει να σημειωθεί και η δημιουργία του συμμαχικού ταμείου της Δήλου, στον καιρό της πανίσχυρης Αθηναϊκής Συμμαχίας, μετά από τους Μηδικούς πολέμους. Το ταμείο αυτό επλήγη σοβαρά, όταν έναν αιώνα περίπου μετά τη λήξη του Πελοποννησιακού πολέμου αθετούν την εξόφληση δανείων που είχαν λάβει δεκατρείς ελληνικές πόλεις κράτη.

Τελικά η υπερβολική αύξηση του δημόσιου χρέους, το οποίο σωρεύτηκε, κυρίως, λόγω των συνεχών πολεμικών επιχειρήσεων, συμβάλλει στην παρακμή των ελληνικών πόλεων προς όφελος της ελληνικής Μακεδονίας.

Τα μεγαλεπίβολα σχέδια του Φιλίππου Β' και του Μεγάλου Αλεξάνδρου ήταν αδύνατον να πραγματοποιηθούν εάν δεν είχε αξασφαλισθεί η χρηματοδότησή τους.

Κύρια πηγή χρηματοδότησης υπήρξε ο χρυσός του Παγγαίου, στα ορυχεία του οποίου βασίστηκε σε σημαντικό βαθμό η Πανελλήνια στρατιωτική προσπάθεια προς Ανατολάς με ηγέτες τους Μακεδόνες.

Ο Αλέξανδρος χρησιμοποίησε τους χρηματικούς πόρους των ελληνικών πόλεων και ενισχύόταν από τον περσικό χρυσό, που έπεφτε στα χέρια του, κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του. Προχώρησε όμως ακόμη περισσότερο κόβοντας αξιόπιστα νομίσματα, τα οποία εξασφάλιζαν ταχύτερες και αποτελεσματικές συναλλαγές, σε όλη την ελεγχόμενη από αυτόν επικράτεια.

Με αυτόν τον τρόπο εξασφάλισε την ανεμπόδιστη απόκτηση πόρων για την συνέχιση της στρατιωτικής και πολιτικής του προσπάθειας.

Ρώμη

Στη Ρώμη οι ηγέτες της δανείζονταν, σπάνια μεν, αλλά σχεδόν αποκλειστικά για την διεξαγωγή πολέμων. Ο δανεισμός επραγματοποιείτο με προσωπική εγγύηση των εκάστοτε ηγετών. Έτσι στον Α' Καρχηδονιακό πόλεμο (264 π.Χ.-241 π.Χ.) η Ρωμαϊκή αριστοκρατία, υπό τον Άππιο Κλαύδιο, χρηματοδότησε τις πολεμικές επιχειρήσεις με άτοκα δάνεια, τα οποία αποτληρώθηκαν με τα λάφυρα του πολέμου.

Το 217 π.Χ. κατά τη διάρκεια του Β' Καρχηδονιακού πολέμου, εναντίον του Αννίβα, οι μισθωτές γης, οι οποίοι είχαν συνάψει δημόσιες συμβάσεις, κατέβαλαν χρήματα στο Ρωμαϊκό στρατό με αντάλλαγμα την απαλλαγή τους από κάθε ένοπλη υπηρεσία.

Το 218 π.Χ. μετά την ήπτα των Ρωμαίων στις Κάννες, η Ρώμη αναγκάσθηκε να δανεισθεί σημαντικούς πόρους και χρήματα από τον βασιλιά των Συρακουσών, Ιέρωνα Β'. Το δάνειο αυτό δεν αποπληρώθηκε ποτέ, διότι ο πιστωτής πέθανε πριν την εξόφληση του δανείου.

Το 210 π.Χ. μπροστά στην συνεχιζόμενη Καρχηδονιακή πολιτική, οι συγκλητικοί, οι ιππείς και οι πληρβείοι δανείζουν στην πόλη όλα τα πολύτιμα μέταλλά τους. Το 204 π.Χ. ο Μάρκος Βαλέριος Λαβίνιος εξοφλεί τα συγκεκριμένα δάνεια άτοκα, μετά από έξι χρόνια.

Τότε συνέβη κάτι πολύ σημαντικό στο χώρο της χρηματοπιστωτικής. Εμφανίσθηκε για πρώτη φορά στο Ρωμαϊκό δίκαιο η διάκριση, μεταξύ δανείου και δήμευσης, έννοιες που ο ιστορικός Τίτος Λίβιος ορίζει το δάνειο ως "mutae pecuniae" (άτοκο δάνειο) και τη δήμευση ως "conlatae pecuniae" (έρανος, συνεισφορά χωρίς αντάλλαγμα).

Τέλος σημαντικά δάνεια συνήψαν με την προσωπική τους εγγύηση, τόσο ο Ιούλιος Καίσαρ, όσο και ο Οκτάβιος.

Βυζάντιο

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία βασιζόμενη σε έναν αρτιότατο κρατικό μηχανισμό και διοίκηση και εκμεταλλευόμενη την οικονομική της ισχύ, με κύριους βραχίονες το εμπόριο, την πρωτογενή παραγωγή και την μεταποίηση, σπάνια καταφεύγει σε δανεισμό στη διάρκεια της ακμής της.

Χρηματοδοτούσε τις στρατιωτικές της ανάγκες και επιχειρήσεις από έσοδα που εισέπραττε, κυρίως, από τη φορολογία.

Η χρηματοοικονομία και η χρηματοπιστωτική, για την εποχή, ήταν οργανωμένη και αποδοτική. Η ευημερία η οποία είχε επιτευχθεί, ενίσχυε, μέσω των φόρων τα δημόσια έσοδα, τα οποία υποστήριζαν αποτελεσματικά κάθε πολιτική, πολιτιστική και κυρίως στρατιωτική προσπάθεια του κράτους. Παραθέτουμε ορισμένα χαρακτηριστικά της χρηματοοικονομίας και της βυζαντινής τραπεζικής πρακτικής:

Δεν μπορούσε κανείς να δανείσει, παρά μόνο με τον προκαθορισμένο τόκο. Πριν από τον Ιουστινιανό, ο ανώτερος τόκος ήταν 12%.

Ο Ιουστινιανός επέτρεψε το 12% μόνο για χρήματα που επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν σε υπερπόντιες επιχειρήσεις. Οι επαγγελματίες δανειστές(συνήθως χρυσοχόοι) έπρεπε να ζητούν 8%, οι απλοί άνθρωποι 6% και οι πλούσιοι υπήκοοι μόνο 4%.

Η οργανωμένη, αποδοτική και προσοδοφόρα οικονομική δραστηριότητα της αυτοκρατορίας της επέτρεψε να διαθέτει το πιο αξιόπιστο και σταθερό νόμισμα της εποχής, που την καθιστούσε ικανή να συναλλάσσεται ταχύτατα και αποτελεσματικά σε όλον τον γνωστό τότε κόσμο.

Ο Κοσμάς ο Ινδικοπλεύστης αποδίδει την ευημερία του αυτοκρατορικού εμπορίου και κατ' επέκταση της οικονομίας σε δύο αιτίες, στον Χριστιανισμό και στο νόμισμα.

Από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο έως τον Νικηφόρο Βοτανειάτη, περισσότερο δηλαδή από έξι αιώνες, το νόμισμα του Βυζαντίου διατήρησε αμείωτη την αξία του.

Ο άδοξος επίλογος της οικονομικής και στρατιωτικής κατάρρευσης σημειώθηκε στα χρόνια των Παλαιολόγων, εξαιτίας πολιτικών, οικονομικών και στρατιωτικών αστοχιών.

Οι Βυζαντινοί στερήθηκαν τις πηγές του πλούτου τους. Τα μεν λιμάνια χάθηκαν προς όφελος των ιταλικών πόλεων, τα δε εύφορα και νευραλγικά μικρασιατικά εδάφη προς όφελος των Σελτζούκων Τούρκων.

Έτσι το βυζαντινό νόμισμα κατήντησε αναξόπιστο, ενώ παράλληλα απωλέσθησαν οι δυνατότητες επανάκτησης της οικονομικής ισχύος. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η Κωνσταντινούπολη να πνιγεί στα χρέα και δυτικοί δανειστές της να την αντιμετωπίζουν σαν αφερέγγυο δανειζόμενο. Όπως τονίζει ο Ράνσιμαν "Η τραγωδία του αργού θανάτου του Βυζαντίου είναι πάνω από όλα οικονομική".

Η Δύση από το 13ο έως το 18ο Αιώνα

Στα μέσα του 13ου αι. οι κυριότερες ιταλικές πόλεις (Βενετία, Φλωρεντία, Γένοβα) αδυνατώντας να εισπράξουν επαρκείς φόρους, συνάπτουν δάνεια από τους εμπόρους, προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τους μεταξύ τους πολέμους, ώστε να διασφαλίσουν την εμπορική τους και οικονομική υπεροχή.

Τα δάνεια αυτά αρχικά ήταν "ημι-υποχρεωτικά", βραχυπρόθεσμα και με πολύ υψηλά επιτόκια.

Σκιαγραφώντας την χρηματοοικονομική κατάσταση της εποχής εκείνης στη Δύση, παραθέτουμε τα κάτωθι:

Από το 1262 μ.Χ., ο Ρενιέρο Τζένο, 45ος Δόγης της Βενετίας, ο οποίος είχε εξαπολύσει ανελέητο πόλεμο εναντίον της Γένοβας, αναθέτει ολοκληρωτικά τη διαχείριση του χρέους του στο ίδρυθέν για το σκοπό αυτό, Δημόσιο ταμείο της Βενετίας το λεγόμενο "il monte", (το βουνό). Συμβολίζοντας έτσι το τεράστιο βάρος που έπρεπε να διαχειρισθεί.

Ο δόγης αναζητεί δάνεια από ευκατάστατους πολίτες με ετήσιο επιτόκιο 5%. Το παράδειγμα της Βενετίας ακολουθεί η Φλωρεντία και στη συνέχεια η Γένοβα. Το ταμείο που διαχειρίζεται τα δημόσια δάνεια ονομάζεται "compera". Οι δανειστές επωφελούνται από την επιβολή φόρου στο αλάτι, ο οποίος επεβλήθη ειδικά για την εξυπηρέτηση του χρέους.

Οι πόλεμοι, λοιπόν, στη Δύση παραμένουν η κύρια αιτία εξόδων για τους μονάρχες και ο κύριος λόγος σύναψης δημοσίων δανείων. Η τακτική αυτή συνεχίζεται και στη Γαλλία κατά τη διάρκεια του Εκατονταετούς πολέμου (37-1453 μ.Χ.), μεταξύ των Πλανταγενετών και Καπετών. Ο βασιλιάς της Γαλλίας συνάπτει σχεδόν υποχρεωτικά δάνεια από Γάλλους μεγαλεμπόρους, προκειμένου να χρηματοδοτήσει τις πολεμικές του ανάγκες.

Γύρω στα 1590 μ.Χ., η Γένοβα, η πρώτη χρηματοπιστωτική αγορά της Ευρώπης, υποχωρεί έναντι των ανταγωνιστών της, καθώς δεν διαθέτει πια επαρκείς χρηματοδοτικούς πόρους για να στηρίξει την στρατιωτική, οικονομική και πολιτική της ισχύ. Έτσι ο χώρος πλέον έμεινε ελεύθερος στους Ολλανδούς, οι οποίοι αποκτούν τον έλεγχο των νέων θαλασσίων οδών του Ατλαντικού και αναδεικύνονται σε νέα εμπορική και στρατιωτική δύναμη.

Το 1715 μ.Χ., μετά τον καταστροφικό πόλεμο για την διαδοχή του ισπανικού θρόνου, παρότι το δημόσιο χρέος της Αγγλίας ανέρχεται στο 50% του ΑΕΠ της, το πρωτογενές της πλεόνασμα ανέρχεται στο 7% του ΑΕΠ, η αγγλική οικονομία ακμάζει, ώστε το χρέος της να εξυπηρετείται και να θεωρείται βιώσιμο.

Εκμεταλλευόμενη η Αγγλία τη μεγάλη χρηματοπιστωτική κρίση (φούσκα), που έπληξε την ολλανδική οικονομία, πετυχαίνει τη μετατόπιση του οικονομικού κέντρου του κόσμου από το Άμστερνταμ στο Λονδίνο.

Το γεγονός αυτό από το 1772 μ.Χ. και μετά, δημιουργεί τεράστιες συνέργειες υπέρ της συντελούμενης τότε, στην Αγγλία, βιομηχανικής επανάστασης.

Ένα τεράστιο για την εποχή χρηματοπιστωτικό και τραπεζικό δίκτυο διευκολύνει τη χρηματοδότηση τεράστιων επενδύσεων στη βιομηχανία, το εμπόριο, τη ναυτιλία και τη γεωργία.

Η οικονομική ισχύς της Αγγλίας, η οποία χρησιμοποίησε αποφασιστικά και αποτελεσματικά τη χρηματοοικονομική της υπεροχή, την κατέστησε παγκόσμια στρατιωτική και οικονομική υπερδύναμη.

Επαναστατικά Κινήματα

Ας ρίξουμε μια ματιά στα μεγάλα επαναστατικά κινήματα της ιστορίας και στη σχέση τους με τη χρηματοοικονομία.

Όταν οι ΗΠΑ διεκδίκησαν την ανεξαρτησία τους από την Αγγλία, προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τον επαναστατικό τους αγώνα, αφού πρώτα κατά το 1775 μ.Χ. εξέδωσαν το δικό τους νόμισμα με την ονομασία "continental dollar", συνάπτουν τριετές δάνειο σε χρυσό με επιτόκιο 4%, με εμπόρους, με την Γαλλική κυβέρνηση και τις Ολλανδικές τράπεζες. Στη συνέχεια και με σκοπό τη δημιουργία του αμερικανικού ναυτικού, ο δανεισμός διογκώνεται.

Ακολούθως συνάπτεται δάνειο για την αγορά, από τον Ναπολέοντα, της Λουιζιάνα το 1805 μ.Χ., ύψους είκοσι εκατομμυρίων φράγκων, από την αγγλική τράπεζα Barrings, με επιτόκιο 6%. Έτσι προέκυψε το φαινόμενο, μια αγγλική τράπεζα να χρηματοδοτεί πόλεμο εναντίον της Αγγλίας, αφού εκείνη την εποχή, ο Ναπολέων βρισκόταν σε πόλεμο με την Αγγλία.

Όσον αφορά στη Γαλλική επανάσταση (1789 μ.Χ.), προκειμένου να χρηματοδοτηθεί, οι επαναστάτες εξέδωσαν νόμισμα (assignat) με αντίκρυσμα την κατασχεθείσα περιουσία του κλήρου.

Ο εθνικοαπελευθερωτικός μας αγώνας του 1821, δανειοδοτήθηκε κατά πρώτον το 1822, από αγγλικές τράπεζες. Ανεξαρτήτως των επαχθών όρων που συνομοιογήθησαν ανάμεσα στους Έλληνες επαναστάτες και τους Άγγλους τραπεζίτες, το δάνειο αυτό αποτέλεσε ψήφο εμπιστοσύνης του διεθνούς τραπεζικού κεφαλαίου, υπέρ του Αγώνα μας.

Σχετικά με την μπολσεβική επανάσταση πρέπει να σημειωθεί ότι χρηματοδοτήθηκε μέσω του σκανδιναϊκού, κυρίως τραπεζικού συστήματος. Έτσι, ενώ η τσαρική Ρωσία πολεμούσε κατά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο εναντίον της Γερμανίας, ήπτήθηκε και συνθηκολόγησε, αφού το μέτωπό της κατέρρευσε το 1917, λόγω της Οκτωβριανής επανάστασης.

Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος

Τον Αύγουστο του 1914 εκρήγνυται ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος. Από τη μία πλευρά η "Αντάντ", δηλαδή η Αγγλία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ρωσία και αργότερα οι ΗΠΑ και η Ελλάς, εναντίον της Γερμανίας, Αυστρουγγαρίας, Τουρκίας και Βουλγαρίας. Οι δυνάμεις της "Αντάντ" για να καλύψουν τις χρηματοδοτικές τους ανάγκες, στρέφονται προς τις ΗΠΑ, οι οποίες δημιουργούν ένα αξιοθαύμαστο δίκτυο, προκειμένου να συγκεντρώσουν τις αποταμιεύσεις των Αμερικανών πολιτών εκδίδοντας πολεμικά ομόλογα. Οι Ευρωπαίοι δανείζονται το 1915, πεντακόσια (500) εκατομμύρια δολλάρια από τις ΗΠΑ, μέσω της τράπεζας J.P. MORGAN. Συνολικά θα δανειστούν επτά (7) δισ. δολλάρια, πριν από την ανακακή της 11ης Νοεμβρίου του 1918.

Αμέσως μετά τον πόλεμο, δανείσθηκαν επιπλέον 3,75 δις. δολλάρια. Αξίζει να σημειωθεί ότι όταν οι ΗΠΑ το 1917 απεφάσισαν να εισέλθουν στον πόλεμο δημιούργησαν έναν κρατικό χρηματοοικονομικό φορέα με τίτλο "War Finance Corporation", με σκοπό τη χρηματοδότηση των πολεμικών τους εξόδων. Η λήξη του Α' Παγκ. Πολέμου βρίσκει νικήτριες τις δυνάμεις της "Αντάντ", έχοντας στο πλευρό τους τις ΗΠΑ.

Η Ρωσία έχει πια κομμουνιστικό καθεστώς και διαγράφει το εξωτερικό της χρέος, έχοντας όμως καταγράψει στο παθητικό της εδαφικές απώλειες.

Οι ΗΠΑ εκτός από το ότι ανήκουν στους νικητές στρατιωτικά, έχουν καταστεί πλέον κύριος δανειστής των Ευρωπαϊκών δυνάμεων, με ότι αυτό συνεπάγεται σχετικά με την παγκόσμια κυριαρχία.

Η Γερμανία είναι η μεγάλη ήττημένη και υπογράφει τη συνθήκη των Βερσαλλιών με δυσβάστακτούς οικονομικούς όρους, περί πολεμικών αποζημιώσεων υπέρ των αντιπάλων της.

Εδώ η χρηματοοικονομική παίζει ένα άσχημο παιχνίδι στην ανθρωπότητα, εξαιτίας της εσφαλμένης και ολέθριας πολιτικής των δυτικών χωρών.

Οι Ευρωπαίοι σύμμαχοι απαιτούν από τη Γερμανία να εφαρμόσει εξοντωτική λιτότητα, προκειμένου να εξοικονομίσει κεφάλαια για την εξόφληση των πολεμικών αποζημιώσεων, που της επιβλήθηκαν. Το άσχημο γι' αυτούς, όμως είναι ότι δεν είχαν πια ούτε τη στρατιωτική, ούτε την πολιτική ισχύ για να επιβάλουν την εφαρμογή της συνθήκης, λόγω των τεραστίων φθορών που

υπέστησαν, κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Παρόλα αυτά οι Ευρωπαίοι εμμένουν σ' αυτήν την αδιέξοδη πολιτική, διότι και αυτοί με την σειρά τους έπρεπε εξοφλήσουν τον δικό τους δανειστή, τις ΗΠΑ.

Τα πράγματα εκινούντο "επί ξυρού ακμής", όταν το 1929 ξέσπασε στις ΗΠΑ το "μεγάλο κραχ", τον οποίο επηρέασε σοβαρότατα την παγκόσμια οικονομία, ενώ πυροδότησε ανεξέλεγκτες πολιτικές καταστάσεις στην Ευρώπη.

Η Γερμανία, υπό το καθεστώς της "δημοκρατίας της Βαϊμάρης", περιέρχεται σε δεινή θέση και ο λαός της λιμοκτονεί.

Έτσι δόθηκε το περιθώριο της αύξησης της δύναμης και της ανόδου στην εξουσία του Χίτλερ. Με αυτόν τον τρόπο η ανθρωπότητα εισέρχεται στην εποχή του μεσοπολέμου στη διάρκεια της οποίας διαμορφώθηκαν και ωρίμασαν οι συνθήκες για την έκρηξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου.

Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος ξεσπά το 1939, με τη εισβολή των Γερμανών στην Πολωνία.

Οι εμπόλεμοι για άλλη μια φορά αναγκάζονται να καταφύγουν στον δανεισμό για να χρηματοδοτήσουν έναν ακόμη τεράστιο πόλεμο.

Στη Γερμανία το δημόσιο χρέος δεκαπλασιάζεται. Οι τράπεζες, τα ταμιευτήρια, οι ασφαλιστικές εταιρείες, χρηματοδοτούν μεγάλο μέρος του πολεμικού κόστους, ενώ παράλληλα αυξάνεται η φορολογία και οι ενισχύσεις από την Reichsbank.

Μέρος του κόστους καλύφθηκε, επίσης, από τις ιδιωτικοποιήσεις στη βιομηχανία, και το σφετερισμό εβραϊκών περιουσιών.

Αποφασιστικής σημασίας υπήρξε και η απόφαση για την έκδοση νέου γερμανικού νομίσματος το λεγόμενο "rentenmark", το οποίο, μετά τη μονομερή διαγραφή του χρέους, εξασφάλισε την απαιτούμενη ρευστότητα στη γερμανική οικονομία.

Στην Ιαπωνία η εθνική αποταμίευση ήταν εκείνη που χρηματοδότησε αποκλειστικά τις πολεμικές δαπάνες.

Η Αγγλία και η Σοβιετική Ένωση βασίστηκαν οικονομικά, σε σημαντικό βαθμό στις ΗΠΑ, οι οποίες εισήλθαν στον πόλεμο, μόλις το 1942.

Οι ΗΠΑ με τη σειρά τους μετέτρεψαν το κοινό ταμείο της Reconstruction Finance Corporation (RFC) πάλι σε War Finance Corporation, κατά τα πρότυπα του 1917. Επενδύουν στην πολεμική βιομηχανία και πουλούν πολεμικό υλικό και ό,τι άλλο απαιτείτο για τη συνέχιση του πολέμου στην Ευρώπη, επιτυγχάνοντας θεαματικά οικονομικά αποτελέσματα, τα οποία έθεσαν τις βάσεις για την κοσμοκρατορία τους, μετά τη λήξη του πολέμου.

Το 1944 και ενώ η τύχη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου είχε κριθεί, οι νικήτριες δυνάμεις συγκεντρώθηκαν στο Χάμσαϊρ των ΗΠΑ, με σκοπό να

σχεδιάσουν την επόμενη ημέρα του παγκόσμιου οικονομικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος. Ιδρύονται το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα και η GATT (Γενική συμφωνία φόρων και δασμών). Αυτοί οι θεσμοί μαζί με την Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών (B.I.S.) είναι τα όργανα που προέκυψαν μετά από τον πόλεμο και διαδραματίζουν μέχρι σήμερα σημαντικό ρόλο στη παγκόσμια οικονομική εξέλιξη.

Η Εξέλιξη του Δημόσιου Δανεισμού

Δημόσιο χρέος με τη σύγχρονη έννοια του όρου δεν υφίστατο στην αρχαιότητα, τον μεσαίωνα και μέχρι την εφεύρεση και την εφαρμογή των συγχρόνων ηλεκτρονικών εργαλείων, που υποστηρίζουν τη σύγχρονη χρηματοοικονομία και τραπεζική.

Σήμερα η τεχνολογία μηδενίζει το χρόνο μεταφοράς κεφαλαίων και ελαχιστοποιεί τον απαιτούμενο χρόνο διαπραγμάτευσης για την εκτέση των καθημερινών ανά τον κόσμο πράξεων των χρηματαγορών και των κεφαλαιαγορών.

Ο παράγων ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ επέδρασε καταλυτικά στην αποτελεσματική επέκταση και στην απαραίτητη δικτύωση μεταξύ των τραπεζικών δικτύων, των χρηματαγορών και των χρηματιστηρίων, παγκοσμίως.

Έτσι καλύφθηκαν τα συναλλακτικά κενά της πρώιμης εποχής, αφού τότε δεν υπήρχε δευτερογενής αγορά στην οποία ο δανειστής θα μπορούσε να μεταπωλήσει και να ρευστοποιήσει τις απαιτήσεις του, εν προκειμένω τα ομόλογα δημόσιου δανεισμού. Το χρέος παρέμενε μια προσωπική σύμβαση μεταξύ δανειστή και οφειλέτη, επίσης δεν υπήρχαν οργανωμένα τραπεζικά δίκτυα, ώστε να είναι σε θέση να συλλέγουν, οι επενδυτές, αποταμιευτικά κεφάλαια και να τα διοχετεύουν εγκαίρως σε διάφορες επενδύσεις, όπως στη χρηματοδότηση πολεμικών επιχειρήσεων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεσματικής χρήσης των χρηματοδοτικών δικτύων, με σκοπό την πολεμική κατίσχυση, δανειζόμαστε από τους Ναπολέοντειους πολέμους.

Ενώ ο Ναπολέων χρηματοδοτούσε τις πολεμικές του επιχειρήσεις με απηρχαιομένες μεθόδους, όπως η κατάσχεση του πλούτου των ηπτημένων, οι Άγγλοι, οι οποίοι προηγήθηκαν στην ίδρυση τραπεζικών και χρηματοδοτικών δικτύων, κατάφερναν να εξασφαλίζουν πόρους, για την επιτυχή έκβαση των πολεμικών τους επιχειρήσεων, γρηγορότερα και σε επαρκείς ποσότητες.

Σχέδιο Μάρσαλ - Η Ελληνική Περίπτωση

Η λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου βρίσκει τις ΗΠΑ να είναι στρατιωτικά και οικονομικά πανίσχυρες. Μια υπερδύναμη που έχει μόνο τη Σοβιετική Ένωση ως αξιόμαχο αντίπαλο στον στρατιωτικό τομέα. Στον οικονομικό τομέα η υπεροχή τους ήταν από τότε αδιαφιλονίκητη, αφού υπέστη σαν ασυγκρίτως λιγότερες απώλειες από τους συμμάχους τους, Ευρωπαίους και Σοβιετικούς και μέχρι το 1942, χρονιά κατά την οποία εισήλθε στον πόλεμο,

κατάφερε όχι μόνο να ανασυντάξει την οικονομία της και να επουλώσει τις πληγές του μεγάλου κραχ του 1929, αλλά και να πολλαπλασιάσει την παραγωγικότητά της σε σχέση με την προπολεμική εποχή.

Οι ΗΠΑ έγιναν οικονομική υπερδύναμη εκμεταλλευόμενες τις μεγάλες παραγωγικές τους ικανότητες, που τις κατέστησαν κύριους προμηθευτές και δανειστές των Ευρωπαίων κατά τη διάρκεια των δύο Παγκοσμίων πολέμων. Μεγιστοποίησαν δε τα οικονομικά και πολιτικά τους οφέλη εισερχόμενες στους πολέμους μόνο κατά την τελική τους φάση. Με την εκάστοτε είσοδό τους η ζυγαριά της νίκης έγερνε αποφασιστικά προς το μέρος των συμμάχων τους, λόγω κυρίως της άφθονης οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας που τους παρείχαν, όντας έως εκείνη τη στιγμή άφθαρτες και πανέτοιμες για κάθε στρατιωτική προσπάθεια, από κάθε άποψη.

Αφού συνειδητοποίησαν ότι η συγκεκριμένη αυτή στάση και πρακτική απετέλεσε την κύρια αιτία ώστε να καταστούν οι κυρίαρχοι του δυτικού κόσμου και διδαγμένες από την καταστροφική διαχείριση της νίκης κατά τον Γρώτο παγκόσμιο πόλεμο, απεφάσισαν να μην αφήσουν την καθημαγμένη γηραιά ήπειρο αβοήθητη, συμπεριλαμβανομένης και της ηττημένης και διχοτομημένης Γερμανίας.

Αυτή η βοήθεια εξυπηρετούσε δύο στόχους, έναν ιδεολογικό-πολιτικό και έναν οικονομικό. Όσον αφορά στον πρώτο στόχο, οι ΗΠΑ δεν θα επέτρεπαν για κανένα λόγο να καταστούν οι Ευρωπαίοι ευάλωτοι στην Σοβιετική προπαγάνδα, εξαιτίας της ανέχειας και της εξαθλίωσης που βίωναν λόγω των πολεμικών καταστροφών. Όσον αφορά στην επίτευξη του δεύτερου στόχου, αυτή επιδιώχθηκε και επιτεύχθηκε βασισμένη σε μια ιδιότυπη κεϋνσιανή σύλληψη:

"Εφόσον η Ευρώπη πρέπει να ανασυγκροτηθεί και δεν διαθέτει η ίδια τα απαιτούμενα κεφάλαια για την ανασυγκρότησή της, αυτά θα της χορηγηθούν απλόχερα και δωρεάν από τις ΗΠΑ. Από αυτή την γενναιόδωρη χειρονομία θα προκύψουν δύο θετικότατα αποτελέσματα.

Πρώτον: Η Ευρώπη θα ανακάμψει οικονομικά, θα σταθεροποιηθεί κοινωνικά, θα θωρακισθεί αμυντικά και θα αποτελέσει αξιόπιστο ανάχωμα απέναντι στη Σοβιετική Ένωση.

Δεύτερον: Η οικονομική βοήθεια, που επρόκειτο να προσφερθεί θα επέστρεφε πολλαπλασιατικά στις ΗΠΑ, αφού μόνο αυτές θα ήταν σε θέση να ικανοποιήσουν την Ευρωπαϊκή ζήτηση, τόσο σε κεφαλαιουχικά αγαθά, όσο και σε καταναλωτικά αγαθά αργότερα. Επιπλέον η αμερικανική οικονομία θα εξασφάλιζε υψηλότατα ποσοστά απασχόλησης και δυναμικούς ρυθμούς ανάπτυξης και συσσώρευσης πλούτου."

Η υλοποίηση αυτής της σύλληψης θα εξασφάλιζε στο δυτικό κόσμο μέχρι και τη δεκαετία του '70 υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και υψηλό βιωτικό επίπεδο.

Το κυριότερο εργαλείο για την πραγματοποίηση αυτού του σχεδίου υπήρξε η τεράστια αμερικανική υποστήριξη προς την Ευρώπη υπό την επωνυμία "ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΡΣΑΛ".

Το εν λόγω σχέδιο ανακοινώθηκε κατά πρώτον την 5η Ιουνίου του 1947, τρείς μήνες μετά την ανακοίνωση του δόγματος Τρούμαν (12-3-1947) και διέθετε προς την Ευρώπη ποσό ύψους 13 δισεκατομμυρίων δολλαρίων.

Το ελληνικό μερίδιο από το σχέδιο Μάρσαλ (1947-1952) ήταν ύψους περίπου 366 εκατομμυρίων δολλαρίων, ενώ η συνολική έξην βοήθεια από το 1944 έως το 1952 ανήλθε στα 2,3 δισ. δολλάρια περίπου, με συμμετοχή κατά το 90% αμερικανικών κεφαλαίων.

Εάν αναλογισθούμε ότι η ισοτιμία δραχμής - δολλαρίου ήταν 10.000 προς 1, τότε αντιλαμβάνεται ο καθένας το τεράστιο μέγεθος της οικονομικής βοήθειας που εισέρρευσε εκείνη την περίοδο στην Ελλάδα.

Εύλογα επίσης θα αναρωτηθεί κανείς τι απέγινε τελικά αυτή η βοήθεια;

Σε ποιον βαθμό αξιοποιήθηκαν τα εισρεύσαντα κεφάλαια και πόσο ωφελήθηκε η ελληνική οικονομία;

Η απάντηση είναι ότι τα αποτελέσματα υπήρξαν πενιχρά σε σχέση με τα διατεθέντα ποσά. Αυτό έχει λογική εξήγηση η οποία δίνεται από την ιστορία και τα στοιχεία της εποχής.

Η μεταπολεμική Ελλάδα βίωσε, ουσιαστικά έναν πενταετή, καταστρεπτικότατο εμφύλιο πόλεμο (1944-1947), οι απώλειες του οποίου, ανθρώπινες και υλικές, ήταν κατά πολύ βαρύτερες από αυτές του Ελληνοϊταλικού πολέμου.

Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με τα στοιχεία των ετών 1950-1951 του τότε Υπουργείου Συντονισμού, οι ανθρώπινες απώλειες ανήλθαν συνολικά σε 51.500 φονευθέντες και οι υλικές ζημιές έφθασαν το ένα δισεκατομμύριο δολλάρια, όταν το κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα δεν ξεπερνούσε τα εκατό δολλάρια ετησίως.

Χωρίς να επιμείνουμε περισσότερο στις φοβερές απώλειες που υπέστη η πατρίδα και η οικονομία μας, θα επισημάνουμε μόνο πως, ενώ οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες χρησιμοποίησαν την αμερικανική βοήθεια ως εφαλτήριο για την ανάπτυξη, την πρόοδο και το κοινωνικό κράτος, στη χώρα μας το μεγαλύτερο μέρος αυτών των κεφαλαίων διοχετεύθηκε στις επανορθώσεις και στην αποκατάσταση των πολεμικών ζημιών, αντί να τοπιθετηθούν σε παραγωγικές επενδύσεις.

Τέλος αφήνουμε κατά μέρος την ηθική ζημία που υπέστη στο σύνολό του ο ελληνικός λαός και πως αυτή μεταφράζεται στην οικονομική ζωή της χώρας, διότι εκφεύγει από τα γνωστικά πλαίσια του παρόντος πονήματος.

Θα αναφέρουμε όμως ότι η ελληνική περίπτωση αξιοποίησης του σχεδίου Μάρσαλ, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα χειρίστης χρηματοοικονομικής διαχείρισης μετά τον πόλεμο. Αυτή, βεβαίως, υπαγορεύτηκε από μη χρηματοοικονομικές αποφάσεις, αλλά από ολέθριες πολιτικές επιλογές, οι οποίες αντί να εκμεταλλευτούν τις μεταπολεμικές οικονομικές ευκαιρίες οδήγησαν τη χώρα σε έναν καταστροφικό εμφύλιο πόλεμο.

Συμπεράσματα

Όπως παρατηρήσαμε στη συνοπτική μας ιστορική αναδρομή, οι χώρες οι οποίες είχαν την ικανότητα να αποκτούν, να διατηρούν και να αναπαράγουν πολλαπλασιαστικά τους απαιτούμενους οικονομικούς πόρους ήταν και είναι πάντα σε θέση να υπερασπίζονται και να προωθούν τα εθνικά τους συμφέροντα, είτε σε καιρό, ειρήνης είτε σε καιρό πολέμου.

Οι αρχαίοι Λατίνοι αποφθεγμάτισαν, "si vis pacem, para bellum", (εάν επιθυμείς ειρήνη, ετοίμαζε πόλεμο). Η εξασφάλιση επαρκών πόρων, σε καιρό ειρήνης αποτελούν: α) αποτρεπτικό παράγοντα έναντι οποιασδήποτε απειλής και β) ισχυρή εγγύηση για τη θετική έκβαση των ενδεχομένων πολεμικών επιχειρήσεων, αμυντικών ή επιθετικών.

Καταλήγουμε λοιπόν αβίαστα και συμπερασματικά στις κάτωθι τρείς προτάσεις:

α) **ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ:** Οι υπεύθυνοι των πολεμικών επιχειρήσεων οφείλουν να εξασφαλίζουν αποθέματα πόρων και κεφαλαίων για τη χρηματοδότησή τους. Επίσης οφείλουν να οργανώνουν τα κατάλληλα δίκτυα, για την έγκαιρη διαθεσιμότητα και μεταφορά τους.

β) **ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ:** Προέχει η διασφάλιση της καλής και ταχείας λειτουργίας των εφοδιαστικών δικτύων και η δυνατότητα αναπροσαρμογής της, εάν αυτό απαιτηθεί από τις εξελισσόμενες συνθήκες. Με άλλα λόγια θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα εφαρμογής εναλλακτικών σχεδίων, η πλειονότητα των οποίων οφείλουν να είναι καταρτισμένα πριν τον πόλεμο.

γ) **META ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ:** Οι νικητές οφείλουν να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη της νίκης, προκειμένου να ισχυροποιηθούν ακόμη περισσότερο, επωφελούμενοι για όσο το δυνατό μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από τις θετικές συνέπειες της νίκης και τέλος να είναι ακόμη πιο άρτια προετοιμασμένοι για έναν επόμενο πόλεμο.

Οι ηπτημένοι, με τη σειρά τους, οφείλουν να επιδιώξουν, μέσω των συμφωνιών ειρήνης, να εξασφαλίσουν τις βάσεις για μια επανεκκίνηση της οικονομίας τους, που θα τους επιτρέψει να ελπίζουν σε μια ανασύνταξή τους όχι μόνο κοινωνική και οικονομική αλλά και στρατιωτική.

Βιβλιογραφία

John Maynard Keynes (1919), Οι οικονομικές συνέπειες της ειρήνης, εκδ. Παπαζήση.

Niall Ferguson (2008), Η εξέλιξη του χρήματος, εκδ. Αλεξάνδρεια.

Νουριελ Ρουμπινί & Στίβεν Κιμ (2010), Η οικονομία της κρίσης, εκδ. Πατάκη.

Γιώργος Σταθάκης (2004), Το δόγμα Τρούμαν & Το σχέδιο Μάρσαλ, εκδ. Βιβλιόραμα.

Πάνος Καζάκος (2001), Ανάμεσα σε κράτος και αγορά, εκδ. Πατάκη.

Λευτέρης Τσουλφίδης (2009), Οικονομική ιστορία της Ελλάδας, εκδ. Παν/μίου Μακεδονίας.

Ι.Σ. Κολιόπουλος (1993), Νεότερη Ευρωπαϊκή ιστορία 1789-1945, εκδ. Βάνιας.

Ε. Αβέρωφ-Τοσίτσας (1996), "Φωτιά και τσεκούρι", εκδ. Εστίας.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ιωάννης Ε. Καραφουλίδης γεννήθηκε στις 12 Νοεμβρίου 1962 και είναι έγγαμος.

Κατέχει από το 1987 πτυχίο της Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Θεσσαλονίκης από το 2005 MBA EXECUTIVE του ΠΑΜΑΚ, και από το έτος 2011 Διδακτορικό του τμήματος Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Διετέλεσε από το 1980 στέλεχος της τράπεζας ALPHA BANK όπου από το 1998 έως 2003:εκτελούσε καθήκοντα Προϊσταμένου Εξωτερικού Εμπορίου & Συναλλάγματος και από το 2003 έως τον Δεκέμβριο του 2014:Διευθυντής σε διάφορα καταστήματα του δικτύου της ALPHA BANK μεταξύ αυτών και του καταστήματος Κατερίνης (2010 -2014).

Επίσης, τα έτη 1992 και 1993 υπήρξε εκπαιδευτής στο κρατικό Ι.Ε.Κ. Κατερίνης στο μάθημα του Διεθνούς Εμπορίου ενώ από το 2012 έως σήμερα: κάνει παραδόσεις διαλέξεων σε τμήματα μεταπτυχιακών φοιτητών του ΠΑ.ΜΑΚ.

Επιμορφώνεται συνεχώς έως σήμερα παίρνοντας μέρος σε σεμινάρια σχετιζόμενα με όλο το φάσμα των τραπεζικών εργασιών, υπηρεσιών, προϊόντων και δεξιοτήτων, καθώς και συνεχής μελέτη και ενημέρωση επί χρηματοοικονομικών και δημοσιοοικονομικών θεμάτων.

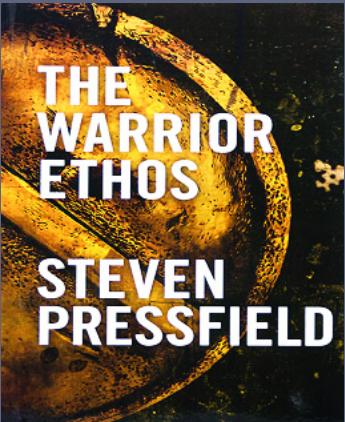
Γνωρίζει Αγγλικά, Γαλλικά και Ιταλικά, είναι μέλος Πολιτιστικών και Αθλητικών Συλλόγων ενώ διετέλεσε και Δημοτικός Σύμβουλος του Δήμου Κατερίνης (1994 - 2002).

"Το Ήθος του Πολεμιστή"

Μία ανάλυση των απόψεων του Steven Pressfield

της Πχη Κατσαντώνη Ευτυχίας ΠΝ, Προϊσταμένης Γραφείου Προμηθειών της ΑΔΙΣΠΟ

Γενικά

Το βιβλίο "The warrior ethos" του Steven Pressfield εκδόθηκε στις ΗΠΑ το 2011, από τις εκδόσεις Black Irish Entertainment LLC. Η ελληνική μετάφραση για τον τίτλο του βιβλίου είναι "Το ήθος του Πολεμιστή". Ο συγγραφέας είναι πρώην πεζοναύτης των Αμερικανικών Ενόπλων Δυνάμεων. Έχει ασχοληθεί με την αναζήτηση και καταγραφή ιστορικών θεμάτων σε σχέση με τον πόλεμο, αποτυπώνοντας πολλά από αυτά σε βιβλία, επιτυχημένα κατά κύριο λόγο. Επίσης αξιοσημείωτη είναι η "καρμική" αγάπη και ο ζήλος του συγγραφέα για την αρχαία Ελλάδα. Πολλά από τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί και σε αυτό το βιβλίο αναφέρονται στους Σπαρτιάτες, στον Μέγα Αλέξανδρο και στους Μακεδόνες.

Σκοπός

Σκοπός του βιβλίου είναι η ανάπτυξη των απόψεων του συγγραφέα σχετικά με τον κώδικα ήθους και τιμής, με τον οποίο εκπαιδεύονται και διαποτίζονται οι πολεμιστές και το οποίο τους οδηγεί με θάρρος στις μάχες και στους πολέμους (το λεγόμενο στρατιωτικό ήθος). Αναζητεί τα χαρακτηριστικά του κώδικα αυτού και πώς έχει διαμορφωθεί ανά τους αιώνες. Ποια είναι η σημερινή του μορφή και πώς επηρεάζει τις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες; Επίσης ο συγγραφέας αναφερόμενος σε πραγματικούς πολέμους καθώς και σε εκείνους που λαμβάνουν χώρα στον εσωτερικό κόσμο και ψυχισμό των ανθρώπων, στην εργασία, στην οικογένεια, στο φιλικό περιβάλλον, αναζητεί το κίνητρο εκείνο που προσομοιάζει με το στρατιωτικό ήθος και τους παρακινεί να αγωνίζονται και να προσπερνούν τις δύσκολες στιγμές. Μέσα από την παράθεση των αρχών και αξιών του στρατιωτικού ήθους που περιγράφει και επιβεβαιώνει με ιστορικά παραδείγματα, αναζητεί την αιτία και το σκοπό εμφάνισης αυτού του ήθους. Είναι τελικά στα γονίδια του ανθρώπου ή έρχεται ξαφνικά καλύπτοντας τις ανάγκες της ανθρώπινης καρδιάς;

Ανάλυση Περιεχομένου

Το περιεχόμενο του βιβλίου καλύπτει συνολικά 93 σελίδες και αποτελείται από τον πρόλογο του συγγραφέα και τρία κεφάλαια δέκα (10) ενοτήτων το καθένα. Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στις ακαδημίες πολέμου και τα χαρακτηριστικά διάρθρωσης και εξέλιξής τους ανά τους αιώνες. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφει πραγματικές συνθήκες και καταστάσεις πολέμων, καθώς και τα απαραίτητα όπλα (κυρίως ψυχικά) που χρειάζονται οι πολεμιστές στους αγώνες τους. Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο παρατίθενται εκείνες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες δύνανται να διεξαχθούν εσωτερικοί πόλεμοι. Πόλεμοι που αφορούν το εσωτερικό των ανθρώπων και πώς ο κώδικας ήθους και τιμής των πολεμιστών τους βοηθάει να ενταχθούν στην κοινωνία, να αναζητήσουν τον εαυτό τους και να κατανοήσουν τη χρησιμότητα τους στην κοινωνία.

Στην πρώτη ενότητα του πρώτου κεφαλαίου γίνεται μνεία στο ηθικό των σκληρών γυναικών της Σπάρτης, οι οποίες λόγω του κώδικα τιμής της κοινωνίας, στην οποία είχαν γαλουχηθεί, αποδέχονταν ως γιούς αυτούς που σκοτώνονταν στις μάχες, αντιμετωπίζοντας με θάρρος τον εχθρό κατά πρόσωπο και αρνούνταν τους γιούς που έδειχναν αδυναμία ή ολιγοψυχία στη μάχη! Χαρακτηριστική είναι επίσης η φράση της Σπαρτιάτισσας μητέρας, η οποία καθώς έδινε την ασπίδα στον γιο της για τη μάχη του, είπε το περίφημο "ή ταν ή επί τας". Αυτή είναι η κουλτούρα των πολεμιστών. Αυτό είναι το ήθος του πολεμιστή.

Συμπερασματικά, ο συγγραφέας θεωρεί ότι όλοι θα έπαιρναν θάρρος, δύναμη και μαθήματα αξιοπρέπειας από το θάρρος και τη δύναμη που θα επιδείκνυαν οι γυναίκες των 300 Σπαρτιατών. Το κριτήριο του Λεωνίδα αναφορικά με την επιλογή των 300 Σπαρτιατών για τη Μάχη των Θερμοπυλών, δεν ήταν το θάρρος και η πολεμική ανδρεία των στρατιωτών, αλλά το θάρρος των γυναικών τους να αντέξουν την απώλεια (μητέρες, γυναίκες, κόρες). Ήξερε ο Λεωνίδας με βεβαιότητα ότι η μάχη ήταν χαμένη έχοντας υπόψη του την διαδορά τάξεως μεγέθους μεταξύ των δύο αντιπάλων πλευρών. Επομένως, ο βέβαιος θάνατος των Σπαρτιατών θα είχε επίπτωση όχι μόνο στο θάρρος των γυναικών τους, αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία της Σπάρτης και στην εξωτερική εικόνα της προς τα άλλα κράτη. Οι Σπαρτιάτισσες όμως δεν λύγισαν. Εν κατακλείδι οι αξίες και αρχές του ήθους του πολεμιστή δεν είναι αντρική υπόθεση, υπάρχει στις αξίες, στη θέληση και στην αποφασιστικότητα των γυναικών της Σπάρτης, αλλά και σε όλες τις αγωνίστριες, που υπερασπίζονται τα παιδιά τους, το χώμα της πατρίδας τους και τις αξίες του πολιτισμού τους.

Στην επόμενη ενότητα με τίτλο "Ανατολικά της Εδέμ", ο συγγραφέας συνδέει την ανάγκη διαμόρφωσης αρχών και αξιών ήθους, με την ανάγκη αυτοσυντήρησης των πρωτόπλαστων, η οποία προέκυψε από τη στιγμή που εκδιώχθηκαν από τον Παράδεισο, παραβιάζοντας τους κανόνες του και επιλέγοντας τελικά να γίνουν άνθρωποι και να επιβιώσουν. Έτσι αποτέλεσαν την πρωταρχική κυνηγετική ομάδα, η οποία με τη σειρά της λειτούργησε ως μαγιά

για τις φυλές των ανθρώπων και τη μετέπειτα δημιουργία του στρατού των κρατών.

Το ήθος του πολεμιστή, το οποίο προέκυψε μέσα από την βασική ανάγκη για προστασία, φροντίδα για τροφή και ενδυμασία, μέσα από τη συντροφικότητα της πρώτης κυνηγετικής ομάδας ανθρώπων, εμπειριέχει δύναμη, ανιδιοτέλεια, αγάπη και αφοσίωση για τους συμπολεμιστές, υπομονή, αυτοέλεγχο και θάρρος στην αντιμετώπιση δυσκολιών. Σε βαθύτερο επίπεδο, το ήθος του πολεμιστή αναγνωρίζει ότι ο καθένας μας αντιμετωπίζει εχθρούς μέσα του. Αδυναμίες και ελαττώματα, ζήλια και απληστία, φυγοπονία, εγωισμό, τη δυνατότητα του καθενός να ψεύδεται, να ξεγελά και να κάνει κακό. Οι αξίες του ήθους διαμορφώνονται αρχικά εσωτερικά, μας εμπνέουν να αντιλαμβανόμαστε και να αντιμετωπίζουμε τους εχθρούς της καρδιάς μας όπως και εκείνους του εξωτερικού κόσμου.

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στον φόβο, ο οποίος θεωρείται ο άρχοντας στο πεδίο της μάχης. Το ήθος του πολεμιστή εξελίχτηκε ως αντιστάθμισμα στον φόβο. Αυτός καθοδηγεί τους πολεμιστές και τις ψυχές τους. Το ένστικτο της αυτοσυντήρησης όμως, που περιγράφηκε στην προηγούμενη ενότητα, νικάει τον φόβο. Είναι τελικά το πιο δυνατό από όλα τα άλλα ένστικτα. Και αντίθετα με την φυσική παρόρμηση φυγής από τον κίνδυνο, το ήθος του πολεμιστή εξελίχτηκε για να καταπολεμήσει το ένστικτο της αυτοσυντήρησης αντιτάσσοντας τρία έμφυτα και παντοδύναμα συναισθήματα: την ντροπή, την τιμή και την αγάπη. Αυτές οι επιρροές και τα συναισθήματα οδηγούν στο ηθικό δίλημμα, το σωστό και το λάθος.

Στην έκτη ενότητα σκιαγραφείται η διαδικασία του ηθικού διλήμματος και γίνεται προσπάθεια αποσαφήνισης της έννοιας του ήθους. Το αντίθετο της αυτοσυντήρησης είναι το θάρρος και θεωρείται ως η πρωτεύουσα αξία και αρχή του πολεμιστή. Ως ήθος καταγράφεται ο σωστός και δίκαιος χαρακτήρας, η φύση, η προδιάθεση και τα έθιμα ενός ανθρώπου ή μιας κουλτούρας. Προέρχεται από τη ρίζα της λέξης δεοντολογία (ηθική), κανείς δεν γεννιέται με το ήθος, παρόλο που κάποιες από τις αξίες του υπάρχουν από γεννήσεως σε νεαρούς και νεαρές όλων των πολιτισμών, διδάσκεται όμως, σε αντίθεση με το θάρρος, το οποίο γίνεται βίωμα δια προτύπου - από πατέρα, αδερφούς, δασκάλους, ηλικιωμένους μέσω της αγωγής εκπαίδευσης και της πειθαρχίας.

Κάθε σύστημα όμως έχει και την σκοτεινή του πλευρά. Όπως περιγράφεται στην επόμενη ενότητα, η Μαφία και οι τρομοκρατικές οργανώσεις είναι σκοτεινές και έχουν τους δικούς τους κώδικες αφοσίωσης, πειθαρχίας και τιμής. Και διερωτάται ο συγγραφέας αν θεωρούνται τα μέλη αυτών των οργανώσεων πολεμιστές, αν κατέχουν το ήθος του πολεμιστή και πότε η "τιμή" δεν είναι τιμή. Τέτοιου είδους οργανώσεις έχουν ως χαρακτηριστικά την απομόνωσή από τους έξω, την ετοιμότητα για πόλεμο, την εφαρμογή του νόμου της τιμής, τιμή όμως όχι με βάση τον πραγματικό νόμο, αλλά με βάση τον δικό τους κώδικα, δηλαδή την εκδίκηση. Βραβεύουν την αφοσίωση και τη συνοχή, σέβονται τους γεροντότερους, αντιστέκονται στην αλλαγή, υποτιμούν και

καταπιέζουν τις γυναίκες και εκτιμούν τη σκληρή δουλειά. Έχουν υπομονή για να πετύχουν τους στόχους τους. Είναι δεμένοι με την γή και τον τόπο τους. Είναι ευπροσάρμοστοι με την έννοια ότι θα αλλάξουν μορφή προσωρινά, είτε θα συμφιλιωθούν με αντίπαλες ομάδες, για να αντιμετωπίσουν έναν μεγαλύτερο εχθρό. Στη συνέχεια επανέρχονται στην αρχική τους μορφή και γίνονται αντίπαλοι αυτών που για πρόσκαιρο διάστημα, είχαν συμφιλιωθεί. Είναι πραγματικά θαυμαστός ο τρόπος που είναι δομημένοι και οργανωμένοι. Ουσιαστικά η βάση της οργάνωση τους είναι παρόμοια με εκείνη του στρατού.

Αυτό που τους κάνει επικίνδυνους είναι ότι υπάρχουν μόνο για την ομάδα τους. Δεν υπάρχει σεβασμός και ανθρωπιά για τους παρείσακτους, γεγονός που οδηγεί στη δαιμονοποίηση και απαξίωση του εχθρού. Το ήθος του πολεμιστή αντίθετα, επιβάλλει τον σεβασμό του εχθρού. Ο εχθρός αμύνεται για τη γή και τις αξίες του και δύναται να αποτελέσει πιθανό μελλοντικό φίλο, όπως έχει αποδειχθεί ανά τους αιώνες, και δικαιούται την ανθρωπιστική αντιμετώπιση. Είναι επίσης αυτές οι οργανώσεις εξ ορισμού περιορισμένες στο μέγεθός τους και σχεδόν πάντα αντιστέκονται στην επέκταση. Χρησιμοποιούν τις ασύμμετρες απειλές και όλα τα πρόσφορα μέσα χωρίς ενδοιασμό. Έχουν δικούς τους κώδικες τιμής, αλλά δεν αγωνίζονται με το ήθος του πολεμιστή. Είναι μανιακοί και σκοτεινοί σαν σκιές και σύγουρα όχι πολεμιστές.

Στη συνέχεια ο συγγραφέας διερευνά τη διαφορά μεταξύ ενοχής και ντροπής. Σύμφωνα με τους κοινωνιολόγους, οι κοινωνίες ταξινομούνται σε δύο κατηγορίες, εκείνες που είναι διαρθρωμένες με βάση την ενοχή και εκείνες με βάση την ντροπή. Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες είναι δομημένες με βάση την ενοχή. Οι άνθρωποι ενστερνίζονται τις αντιλήψεις της κοινωνίας, καθώς και την θεώρηση των πράξεων των πολιτών, σχετικά με το καλό και το κακό. Αντιλαμβάνονται, ξεχωρίζουν και αποφεύγουν το έγκλημα. Έχουν έμφυτη και συνειδησιακή ενοχή για τις ανάρμοστες πράξεις τους. Σύμφωνα με την άποψη του συγγραφέα, ο Χριστιανισμός και ο Ιουδαϊσμός εμφυσούν την ενοχή στις περισσότερες δραστηριότητες των πιστών τους και η προσευχή για συγχώρεση αποτελεί την μόνη εσωτερική τους διέξοδο.

Οι κοινωνίες αντίθετα που βασίζονται στη ντροπή, δίνουν μεγάλη σημασία στη "πρόσωπο" του καθενός. Έχει μεγάλη σημασία η άποψη της κοινωνίας για τους πολίτες. Ακόμη και η διάπραξη φόνου δύναται να θεωρηθεί συγχωρητέα, εφόσον κάποιος καταφέρει να αποδείξει ότι δεν είναι ένοχος. Αντίθετα, αν το κοινωνικό περιβάλλον θεωρεί κάποιον ως ένοχο, χωρίς να είναι, επωμίζεται ωστόσο το κρίμα, λόγω της προσβολής του κώδικα ήθους και τιμής της ομάδας. Σε αυτές τις κοινωνίες οι αρχές και οι αξίες διαμορφώνονται από παράγοντες εξωγενείς του ατόμου, την καλή ή κακή άποψη της ομάδας ή τον Θεό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι ίαπωνες πολεμιστές Bushido, οι οποίοι αυτοεξαγάκαζονται σε τελετουργική αυτοκτονία εφόσον δείξουν αδυναμία ή δειλία. Αντίστοιχες κοινωνίες είναι αυτές των πεζοναυτών, αρχαίων Ρωμαίων, Μακεδόνων του Αλέξανδρου και των Σπαρτιατών.

Στην επόμενη ενότητα ο Pressfield παραθέτει την άποψη ότι το αντίθετο της ντροπής είναι η τιμή. Δια του παραδείγματός του, ο Μέγας Αλέξανδρος εξιψώνει το ηθικό του στρατού του, επικαλούμενος την τιμή τους και στο γεγονός ότι δεν είναι δυνατόν ο βασιλιάς τους να έχει περισσότερα σημάδια πολέμου στο σώμα του και εκείνοι να θέλουν να υποχωρήσουν. Η τιμή που έχουν οι Μακεδόνες πολεμιστές και η αγάπη στον βασιλιά τους είναι το πάν. Προκαλώντας τους στη ντροπή, ο Αλέξανδρος καταφέρνει να τη μεταμορφώσει στο πεδίο της μάχης σε κώδικα τιμής, υπολογίζοντας τον φόβο της μικροψυχίας και της αποτυχίας στα μάτια των συμπολεμιστών τους, σε μεγαλύτερο βαθμό από τον φόβο των όπλων των αντιπάλων.

Στην τελευταία ενότητα του πρώτου κεφαλαίου περιγράφεται η ενηλικίωση των αγοριών σε άντρες μέσα από παραδείγματα της εκπαίδευσης του Αλέξανδρου και των Σπαρτιατών. Με τέτοιες συνθήκες εκπαίδευσης και διαβίωσης, αναγκαστικά γίνονταν άντρες και μάλιστα, οι πιο γενναίοι.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται αναφορά σε πραγματικούς πολέμους, εξωτερικούς κατά τον Pressfield, παραθέτοντας παραδείγματα κυρίως από την αρχαιότητα, αλλά και σύγχρονα.

Στην πρώτη ενότητα του δεύτερου κεφαλαίου καταγράφεται η σύνδεση που έχουν πολλές κοινωνίες με το περιβάλλον στο οποίο ζούν, ακόμη και αν αυτό είναι δύσκολο, και ότι σχεδόν ποτέ δεν το εγκαταλείπουν. Αναζητείται επίσης η αιτία που κάποιος θα στρατολογηθεί στους πεζοναύτες. Δεν είναι η οικονομική αποζημίωση ελκυστική. Μήπως όμως είναι η ηθική και ψυχική αποζημίωση που αποζητά κάποιος; Περηφάνεια, τιμή, ακεραιότητα, δόξα, ανδρεία, η τύχη του να είναι κάποιος κομμάτι μιας ιστορικής υπηρεσίας, οι φίλοι για μια ζωή που θα μπορούσαν να θυσιαστούν εκατέρωθεν, και το γεγονός ότι θα αποτελούν παντοτινό κομμάτι της ομάδας του, ανεκτίμητες αξίες.

Στη συνέχεια ο συγγραφέας για να τονίσει το γεγονός ότι όλες οι πολεμικές ομάδες ξεκινούν από έναν σπουδαίο άντρα, αναφέρει το παράδειγμα της αρχαίας Σπάρτης, η οποία οφείλει τη δημιουργία της στον Λυκούργο. Ο Λυκούργος ξεκίνησε από την ισοκατανομή της γης σε όλες τις οικογένειες, ονόμασε όλους τους πολίτες ίσους και απαξίωσε τα χρήματα, έτσι ώστε σκοπός τους να μην είναι ο πλούτος, αλλά η απόκτηση αξιών. Όλα τα επαγγέλματα ήταν μη θεσμοθετημένα, εκτός από εκείνο του στρατιώτη. Κάθε Σπαρτιάτης καταταγόταν στο στρατό στα 18 του χρόνια και παρέμενε στην υπηρεσία μέχρι τα 60. Οι Αθηναίοι είχαν την δική τους θεώρηση του πολέμου και της προσφοράς και ήταν εξίσου γενναίοι και άξιοι στρατιώτες. Περίτρανο παράδειγμα αποτελεί ο επιπλέοντας του Αισχύλου, όπου δεν αναφέρονταν τίποτα για τα 90 έργα που είχε γράψει, ούτε για κανένα άλλο κατόρθωμα των πολιτών, παρά μόνο ότι έλαβε μέρος στη μάχη του Μαραθώνα.

Η έννοια της συντροφικότητας εισάγεται στην δέκατη τρίτη ενότητα. Σύμφωνα με τους αρχαίους, το αντιστάθμισμα στον φόβο, είναι η αγάπη. Η αγάπη για τον συμπολεμιστή. Στη μάχη αγωνιζόταν πρωταρχικά για τον

συμπολεμιστή τους και αυτός σήμαινε τα πάντα. Οι πολίτες πολλές φορές δυσκολεύονται να κατανοήσουν το πάθος των τραυματισμένων στρατιωτών που θέλουν να επιστρέψουν στη μάχη, οι στρατιώτες όμως καταλαβαίνουν. Είναι πολύ ισχυρό το πάθος της επιστροφής στα αδέρφια τους και η θέληση να μην τους εγκαταλείψουν.

Στην δέκατη τέταρτη ενότητα γίνεται λόγος για την ανιδιοτέλεια ως συστατικό του ήθους. Η συντροφικότητα που αναφέρθηκε προηγουμένως, επιτυγχάνεται σε όλους τους στρατούς, μέσω της αγάπης που εμφυσείται στους στρατιώτες, με την ομοιομορφία και την κοινή διαβίωση. Όλοι ντύνονται και κουρεύονται το ίδιο, μιλάνε με τον ίδιο τρόπο, υποφέρουν μαζί στις κακουχίες και αξίζουν εξίσου τη νίκη.

Τελικά, το σημαντικότερο προσόν ενός πολεμιστή, για να αξίζει την ηθική αμοιβή για την ανδρεία, είναι η ανιδιοτέλεια. Αυτό αποδεικνύεται από τις επιγραφές και αναφορές που γίνονται στην μνήμη ή προς τιμήν αυτών που πράττουν ανιδιοτελώς για τους άλλους, μη φειδόμενοι ακόμη και την δική τους ασφάλεια και ζωή. Ο στρατιώτης που χάνει την πανοπλία του αξίζει τον θάνατο, ενώ εκείνος που χάνει το κράνος ή το μαχαίρι του απλά τιμωρείται. Η ασπίδα του καθενός είναι κομμάτι της προστασίας όλων των υπολοίπων. Η ομάδα υπερισχύει του ατόμου, κεντρική αρχή στο ήθος του πολεμιστή. Το θάρρος είναι αχώριστο από την αγάπη και οδηγεί στην πρωταρχική από τις αξίες του πολεμιστή, την ανιδιοτέλεια. Αυτό όμως είναι το νόημα της ανιδιοτέλειας, η ομάδα προέχει του άτομου.

Η διοίκηση δια του παραδείγματος είναι δείγμα ανιδιοτέλειας και αποδεικνύεται με την αναφορά των παραδειγμάτων της δέκατης έκτης ενότητας. Αυτή η μορφή διοίκησης προάγει το θάρρος, φέρνει τους στρατιώτες μαζί και τους αποδεικνύει ότι δεν είναι μόνοι. Αναπτύσσονται έτσι μεταξύ τους συναισθήματα πραγματικής αγάπης. Οι Ισραηλινοί στον πόλεμο των Έξι ημερών, αρνήθηκαν να τιμωρήσουν το διοικητή ενός οπλισμένου τμήματος ο οποίος παραβαίνοντας τις διαταγές και θυσιάζοντας πολλούς από τους πολεμιστές του επιχείρησε την κατάληψη ενός καίριου σημείου. Ο Στρατηγός του θεώρησε ότι έπραξε το καθήκον του με περισσό θάρρος, παρά την κατακραυγή της κοινής γνώμης για το περιστατικό. Άλλο παράδειγμα αποτελεί η υποδειγματική και ανιδιοτελής θέληση του Μέγα Αλέξανδρου να προπορεύεται ως επικεφαλής σε όλες τις μάχες του Μακεδονικού στρατού, φορώντας την εμβληματική κόκκινη περικεφαλαία του, έτσι ώστε να τον βλέπουν όλοι οι στρατιώτες.

Αυτός ο τρόπος διοίκησης ενσαρκώνει την πανάρχαια αρχή του πολέμου, η οποία πρεσβεύει ότι ο θάνατος του εχθρού δεν είναι τίμιος όταν βρίσκεται σε μειονεκτική θέση ή αν δεν του έχουν δοθεί ίσες ευκαιρίες. Παράδειγμα επίσης αποτελεί αυτό των σαμουράι Bushido, ο κώδικας τιμής των οποίων τους απαγορεύει να αντιμετωπίζουν τον εχθρό κρυφά. Τέλος, το παράδειγμα του Έρβιν Ρόμμελ (Erwin Rommel), διοικητή της Αφρικανικής εκστρατείας ή αλεπού της ερήμου, όπως τον έχουν αποκαλέσει, αποτελεί

ιδανικό δείγμα αρχηγού με άγρια τόλμη και επιθετικότητα, τα οποία συνδυάζοταν αρμονικά με την πεποίθησή του για ευγενή άμιλλα και τιμή. Στη διάρκεια των επιχειρήσεων της εκστρατείας, οι δυνάμεις του Rommel περικύκλωσαν μια Βρετανική πυροβολαρχία και συνέλαβαν τον Άγγλο Λοχαγό της Ντέσμοντ Γιάνγκ (Desmond Young), απαιτώντας από αυτόν να διατάξει τους στρατιώτες του να παραδοθούν. Ο Γιάνγκ αρνήθηκε, παρόλο που ο επικεφαλής Γερμανός Λοχαγός του Ρόμμελ τον σημάδευε με το όπλο του στο κεφάλι. Έτυχε από το σημείο να περνάει τυχαία ο ίδιος ο Ρόμμελ, ο οποίος αντί να απειλήσει και να φυλακίσει τον νεαρό Βρετανό, τουναντίον τον επαίνεσε για το θάρρος του και την υπακοή των ανδρών του, διατάζοντας τους επιτελείς του να βρούν μια άλλη λύση, ενώ ο ίδιος φέρθηκε στον Desmond Young με σεβασμό, όπως αρμόζει στον εχθρό.

Ο Desmond Young, λίγα χρόνια αργότερα, έγραψε την πρώτη μεγάλη βιογραφία του διοικητή της Αφρικανικής εκστρατείας του 1940-42, με τίτλο "Ρόμμελ, η αλεπού της ερήμου" (Rommel.The desert fox.).

Ο Pressfield ως πεζοναύτης θεωρεί ότι αυτό που ξεχωρίζει τους πεζοναύτες δεν είναι η δύναμη, η αθλητικότητα και η φυσική σκληρότητα, αλλά η ικανότητα και θέλησή τους να αντέχουν στις κακουχίες. Διαφορετικά προσβάλλεται η τιμή τους. Αυτή η αρχή αποτελεί απαραίτητο προσόν στον κώδικα του ήθους του πολεμιστή. Η ανταμοιβή τους είναι η ελευθερία, κερδισμένη όμως μέσα από αντιξοότητες, δυσκολίες και προκλήσεις και πολλές φορές κυριολεκτικά μέσα από την κόλαση.

Στην δέκατη όγδοη ενότητα παρατίθεται η άποψη του συγγραφέα για το καθήκον, την πατρίδα και την τιμή και πώς αυτά τα στοιχεία συνδέονται με το ήθος του πολεμιστή. Η ντροπή θεωρείται προσβολή και η τιμή συλλογική προσταγή. Η τιμή είναι το πάν, χωρίς αυτήν η ζωή δεν αξίζει. Στις στρατιωτικές ομάδες η τιμή είναι συγκριτικό πλεονέκτημα και η υπεράσπισή της αγώνας ζωής. Παράδειγμα κορυφαίο αποτελεί η φράση του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες "Μολών λαβέ".

Στις στρατιωτικές ομάδες η τιμή σε συνδυασμό με τη ντροπή προάγει το θάρρος και ριζώνει στις καρδιές των πολεμιστών, όπως διατυπώνεται στη συνέχεια. Η τιμή είναι η ηθική αμοιβή του πολεμιστή και της ομάδας και η υπερηφάνεια αποδεικνύει την κατοχή αυτής της τιμής. Η τιμή είναι συνυφασμένη με πολλές αρχές, πλήν αυτής της ευτυχίας, διότι ουσιαστικά αντιπροσωπεύει για το ήθος του πολεμιστή τη μη κεκτημένη τιμή.

Συνεχίζοντας στην επόμενη ενότητα, η θέληση για νίκη και το πάθος για το καλύτερο είναι βασικά στοιχεία του ήθους του πολεμιστή και απαραίτητα στη διοίκηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ίππευση του Βουκεφάλα από τον Αλέξανδρο σε αρκετά νεαρή ηλικία, ο οποίος είχε την ευφυΐα να προσέξει ότι το άγριο ζώο φοβόταν τη σκιά του. Αυτήν την επιθυμία και θέληση για επιτυχία τη συναντάμε επίσης σε οργανισμούς και μεμονωμένα άτομα εκτός στρατού.

Στην τελευταία ενότητα του δεύτερου κεφαλαίου παρατίθεται η άποψη για τη γενναιότητα απέναντι στο θάνατο. Η γλώσσα του ήθους του πολεμιστή είναι λιτή και ιδιωτική και σίγουρα γίνεται κατανοητή από τον συμπολεμιστή, χωρίς να νοιάζεται για το πώς αυτή προσλαμβάνεται από τους έξω. Η αίσθηση του χιούμορ απωθεί τον φόβο και ενισχύει την ενότητα και την συνοχή. Το ήθος επιβάλλει στον πολεμιστή να αντιμετωπίσει κάθε κίνδυνο με ένα αστείο στον πόνο και ένα γέλιο στη δυστυχία. Αυτά τα αστεία, πρώτον δεν λέγονται σαν αστεία, αποτυπώνουν την πραγματικότητα και σίγουρα δεν προορίζονται για να προκαλέσουν γέλιο. Δεύτερον, δεν λύνουν το πρόβλημα του κινδύνου, ούτε προσφέρουν ελπίδα ή υπόσχεση ευτυχίας. Δεν λέγονται για έμπινευση. Είναι η αποτύπωση της πραγματικότητας για όλη την ομάδα.

Στην πρώτη ενότητα του τρίτου κεφαλαίου αναρωτιέται ο συγγραφέας αν τελικά είναι πιο εύκολο να είσαι πολεμιστής από το να είσαι πολίτης. Όλοι ξέρουμε πώς πολεμούν οι στρατιώτες στον πόλεμο και ότι έπειτα επιστρέφουν στην πατρίδα τους για να γίνουν πολίτες και να ενταχθούν στην κοινωνία. Έχουν μάθει ότι όλες τους οι επιλογές έχουν συνέπειες, οι αποφάσεις τους έχουν νόημα. Κάθε πράξη είναι σημαντική. Μήπως τελικά είναι η αδρεναλίνη εθιστική ή η μάχη; Και μήπως οι μάχες που έχουν δώσει στον πραγματικό πόλεμο αποτελούν τις καλύτερες στιγμές της ζωής τους;

Παρατίθεται ακολούθως η σύγκριση ανάμεσα στις κοινωνίες των πολιτών και στον στρατό. Ο στρατός είναι πολεμική ομάδα και στις περισσότερες δυτικές χώρες αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνίας, η οποία όμως πρεσβεύει την προσωπική ελευθερία, τον πλούτο και την ανέλιξη. Ο στρατός αναφέρεται στην πολιτική εξουσία και στον λαό. Και αυτό επιδρά στην ζωή τους και στην ζωή των πολιτών και του κράτους τους. Οι πολίτες δεν είναι υποχρεωτικό να ενστερνίζονται τις αξίες των πολεμιστών. Οι πολίτες επιδιώκουν την ατομική τους ελευθερία, αγαπούν την προβολή, την πολυτέλεια και την υποκρισία. Οι αξίες των πολεμιστών είναι εκ διαμέτρου αντίθετες. Ζούν με συνοχή και υπακοή, υπηρετούν και φέρουν εις πέρας το καθήκον τους, που είναι η προστασία της χώρας και των συμπολιτών τους.

Στην εικοστή Τρίτη ενότητα ο συγγραφέας καταγράφει τα συναισθήματα και τις συνθήκες επιστροφής των πεζοναυτών στα σπίτια τους. Επιστρέφοντας ως πολεμιστές πρέπει να προσαρμοστούν στις συνθήκες της κοινωνίας στην οποία θα ζήσουν. Στην αρχή όμως μπορεί να τους φαντάζει ξένη έως και "εξωγήινη". Ψάχνοντας τον εαυτό τους μπορεί να αμφιβάλλουν ακόμη και για τις ικανότητές τους ως πολεμιστές. Τελικά, μπορεί να μην το συνειδητοποιούν αμέσως, αλλά κάθε πολεμιστής έχει αποκτήσει μεταπτυχιακό στην αντιμετώπιση των δυσκολιών και διδακτορικό στην επιμονή, στην επινοητικότητα και στην ικανότητα για σκληρή δουλειά. Ο πόλεμος συνεχίζεται, το πεδίο της μάχης μόνο αλλάζει, και το ήθος του πολεμιστή είναι ισχυρός του σύμμαχος για το μέλλον.

Στην εικοστή τέταρτη ενότητα γίνεται μεταφορική αναφορά στην αγνότητα των όπλων. Από τους πολίτες θεωρείται δεδομένο ότι ο στρατός

χρησιμοποιεί όλα τα μέσα για να νικήσει τον αντίπαλο. Το ήθος του πολεμιστή όμως επιτάσσει τον έλεγχο της επιθετικότητας, μέσω της αυτοσυγκράτησης και την καθοδήγηση μέσω ηθικών αξιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι Ένοπλες Δυνάμεις του Ισραήλ οι οποίοι εφαρμόζουν τον κώδικα της "αγνότητας των όπλων". Σύμφωνα με τον κώδικα κάθε στρατιώτης πρέπει να επιδεικνύει αυτοσυγκράτηση στη μάχη, ώστε να μπορεί να εχεχωρίσει πότε η χρήση των όπλων είναι ηθική και πότε όχι. Η ικανότητα της ενσυναίσθησης και της αυτοσυγκράτησης είναι αξίες ανεκτίμητες και μας βοηθούν όχι μόνο στους πραγματικούς πολέμους αλλά και στις διαμάχες της καρδιάς μας.

Το Bhagavad - Gita γνωστό πολεμικό έπος της Ινδίας, ήρθε να αλλάξει τον κώδικα ήθους των στρατιωτών, όπως τονίζει ο συγγραφέας στην εικοστή πέμπτη ενότητα. Εκτός από τις εξωτερικές μάχες, οι στρατιώτες έχουν να αντιμετωπίσουν τον εσωτερικό τους κόσμο, να παλέψουν με τον ίδιο τους τον εαυτό, την ίδια τους τη φύση. Σύμφωνα με το ανωτέρω έπος ο πολεμιστής Arjuna καθοδηγούνταν από τον πνευματικό του Krishna, ο οποίος ήταν θεός με ανθρώπινη μορφή. Ο Krishna διέταξε τον Arjuna να πολεμήσει χωρίς έλεος και μέχρι θανάτου, ιππότες και στρατιώτες από τη δική του φυλή, τους οποίους γνώριζε και αισθανόταν προσωπικά. Στα Σανσκριτικά όμως τα ονόματα αυτών που του υπέδειξε ο καθοδηγητής του να σκοτώσει, διαβάζονταν και αντίστροφα. Μπορεί να σήμαιναν ονόματα, αλλά μπορεί και να σήμαιναν βαθύτερα εγκλήματα ή προσωπικές αδυναμίες και ελαττώματα, όπως απληστία, ζήλια, εγωισμό, ικανότητα να απατά τους φίλους του και έλλειψη συμπόνιας απέναντι σε αυτούς που αγαπάει.

Ο Arjuna διετάχθη να αντιμετωπίσει τον εχθρό του αλύπητα, ο οποίος δεν είναι άλλος από τον ίδιο του τον εαυτό, δηλαδή τους εσωτερικούς του εχθρούς. Τις αδυναμίες εκείνες και τους εσωτερικούς δαιμονες, που θα μπορούσαν να σαμποτάρουν το μονοπάτι του καλύτερου του εαυτού. Η μόνη άμυνα σε αυτό είναι η αυτοπειθαρχία, η οποία είναι η εσωτερική άσκηση του ήθους που εξωτερικεύει κάποιος. Ουσιαστικά το Bhagavad - Gita παιίρνει το ήθος του πολεμιστή και το ανεβάζει σε ένα πιο υψηλό και ευγενές επίπεδο - στο επίπεδο της εσωτερικής ζωής του ατόμου και στην προσπάθεια να εξυψώσει τον εαυτό του σε μια ανώτερη φύση.

Έτσι καταλήγουμε στη δύναμη του άρχοντα της πειθαρχίας. Μέσω της πειθαρχίας ο Arjuna κατάφερε να εσωτερικεύσει και να αξιοποιήσει τις εξωτερικές αρχές του ήθους του ως πολεμιστής. Καταφέρνει έτσι το ήθος να μετατραπεί σε κινητήριο δύναμη για την αντιμετώπιση των εσωτερικών μας εχθρών καθώς και την κατάκτηση της αξιοπρέπειας, της ωριμότητας και της έντιμης ζωής.

Στην εικοστή έβδομη ενότητα, περιγράφεται ο δρόμος του πάθους για την ιεροτελεστία της μετάβασης του πολεμιστή. Το σύνηθες για έναν πολίτη είναι να διαλέξει μια σύγουρη δουλειά με σταθερά δεδομένα και ασφάλεια. Τι όμως παρακινεί τους νέους και τις νέες να στρατολογηθούν; Φαντάζει να αιψηφά την κοινή λογική η επιθυμία να διακινδυνεύσει κανείς τη ζωή του. Είναι η

οικονομική ανταμοιβή που τους προσελκύει; Λείπει κάτι από τη ζωή τους; Ίσως δράση, αυτοσυγκράτηση, αυτοπειθαρχία; Κατά την άποψη του συγγραφέα κίνητρο για μια τέτοια επιλογή αποτελεί η ιεροτελεστία της μετάβασης, η απόκτηση καρδιακών φίλων, το ότι θα αποτελούν μέρος ενός συνόλου, μιας μεγάλης οικογένειας, για την οποία θα είναι υπερήφανοι για μια ζωή. Στόχος αυτής της μετάβασης είναι η αντιμετώπιση των κινδύνων, να γίνουν καλύτεροι άνθρωποι, να ωριμάσουν και να γίνουν άντρες και γυναίκες.

Στην εικοστή όγδοη ενότητα ο συγγραφέας περιγράφει το αρχέτυπο του πολεμιστή, ως τη μετάβασή από την πολιτική στην στρατιωτική του ζωή. Το συλλογικό ασυναίσθητο είναι κοινό σε όλες τις κουλτούρες, σε όλες τις εποχές και περιέχει τη σοφία του ανθρώπου, όπως διαμορφώνεται ανά τους αιώνες. Έτσι γεννιέται το ασυνείδητο μας (λογισμικό), με ένστικτα και προκαθορισμένη γνώση. Μέσα στο ασυνείδητο περιέχονται τα αρχέτυπα. Τα αρχέτυπα είναι τα προσωπικά στάδια, τα οποία περνάει κάποιος μέχρι να ωριμάσει. Τέτοια είναι η νεότητα, ο εραστής, ο σύζυγος και πατέρας, ο δάσκαλος, ο σοφός, ο μυστικιστής. Όλα αυτά τα στάδια επιτελούν το ρόλο του καθοδηγητή. Ωριμάζει κανείς περνώντας από το ένα αρχέτυπο στο άλλο, ξεκινώντας με την εμφάνισή του, σαν βιολογικό ρολόι, στην εφηβεία. Πρωταρχικό βέβαια αρχέτυπο είναι αυτό του πολεμιστή.

Στην εικοστή ένατη ενότητα παρατίθεται το παράδειγμα των γυμνών Ινδών σοφών. Σύμφωνα με την ιστορία σε μια από τις πορείες του ο Αλέξανδρος στην Ινδία, συνάντησε μια ομάδα γυμνοσοφιστών καθισμένων στη μέση του δρόμου. Ο επικεφαλής της εκστρατείας, προσπαθώντας να μετακινήσει τους Ινδούς για να περάσει ο βασιλιάς τους, απευθύνθηκε στους σοφούς δείχνοντάς τον Αλέξανδρο και λέγοντάς τους ότι αυτός ο άνθρωπος "έχει κατακτήσει τον κόσμο" ρωτώντας τους στη συνέχεια για το τι έχουν καταφέρει εκείνοι. Ένας από τους σοφούς απάντησε ότι "έχει κατακτήσει την ανάγκη να κατακτήσει τον κόσμο". Ο Αλέξανδρος αναγνώρισε ότι ο σοφός ήταν ένας πολεμιστής. Πολεμιστής στο τελευταίο αρχέτυπο, αυτό του μυστικιστή, που δεν είναι άλλο από την πάλη με τον εαυτό του. Συνάγεται λοιπόν ότι όλες οι εμπειρίες και η σοφία που αποκτά κανείς μέσα από κάθε αρχέτυπο, αποτελεί τη βάση για την επιτυχημένη πορεία στα επόμενα αρχέτυπα.

Τελικά, το πιο δύσκολο κομμάτι όπως αναφέρεται στην τελευταία ενότητα του βιβλίου, είναι να είμαστε ο εαυτός μας και με αυτογνωσία να προχωρήσουμε στη ζωή χωρίς φόβο, αφιβολία ή θυμό. Να βρούμε τις αδελφές ψυχές και τελικά τον προορισμό μας. Σε αυτό τον δρόμο ο κώδικας και οι αρχές του ήθους με τις οποίες εμποτίστηκε ο πολεμιστής, γίνονται ισχυροί σύμμαχοι του. Σαν στρατιώτης έχει διδαχθεί την πειθαρχία, τώρα πρέπει να την διδάξει στον εαυτό του. Έχει διατάξει και παρακινήσει άλλους να πολεμήσουν, τώρα πρέπει να διδάξει στον εαυτό του αυτογνωσία, αυτοέλεγχο και αυτοεκτίμηση. Το αρχέτυπο του πολεμιστή είναι οδηγός στο πεπρωμένο του, στον δρόμο προς την ωριμότητά. Και έτσι γίνεται πολεμιστής της καρδιάς, με καταγεγραμμένες εσωτερικά τις αρχές και τις αξίες που απέκτησε μέσα από τον ιδρώτα της μάχης - θάρρος, υπομονή, ανιδιοτέλεια, αφοσίωση, πίστη, αξιοπιστία, αυτοέλεγχο,

σεβασμό στους μεγαλύτερους, γενναιότητα απέναντι στις δυσκολίες και αίσθηση του χιούμορ (ακόμη και σαρκαστικό ή 'σκοτεινό').

Απόψεις - Συμπεράσματα - Σχόλια

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση του βιβλίου θα ήθελα να επισημάνω ότι η μελέτη του ήθους του πολεμιστή, όπως αποκαλείται από το συγγραφέα, περιλαμβάνει τη σκιαγράφηση της κινητήριας δύναμης που το ορίζει, καθώς και των αρχών και αξιών που το χαρακτηρίζουν. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πληροφορίες μέσα από την ανάλυση της δικής του βιωματικής εμπειρίας ως πεζοναύτη, τις συζητήσεις με πεζοναύτες και στελέχη των Αμερικανικών Ενόπλων Δυνάμεων και μέσα από χαρακτηριστικά ιστορικά παραδείγματα στρατιωτικών κοινωνιών, από την αρχαιότητα (Σπαρτιάτες, Μακεδόνες του Αλέξανδρου, Ρωμαίους, Ινδούς, Ιάπωνες) μέχρι τους σύγχρονους στρατούς (Αφρικανική εκστρατεία 1940-42, Ισραηλινούς, πεζοναύτες).

Το βιβλίο αποτελεί ύμνο στην τιμή και το ήθος. Στοιχεία που συνοδεύουν όλους τους πολεμιστές, σαν οδηγός, στις μάχες που δίνουν σε κάθε επίπεδο και τομέα της ζωής τους. Διότι οι άνθρωποι που έχουν κατακτήσει το ήθος και την τιμή, που έχουν εκπαιδευτεί και πολεμήσει με τις αρχές του, είναι αξιοποιήσιμοι για την κοινωνία. Όλες οι εμπειρίες που έχουν αποκτήσει από τις περιπέτειές τους, είναι χρήσιμες για την ζωή τους μετά το στρατό, αλλά και για την κοινωνία στην οποία θα ενταχθούν για να ζήσουν. Περιφρουρούν, χωρίς πολλές φορές να το αντιλαμβάνονται, τις ζωές των κοντινών τους ανθρώπων αλλά και της ευρύτερης κοινωνίας με το παράδειγμά και το χαρακτήρα τους. Διότι η αυτογνωσία, η αυτοσυγκράτηση, η αυτοπειθαρχία και η αξιοπρέπεια είναι χαρακτηριστικά που όταν κάποιος τα κάνει βίωμά του, δεν τον εγκαταλείπουν ποτέ και πάντα τον οδηγούν στο σωστό δρόμο. Στο δρόμο της ηθικής, των αρχών, των αξιών και της τιμής της ομάδας που είχε την τύχη να αποτελεί παντοτινό κομμάτι, της υπηρεσίας του.

Και δεν λησμονούν τις ωραίες και δυνατές στιγμές που βίωσαν. Διατηρούν ζωντανό στην ψυχή τους το πνεύμα του πολεμιστή, το πάθος στην καρδιά τους. Μνήμες ζωής. Όλα αυτά τα βιώματα γίνονται η δύναμη που τους οδηγεί στη ζωή τους μετά τον στρατό. Είναι το ήθος του πολεμιστή, που και πάλι τους βγάζει από το δύσκολο δρόμο των εσωτερικών μαχών (με τον εαυτό τους, την οικογένεια, τους φίλους, την κοινωνία) προκειμένου να βγούν νικητές. Γίνονται οι ώριμοι, ευγενείς και γενναίοι άντρες και γυναίκες του στρατού.

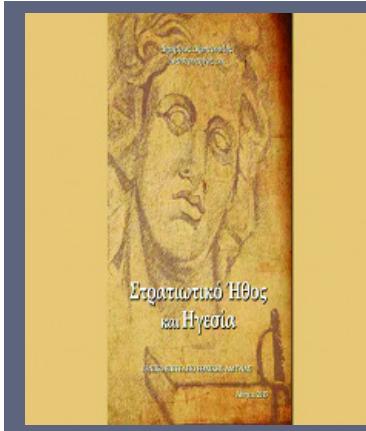
Είναι τόσο δυνατά και ανεκτίμητα τα συναισθήματα, οι αρχές και οι εμπειρίες με τις οποίες εκπαιδεύονται οι στρατιώτες, μέσα από τον κώδικα ήθους και τιμής και τόσο δυνατές και ανεκτίμητες οι εμπειρίες που αποκτούν σε συνεργασία με τους συναδέλφους τους, δεμένοι σαν μια γροθιά, που τους σημαδεύει και τους συνοδεύει για μια ζωή. Αυτές οι δυνατές στιγμές και συγκινήσεις, οι προκλήσεις και αποφάσεις για τους εαυτούς τους και την ομάδα, θεωρούνται τελικά ο θησαυρός τους.

Επίλογος

Μέσα από την υποδειγματική ανάλυση του Steven Pressfield για τον κώδικα αξιών και ήθους του πολεμιστή, συνάγεται ότι αποτελεί απαραίτητο στοιχείο και σήμερα σε κάθε επίπεδο διοίκησης και σε κάθε στέλεχος ενός αξιόπιστου στρατιωτικού οργανισμού. Η σημασία του, αποδεικνύεται επίσης από την προσπάθεια της σημερινής στρατιωτικής ηγεσίας της χώρας μας, στην κατανόηση και διαμόρφωση πνεύματος ήθους, ηθικής και ηθικού στις τάξεις των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας μας. Προς τον σκοπό αυτό εκδόθηκε από το ΓΕΕΘΑ τον Φεβρουάριο του 2015 το βιβλίο του Αντγου ε.α. Δημήτριο Δημητρούλη με τίτλο "Στρατιωτικό Ήθος και Ηγεσία".

Κάνοντας μια σύντομη παρουσίαση του βιβλίου, βρίσκουμε πολλές ομοιότητες με το βιβλίο του Steven Pressfield, πράγμα που αποδεικνύει ότι οι αρχές, οι αξίες και ο κώδικας τιμής του ήθους του πολεμιστή ισχύουν διαχρονικά και είναι κοινά για όλους τους στρατούς. Στο βιβλίο "Στρατιωτικό Ήθος και Ηγεσία" καταγράφονται και αναλύονται τα χαρακτηριστικά του στρατιωτικού ήθους, και τα σημαντικότερα μοντέλα ηγεσίας.

Ο συγγραφέας συνδέει το στρατιωτικό ήθος με την ηγεσία, ξεκινώντας πρώτα από την ανάλυση των εννοιών του ήθους, των αρετών, των αξιών, των αρχών και του κώδικα ηθικής και συμπεριφοράς που πρέπει να διακατέχουν κάθε αξιόπιστο στρατό. Στη συνέχεια αναλύει την τιμή και τον επαγγελματισμό μέσω των θεωριών ηθικής, και πώς αυτοί οι παράγοντες συνδέονται με την άσκηση διοίκησης και ιδιαίτερα αυτή του στρατιωτικού ηγέτη. Αναλύει τα μοντέλα και επίτεδα διοίκησης των μεγάλων δυνάμεων, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Από τον τελευταίο στρατιώτη μέχρι τον πιο χαρισματικό ηγέτη, απαραίτητο στοιχείο αποτελεί το στρατιωτικό ήθος. Σύμφωνα με τον συγγραφέα το στρατιωτικό ήθος συνίσταται από τα παρακάτω τρία στοιχεία, που εκδηλώνονται με την εφαρμογή των κανόνων της πειθαρχίας και της στρατιωτικής συμπεριφοράς:

- α. Τις θεμελιώδεις αξίες που συνιστούν το ηθικό υπόβαθρο του έθνους.
- β. Τις θεμελιώδεις στρατιωτικές αξίες, και
- γ. Την πεποίθηση και την πίστη στις παραπάνω αρχές και αξίες

Το στρατιωτικό ήθος είναι συναφής έννοια με το ήθος του Πολεμιστή (Warrior Ethos), γιατί ένας πολεμιστής που αγωνίζεται για τις αξίες του έθνους του, της κοινωνίας και του στρατού του πρέπει να διακρίνεται από μια πλειάδα αρετών και να διακατέχεται από αξίες και ιδανικά που δεν θα του επιτρέψουν να παραβιάσει τα ήθη και τα έθιμα του πολέμου.

Οι στρατιωτικές αξίες, σύμφωνα με τον συγγραφέα, είναι ο θεμέλιος λίθος του στρατιωτικού ήθους. Υπακοή, καθήκον, σεβασμός, ανιδιοτέλεια, τιμιότητα, ακεραιότητα, ευψυχία. Οι φυσικές ικανότητες όπως αυτοκυριαρχία, αυτοπεποίθηση και προσαρμοστικότητα, αποτελούν απαραίτητο υπόβαθρο για την καλή σωματική και ψυχική υγεία του πολεμιστή και του ηγέτη. Οι πνευματικές ικανότητες βοηθούν στη διαχείριση των δύσκολων καταστάσεων για τις οποίες προορίζονται οι ηγέτες και οι πολεμιστές. Αυτές είναι η ευθυκρισία, η καινοτομία, η διακριτικότητα και ευπρέπεια, η ικανότητα επικοινωνίας, η κατανόηση, η επαγγελματική γνώση. Τέλος ο συγγραφέας αναλύει τα χαρακτηριστικά του στρατιωτικού ηγέτη, περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται το στρατιωτικό ήθος στις Ένοπλες Δυνάμεις σύγχρονων χωρών και παραθέτει τις πιο γνωστές μεθόδους επίλυσης ηθικών προβλημάτων.

Επί του θέματος αναφέρω επίσης το Διεθνές Συνέδριο Στρατιωτικής Ιστορίας με τίτλο "The Warriors Ethos, the National Psyche and Soldiery", το οποίο συνδιοργανώθηκε στο Πολεμικό Μουσείο Αθηνών, από 27-30 Απριλίου 2015, από τη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, το Μουσείο Στρατιωτικής Ιστορίας της Βιέννης, και το Conflict Studies Working Group of Defence Academies Security Studies Institutes. Κεντρικό θέμα συζήτησης αποτέλεσε το ήθος του

πολεμιστή. Πώς ένας πολίτης γίνεται στρατιώτης; Ποιά είναι τα στοιχεία του πολιτισμού, της κληρονομιάς, της ιστορίας και της συλλογικής μνήμης, που συμβάλλουν στη δημιουργία του ήθους του πολεμιστή; Πώς αυτά επηρεάζουν τη στρατιωτική ηγεσία και το ηθικό του στρατού; Η ψυχολογία διαμορφώνεται; Και από την άλλη, πώς το ήθος του πολεμιστή επηρεάζει την κοινωνία και την πολιτική ηγεσία σε εποχές ειρήνης και πολέμου; Όλα τα παραπάνω ερωτηματικά συζητήθηκαν στις θεματικές ενότητες του συνεδρίου και αναλύθηκαν από τους εισηγητές.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Πλωτάρχης (Ο) Ευτυχία Κατσαντώνη αποφοίτησε από τη Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων το 1998, ως Οικονομικός Αξιωματικός και κατετάγη στο Πολεμικό Ναυτικό με το βαθμό του Σημαίοφόρου. Υπηρέτησε στο ΚΕΦΝ (χειριστής και Τμηματάρχης), στο ΝΣ/ΔΕ, στη Φ/Γ ΕΛΛΗ, στη Φ/Γ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ, στο ΝΚ/ΔΕ, στο ΝΚ/ΔΤ, στη ΝΔΒΕ και τώρα υπηρετεί στην ΑΔΙΣΠΟ. Είναι απόφοιτος της ΣΔΙΕΠΝ και έχει υπηρετήσει σε θέσεις Εφοδιασμού και Οικονομικής Υπηρεσίας. Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στο "Acquisition and Contract Management" από το FIT/USA, πτυχίο στο "Theater Logistics" από το ALMC/US ARMY και δίπλωμα στο "Ναυτικό Εφοδιασμό" από το US NAVY. Έχει γνώση Αγγλικής σε επίπεδο Γ1/Proficiency. Έχει μια κόρη.

Δραστηριότητες ΑΔΙΣΠΟ

Ημερίδα ΓΕΕΘΑ - ΠΑΜΑΚ: Greece and Egypt in a volatile region: Politics and Strategy

Την Πέμπτη 19 Νοεμβρίου 2015 στη Λέσχη Αξιωματικών Φρουράς Θεσσαλονίκης, πραγματοποιήθηκε ημερίδα με θέμα "Greece and Egypt in a volatile region: Politics and Strategy". Η ημερίδα συνδιοργανώθηκε από την Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου και το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (ΠΑΜΑΚ) στο πλαίσιο της συνεργασίας του ΓΕΕΘΑ με το ΠΑΜΑΚ (επώνυμη έδρα "ΘΟΥΚΙΔΙΔΗΣ" - έδρα ΓΕΕΘΑ στις Στρατηγικές Σπουδές). Την παρακολούθησαν εκπρόσωποι των στρατιωτικών και ακαδημαϊκών αρχών της πόλης, οι σπουδαστές της ΑΔΙΣΠΟ καθώς και φοιτητές του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Τις εισηγήσεις των θεματικών ενοτήτων πραγματοποίησαν καθηγητές των Πανεπιστημίων Καΐρου, Πειραιώς και Μακεδονίας όπως παρακάτω: α. Mohamed Kamal Shahda, Καθηγητής Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Καΐρου με θέμα: "Egypt and the world: The view from the Nile". β. Tawfeik Engy Mahdy, Καθηγήτρια Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Καΐρου με θέμα: "Egypt in the Middle East: Strategy and policy" γ. Κουσκουβέλης Ηλίας, Καθηγητής Δημοσίων Σχέσεων και

Κοσμήτορας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας με θέμα: "Eastern Mediterranean and the Middle East: Clash of civilizations or balancing as always". δ. Τζιαμπίρης Αριστοτέλης, Καθηγητής και πρόεδρος του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιά με θέμα: "An axis for the stability in the turbulent Eastern Mediterranean: Egypt, Greece and Cyprus". ε. Λίτσας Σπυρίδων, Καθηγητής Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας με θέμα: "The Greek - Egyptians relations and the Mediterranean status quo: New strategic challenges". στ. Χρηστίδης Γιώργος, Επίκουρος Καθηγητής Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας με θέμα: "The Saudi-Iranian contest for influence in the Middle East". Ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ εκπροσωπήθηκε από το ?ιοκητή Γ' Σώματος Στρατού Αντιστράτηγο Λεοντάρη Ηλία, ο οποίος απηύθυνε χαιρετισμό στο ακροατήριο. Η ημερίδα διεξήχθη στην Αγγλική γλώσσα.

Αντιπροσωπεία της ΑΔΙΣΠΟ στη Διοίκηση Σχολών Πολέμου των Τουρκικών ΕΔ

Από τις 14 έως 17 Δεκεμβρίου 2015 αντιπροσωπεία της ΑΔΙΣΠΟ πραγματοποίησε επίσκεψη στη Διοίκηση Σχολών Πολέμου των Τουρκικών ΕΔ (Harp Akademileri Komutanligi - ΗΑΚ). Η επίσκεψη έλαβε χώρα στο πλαίσιο υλοποίησης ΜΟΕ Ελλάδας - Τουρκίας και περιέλαβε ξεναγήσεις και ενημερώσεις στις εγκαταστάσεις των Σχολών της ΗΑΚ καθώς και περιήγηση σε ιστορικά μνημεία και αξιοθέατα της Κωνσταντινούπολης.

Στο πλαίσιο της υπόψη δραστηριότητας η ελληνική αντιπροσωπεία είχε την ευκαιρία να επισκεφθεί και να λάβει τις ευλογίες του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίου στο Πατριαρχείο.

Επίσκεψη Υπαρχηγού ΓΕΕΘΑ στην ΑΔΙΣΠΟ

Την Πέμπτη 10 Δεκεμβρίου, ο Υπαρχηγός ΓΕΕΘΑ Αντιπτέραρχος (I) Γεώργιος Παρασχόπουλος, στο πλαίσιο περιοδείας του, επισκέφθηκε την Σχολή.

Ο Υπαρχηγός ΓΕΕΘΑ ενημερώθηκε επί της αποστολής της Σχολής και αντήλλαξε απόψεις με τη Διοίκηση και το επιτελείο αυτής.

Επίσκεψη και Διάλεξη Διοικητού 1ης Στρατιάς στην ΑΔΙΣΠΟ

Στα πλαίσια της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 13ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Παρασκευή 22 Ιανουαρίου 2016, επισκέφθηκε τη Σχολή ο Αντιστράτηγος Ιωάννης Ηλιόπουλος, Διοικητής 1ης Στρατιάς.

Στη συνέχεια πραγματοποίησε παρουσίαση με θέμα "Αποστολή - Οργάνωση - Προοπτικές και Επιχειρησιακή Σχεδίαση της 1ης Στρατιάς". Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης, υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές της Σχολής και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.

Επίσκεψη και Διάλεξη Διοικητού ΑΣΔΕΝ στην ΑΔΙΣΠΟ

Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 13ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Δευτέρα 23 Νοεμβρίου 2015, επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής της ΑΣΔΕΝ, Αντιστράτηγος Ανδρέας Ηλιόπουλος.

Ο Δικτής ΑΣΔΕΝ πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα "Αποστολή, Οργάνωση, Προοπτικές και Σχεδίαση Επιχειρήσεων της ΑΣΔΕΝ". Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης, υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές της Σχολής και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.

Επίσκεψη και Διάλεξη Διοικητού ΔΣΣ στην ΑΔΙΣΠΟ

Στα πλαίσια της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 13ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Τετάρτη 9 Δεκεμβρίου 2015, επισκέφθηκε την Σχολή ο Αντιστράτηγος Ιωσήφ Μαυράκης, Διοικητής ΔΣΣ.

Ο Διοικητής του ΔΣΣ απευθύνθηκε προς τους σπουδαστές και τους ανέλυσε την "Αποστολή - Οργάνωση - Προοπτικές και Επιχειρησιακή Σχεδίαση του ΔΣΣ".

Τελετή Ορκωμοσίας Μεταπτυχιακού 1ης Σειράς ΠΑΜΑΚ

Την Παρασκευή 05 Φεβρουαρίου 2016, έλαβε χώρα, στην έδρα της Σχολής, τελετή ορκωμοσίας της 1ης σειράς του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Τα πτυχία απένειμε στους μεταπτυχιακούς σπουδαστές Αξούς ο Αναπληρωτής Πρύτανη του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Καθηγητής κ. Ελευθεριάδης Ιορδάνης.

Η απονομή έγινε παρουσία του Υπαρχηγού ΓΕΕΘΑ Αντιπτέραρχου (Ι) Παρασχόπουλου Γεώργιου ο οποίος παρέστη ως εκπρόσωπος του Αρχηγού ΓΕΕΘΑ.

Κοπή βασιλόπιτας 2016 & Βράβευση Αριστούχων Μαθητών 2015

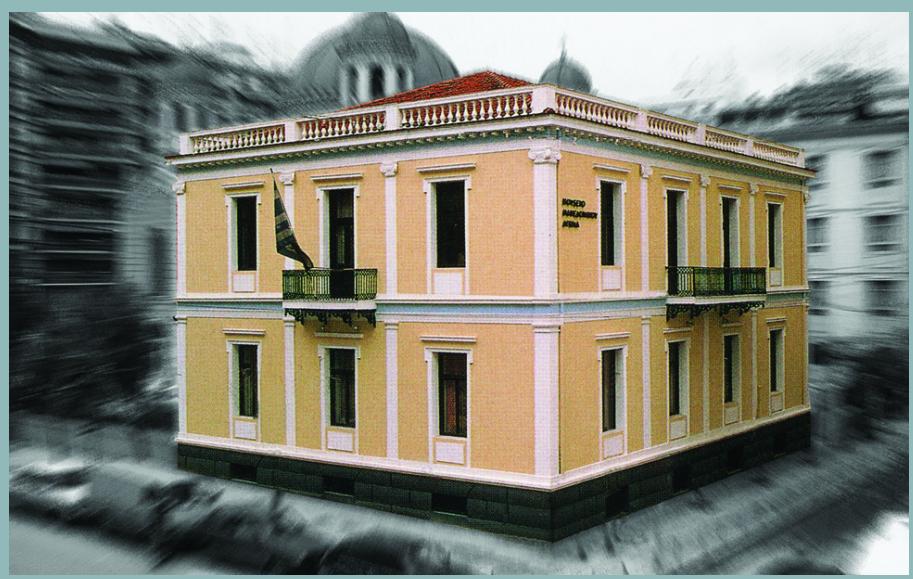

Τον Ιανουάριο του 2016 πραγματοποιήθηκε στην ΑΔΙΣΠΟ η κοπή της βασιλόπιτας της σχολής.

Ακολούθησε η βράβευση των αριστούχων μαθητών του έτους 2015.

Πολιτιστικά Μονοπάτια

Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα

Το Μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα βρίσκεται στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, δίπλα στο μητροπολιτικό ναό του Γρηγορίου Παλαμά, στην οδό Προξένου Κορομηλά 23.

Το κτίριο, σχεδιασμένο από το διάσημο αρχιτέκτονα Έρνστ Τσίλερ, κατασκευάστηκε μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1890, που έπληξε την πόλη και ολοκληρώθηκε το 1893. Το νέο κτίριο ανεγέρθηκε με δωρεά του Ανδρέα Συγγρού στη θέση παλαιότερου κτίσματος της Εφορείας των Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων της Θεσσαλονίκης. Το κτίριο ενοικιάστηκε από το ελληνικό κράτος για να στεγάσει το Γενικό Προξενείο της Ελλάδας, το οποίο άλλωστε βρισκόταν στην ίδια περιοχή και παλαιότερα. Ο πρώτος έλληνας πρόξενος, που εργάστηκε στο νεοκλασικό αυτό κτίριο, ήταν ο Γ. Ε. Δοκός.

Κατά την περίοδο 1904-1908 το ελληνικό προξενείο της Θεσσαλονίκης αναδείχθηκε σε επιτελικό κέντρο του Μακεδονικού Αγώνα. Επικεφαλής ήταν μια σημαντική προσωπικότητα, ο γενικός πρόξενος Λάμπρος Κορομηλάς. Στα τρία χρόνια της θητείας του στη Θεσσαλονίκη ο Κορομηλάς κατάφερε να συντονίσει όλες τις ελληνικές οργανώσεις της Μακεδονίας, ώστε να δρουν αποτελεσματικά, σχεδόν υπό ενιαία διοίκηση. Στο κτίριο του προξενείου, γνωστό ως "Κέντρο", εγκαταστάθηκαν επίλεκτοι αξιωματικοί, που ανέλαβαν, ως "ειδικοί

γραφείς", το ρόλο των επιτελών. Αυτοί ήταν οι ουσιαστικοί αποδέκτες των σχετικών αναφορών, αυτοί εκτιμούσαν την κατάσταση, έδιναν οδηγίες, συναντούσαν εκκλησιαστικούς και εκπαιδευτικούς παράγοντες, καλύπτοντας ακόμη και οπλαρχηγούς.

Με τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913 η Μακεδονία απελευθερώνεται και ενσωματώνεται στο ελληνικό κράτος. Η υπηρεσία του προξενείου διαλύεται και το κτήριο περνά σε δημόσια χρήση. Για ένα διάστημα στέγασε ένα δημοτικό σχολείο. Η κατάσταση του κτιρίου χειροτέρευε διαρκώς. Ήδη το 1930 το κτήριο αναφέρεται από παλαιό αγωνιστή ως "παμπάλαιο". Ο ίδιος εξέφραζε τη βεβαιότητα ότι θα κατεδαφιστεί αργά ή γρήγορα και προσδοκούσε ότι μια πλατεία στη θέση του με μια αφιερωματική πλάκα θα περιέσωζε τη μνήμη του Αγώνα. Ευτυχώς διαψεύστηκε.

Μετά το μεγάλο σεισμό της Θεσσαλονίκης του 1978, που προκάλεσε αρκετές ζημιές, το κτήριο ανακαinvίστηκε και παραχωρήθηκε στο Σωματείο "Οι Φίλοι του Μουσείου του Μακεδονικού Αγώνα", προκειμένου να στεγάσει κάθε είδους κειμήλια και μαρτυρίες για το σημαντικό αυτό κεφάλαιο της νεοελληνικής ιστορίας.

Στις 27 Οκτωβρίου 1982, το Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα εγκαινιάστηκε από τον τότε πρόεδρο της Δημοκρατίας, Κωνσταντίνο Καραμανλή.

Ο χώρος της Μακεδονίας

Κατά την αρχαιότητα Μακεδονία ήταν το ελληνικό βασίλειο των αρχαίων Μακεδόνων, του Φιλίππου και του Μεγάλου Αλεξάνδρου, οι οποίοι διέδωσαν τον ελληνικό πολιτισμό στην Ανατολή. Αργότερα κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους. Κατά τη μεσαιωνική περίοδο αποτέλεσε τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και από το 1430 ως το 1913 της οθωμανικής επικράτειας. Στο πέρασμα των αιώνων εκτός από τους Έλληνες την κατοίκησαν και άλλοι λαοί. Διάφορες γλώσσες και θρησκείες διαδόθηκαν κατά περιόδους στην περιοχή.

Στα τέλη του 19ου αιώνα η Μακεδονία έγινε το μήλο της έριδος μεταξύ της Ελλάδας, της Βουλγαρίας, της Σερβίας, (αλλά και της Ρουμανίας). Τα κράτη αυτά επιθυμούσαν να προσεταιριστούν τους πληθυσμούς που διαβιούσαν στην περιοχή και τελικά να ελέγχουν όσο περισσότερο χώρο μπορούσαν. Το τέλος στον ανταγωνισμό αυτό έφερε η συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913), η οποία, ως επιστέγασμα των Βαλκανικών Πολέμων, επιδίκασε στα τρία γειτονικά κράτη τμήματα της γεωγραφικής αυτής περιοχής.

Για τους Έλληνες η Μακεδονία ήταν -και εξακολουθεί να είναι- η περιοχή που καταλάμβανε το αρχαίο ελληνικό βασίλειο του Φιλίππου Β'. Σήμερα αποτελεί τη μεγαλύτερη διοικητική περιφέρεια της Ελλάδας. Πρωτεύουσά της είναι η Θεσσαλονίκη, η οποία πήρε το όνομά της από την αδελφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, σύζυγο του στρατηγού Κασσάνδρου.

Η ελληνική Μακεδονία είναι μια περιοχή με πλούσια μνημεία και μνήμες, τεκμήρια μακραίωνης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το Περιεχόμενο του Μουσείου

Το Μουσείο είναι αφιερωμένο στους αγώνες για την απελευθέρωση και ενσωμάτωση της Μακεδονίας στην ελληνική επικράτεια. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο Μακεδονικό Αγώνα (1904-1908). Πρόκειται για έναν πολύνεκρο ανορθόδοξο πόλεμο, που διεξήχθη ανάμεσα στους Έλληνες και τους Βουλγάρους, για το ποιος θα διαδεχθεί τους Οθωμανούς στο χώρο της Μακεδονίας μετά την αναμενόμενη κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ολοκληρώθηκε με τους νικηφόρους για την Ελλάδα Βαλκανικούς Πολέμους, 1912-1913, που οδήγησαν στην απελευθέρωση της Μακεδονίας ύστερα από πεντακόσια χρόνια οθωμανικής κυριαρχίας.

Για το λόγο αυτόν ο Μακεδονικός Αγώνας έχει μεγάλη συμβολική σημασία για τους Έλληνες Μακεδόνες. Είναι ο δικός τους αγώνας για την ελευθερία και την εθνική και πολιτιστική τους ταυτότητα.

Τί μπορείται να δείτε στο Μουσείο

Στις επτά αίθουσες του ισογείου παρουσιάζονται κατά χρονολογική-θεματική σειρά το περιεχόμενο του μουσείου.

Στον πρώτο όροφο στην αίθουσα πολλαπλών χρήσεων:

- Φιλοξενούνται περιοδικές εκθέσεις
- Προβάλλεται η τανία "Ο Μακεδονικός Αγώνας", στην ελληνική, αγγλική, γαλλική, και γερμανική γλώσσα
- Υλοποιείται η εκπαιδευτική οπτικοακουστική παραγωγή "Πορεία στη Μακεδονία με τον Παύλο Μελά".

Στον πρώτο όροφο επίσης λειτουργεί το Κέντρο Έρευνας Μακεδονικής Ιστορίας και Τεκμηρίωσης (Κ.Ε.Μ.Ι.Τ), όπου φυλάσσεται αρχειακό υλικό. Στις ηλεκτρονικές του βάσεις δεδομένων μπορείτε να ανατρέξετε για πληροφορίες που αφορούν τον χώρο και τα πρόσωπα του Μακεδονικού Αγώνα.

Στο υπόγειο λειτουργούν διοράματα σε φυσικό μέγεθος με σκηνές από τον Μακεδονικό Αγώνα.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α'

Αγώνες για την ελευθερία

Τα ελληνικά επαναστατικά κινήματα στη Μακεδονία τον 19ο αιώνα

1821-1822: Το 1821 ξέσπασε η ελληνική επανάσταση κατά των Οθωμανών, η οποία οδήγησε στην ίδρυση του ανεξάρτητου νεοελληνικού κράτους, ύστερα από τετρακόσια χρόνια οθωμανικής κυριαρχίας. Ο ελληνισμός της Μακεδονίας, οικονομικά και πολιτιστικά ακμαίος, συμμετείχε στο κίνημα για την ελληνική εθνική ανεξαρτησία. Επαναστατικά κινήματα ξέσπασαν με κέντρα το Άγιο Όρος και τη Χαλκιδική, το όρος Βέρμιο και τη Νάουσα, τον Όλυμπο και τα όρη Πιερία. Οι επιχειρήσεις απέτυχαν εξαιτίας της ανεπαρκούς πολεμικής προετοιμασίας των Ελλήνων. Έληξαν με την άλωση της Νάουσας και τη σφαγή των ηρωικών υπερασπιστών της από τους Οθωμανούς. Όσοι αγωνιστές διέφυγαν συνέχισαν τον αγώνα τους στη νότια Ελλάδα. Μετά τη δημιουργία του ελεύθερου ελληνικού κράτους δεν σταμάτησαν οι προσπάθειες τους για την απελευθέρωση της ιδιαίτερης πατρίδας τους.

1854-1856: κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου στο χώρο

της Μακεδονίας νέες ελληνικές εξεγέρσεις εκδηλώθηκαν σε τρία μέτωπα: στη Δυτική Μακεδονία, στη Χαλκιδική και στον Όλυμπο. Οι επιτυχίες τους ήταν περιορισμένες. Οι ευρωπαϊκές Δυνάμεις δεν ενδιαφέρονταν για τους αγώνες αυτούς, καθώς τα συμφέροντά τους ήταν συνυφασμένα με τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

1878: Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1877-1878 ξεσήκωσε και πάλι τους Έλληνες της Μακεδονίας. Η εξέγερση ξέσπασε λίγες μέρες πριν από τη συνθηκολόγηση των Οθωμανών στον Αγ. Στέφανο (προάστιο της Κωνσταντινούπολης), όπου η Ρωσία επέβαλε στον σουλτάνο τη δημιουργία μιας "Μεγάλης Βουλγαρίας", που θα περιελάμβανε ολόκληρη τη Μακεδονία, εκτός από τη Θεσσαλονίκη και τη Χαλκιδική. Η εξέλιξη, κυρίως στη Δυτική Μακεδονία. Άλλα τον Ιούνιο του 1878 στο συνέδριο του Βερολίνου, αποφασίστηκε τελικά η παραμονή της Μακεδονίας στην Οθωμανική επικράτεια και η ίδρυση δύο ημιαυτόνομων νηγεμονιών, της Ανατολικής Ρωμυλίας και της Βουλγαρίας. Λίγα χρόνια αργότερα η Βουλγαρία, προώθησε τις βλέψεις της στη Μακεδονία μέσω της οργανωμένης δράσης ενόπλων σωμάτων (των κομιταζήδων), που στρέφονταν κυρίως κατά των ελληνικών κοινοτήτων της Μακεδονίας.

1896-1897: το καλοκαίρι του 1896 σημειώθηκαν νέες ελληνικές εξεγέρσεις στη Μακεδονία, οι οποίες επαναλήφθηκαν την άνοιξη του 1897, σχεδόν παράλληλα με τον ατυχή για την Ελλάδα ελληνοτουρκικό πόλεμο.

ΑΙΘΟΥΣΑ Β'

Η Μακεδονική Κοινωνία

Η κοινωνία της Μακεδονίας στα τέλη του 19ου αιώνα

Η μακεδονική κοινωνία ήταν μια παραδοσιακή κοινωνία στο κατώφλι εκσυγχρονισμού. Στην ύπαιθρο οι αγρότες διαβιούσαν σε απάνθρωπες σχεδόν συνθήκες, ιδίως στα χωριά των μεγάλων τσιφλικιών, εξαιτίας των μεγάλων χρεών και της έξαρσης της τοκογλυφίας. Στα ορεινά άκμαζε η κτηνοτροφία. Επίσης, αρκετά εκτεταμένη ήταν η μετανάστευση. Έμποροι, επαγγελματίες ειδικευμένοι, τεχνίτες μετακινούνταν στο εσωτερικό και το εξωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αποκομίζοντας σημαντικά κέρδη. Μάστιγα των ορεινών αυτών περιοχών ήταν η παρανομία. Πλήθος μουσουλμάνων και χριστιανών ληστών τρομοκρατούσαν διαρκώς τους κατοίκους.

Στις πόλεις η κοινωνία μεταλλασσόταν ταχύτερα. Η ανασφάλεια της υπαίθρου οδήγησε στη συσσώρευση πληθυσμού και τη δημιουργία

εργατικού δυναμικού. Η ταυτόχρονη παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων, Ευρωπαίων εμπορικών αντιπροσώπων και πολυάριθμου διοικητικού μηχανισμού επιτάχυναν την ανάπτυξη των πόλεων. Οι σιδηρόδρομοι έδωσαν νέα πνοή στην οικονομία της πόλης και ευνόησαν τη διάδοση νέων ιδεών. Παράλληλα με τις μηχανές, που έμπαιναν στη ζωή των κατοίκων, χτίζονταν σύγχρονα εκπαιδευτήρια, ιδρύονταν πολιτιστικοί σύλλογοι, ενώ εφημερίδες και περιοδικά γνωστοποιούσαν μαχητικά τις διάφορες πολιτικές και εθνικές θέσεις τους.

Εντωμεταξύ η εξέλιξη της κοινοτικής αυτοδιοίκησης οδήγησε στην ανάδειξη διαφόρων κοινωνικών δυνάμεων, ενώ η εξαθλίωση των αγροτών και εργατών ανέτρεπε τις κοινωνικές ισορροπίες. Σύντομα όλα στροβιλίζονταν γύρω από τον ένοπλο εθνικό ανταγωνισμό.

ΑΙΘΟΥΣΑ Γ'

Το Γενικό Ελληνικό Προξενείο της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη Αναπαράσταση του γραφείου του Γενικού Προξένου

Το Γενικό Προξενείο της Ελλάδας υπήρξε το επιτελικό κέντρο του Μακεδονικού Αγώνα. Το στελέχωναν διπλωμάτες και επίλεκτοι αξιωματικοί. Εργάζονταν ως "ειδικοί γραφείς" εκτιμούσαν την κατάσταση, έρχονταν σε επαφή με εκκλησιαστικούς και εκπαιδευτικούς παράγοντες, με τους ένοπλους αντάρτες και τις τοπικές επιτροπές του Αγώνα. Το Γενικό Προξενείο συνεργαζόταν με τα υπόλοιπα ελληνικά προξενεία και υποπροξενεία στη Μακεδονία και διηγήθυνε τις επιχειρήσεις, όπως και με το Μακεδονικό Κομιτάτο του Δημήτριου Καλαποθάκη, που οργάνωσε τον αγώνα στην Αθήνα.

Εξέχουσα προσωπικότητα υπήρξε ο Λάμπρος Κορομηλάς (1856-1923), ο οποίος διετέλεσε Γενικός Πρόξενος από το Μάιο του 1904 έως το καλοκαίρι του 1906. Αυτός οργάνωσε μεθοδικά τον Μακεδονικό Αγώνα. Η επιτυχημένη δράση του προκάλεσε τις διαμαρτυρίες της οθωμανικής κυβέρνησης, που ανάγκασε την ελληνική να τον ανακαλέσει από την προξενική το θέση στη Θεσσαλονίκη. Εντούτοις, πήρε τον τίτλο του Γενικού Επιθεωρητή των ελληνικών προξενείων της Μακεδονίας και συνέχισε τη δράση του έως τα τέλη του 1907, οπότε διορίστηκε πρεσβευτής στην Ουάσινγκτον.

ΑΙΘΟΥΣΑ Δ'

Χαρακτηριστικά του Αγώνα

Η στελέχωση των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων

Ο ένοπλος Μακεδονικός Αγώνας ήταν ένας ανταρτοπόλεμος, κυρίως ανάμεσα στους Έλληνες και τους Βουλγάρους. Ο στρατηγικός στόχος κάθε παράταξης στις πόλεις και την ύπαιθρο ήταν να αναζωογονήσει το εθνικό φρόνημα των οπαδών του και να πτοήσει τους αντιπάλους της. Για τον λόγο αυτόν οργανώθηκαν ένοπλές ομάδες, δίκτυα στήριξης, εφοδιασμού και πληροφόρησης, τα οποία στελεχώνονταν με μέλη όλων των κοινωνικών τάξεων, στις πόλεις και την ύπαιθρο.

Ο ελληνικός αγώνας στηρίχθηκε στην πανελλήνια προθυμία ιδιωτών και στρατιωτικών να καταταχθούν στα ένοπλα σώματα. Ουσιώδη ρόλο είχαν οι εντόπιοι Έλληνες σλαβόφωνοι πολεμιστές (Γραικομάνοι), οι οποίοι με τις πράξεις του και τις θυσίες τους ακύρωναν όλα τα βουλγαρικά επιχειρήματα για τον εθνικό χαρακτήρα της Μακεδονίας. Δίπλα τους συμπαρατάχθηκαν με φανατισμό βλαχόφωνοι Έλληνες σε πόλεις και κωμοπόλεις, που αντιστέκονταν στον προστηλυτισμό της Ρουμανίας. Ενωμένοι πολεμούσαν μαζί τους εθελοντές που έρχονταν από το ελεύθερο ελληνικό κράτος (το Πήλιο, τη Μάνη, τα Επτάνησα κ.α.), αλλά και από περιοχές εκτός της ελλαδικής επικράτειας (Κρήτη, Ήπειρο, Ανατολική Ρωμυλία, Κύπρο). Για την επιτυχή κατανομή και δράση των σωμάτων καταστρώθηκαν επιτελικά σχέδια. Οι στρατηγικές επιλογές καθορίζονταν από τη γεωγραφία και τη μορφολογία του εδάφους. Στόχος ο έλεγχος οδικών αρτηριών και περασμάτων, απαραίτητος για τον εφοδιασμό, αλλά και για τον έλεγχο της υπαίθρου.

ΑΙΘΟΥΣΑ Ε'

Ο Αγώνας στις Πόλεις και στα Χωριά

Η ιδιομορφία του ελληνικού αγώνα στην ύπαιθρο και στις πόλεις και ο ρόλος του κλήρου

Στην ύπαιθρο οι συνθήκες διαβίωσης των ενόπλων σωμάτων ήταν αντίξοες. Εξοπλισμένοι με κάθε λογής ενδυμασία, ικανή να τους παρέχει προστασία από το κρύο και τη βροχή, μετακινούνταν διαφρκώς κατά τη διάρκεια της νύχτας. Η καθημερινή τροφή ήταν πολυτελεία, ενώ οι αρρώστιες, οι κακουχίες και η έλλειψη φαρμακευτικού υλικού αποτελούσαν τη σκληρή πραγματικότητα. Αυτή την κατάσταση αντιμετώπισε και ο Παύλος Μελάς, ο φλογερός πατριώτης που, προσφέροντας τη ζωή του, αναδείχθηκε σε σύμβολο της ελληνικής αποφασιστικότητας για την απελευθέρωση της Μακεδονίας.

Στις πόλεις κάτω από το βλέμμα των Οθωμανών, η ελληνοβουλγαρική σύγκρουση δεν μπορούσε παρά να είναι συνωμοτική. Η ελληνική αντεπίθεση στις βουλγαρικές πιέσεις επεκτάθηκε από την εκπαίδευση στη λειτουργία των χριστιανικών, στα εργατικά σωματεία, στις επαγγελματικές δραστηριότητες και στην κοινωνική πρόνοια. Λειτουργούσαν δίκτυα πληροφοριοδοτών και υποστηρικτών, με εμβέλεια σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, όπως η οργάνωση "Άμυνα" στο Μοναστήρι και η "Οργάνωση Θεσσαλονίκης". Οι δραστηριότητες των δικτύων αυτών απλώθηκαν σε όλα τα επίπεδα και είδη της αντιπαράθεσης.

Σε πόλεις και σε χωριά ο κλήρος είχε σημαίνοντα ρόλο. Από τη στιγμή που η εθνική χειραφέτηση των βουλγάρων εκδηλώθηκε με την

ίδρυση και την απόσχιση από το Πατριαρχείο αυτόνομης εκκλησίας, της Εξαρχίας, η εμπλοκή του κλήρου στην ελληνοβουλγαρική διαμάχη ήταν αναπόφευκτη. Η αλλαγή εκκλησιαστικού στρατοπέδου δήλωνε αλλαγή εθνικών προτιμήσεων. Η αφοσίωση κατώτερου κλήρου στον Πατριάρχη ήταν η πρώτη γραμμή άμυνας του Ελληνισμού. Η δεύτερη ήταν μια γενιά μορφωμένων και δυναμικών μητροπολιτών, τους οποίους άρχισε να τοποθετεί το Πατριαρχείο στη Μακεδονία, όταν πια στις αρχές του 20ου αιώνα υποχρεώθηκε από τα πράγματα να υιοθετήσει δυναμική τακτική.

ΑΙΘΟΥΣΑ ΣΤ'

Το Τέλος του Ένοπλου Μακεδονικού Αγώνα

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι οδηγούν στην ένωση της Μακεδονίας με την Ελλάδα

Τον Ιούλιο του 1908 έγινε η νεοτουρκική επανάσταση. Ήταν ένα στρατιωτικό κίνημα που απέβλεπε, με την εφαρμογή του Συντάγματος και το διοικητικό εκσυγχρονισμό, στη διάσωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τον επερχόμενο διαμελισμό. Οι Νεότουρκοι, που ήταν αρχικά εχθροί της σουλτανικής απολυταρχίας συνέστησαν την πολιτική οργάνωση "Ένωση και Πρόοδος", υποσχόμενοι την ισονομία και ισοπολιτεία όλων των υπηκόων της Αυτοκρατορίας. Μέσα στο πλαίσιο αυτό επέτυχαν, μετά την επικράτησή τους, την παράδοση και την πανηγυρική αμνήστευση των ελληνικών και βουλγαρικών ανταρτικών σωμάτων. Ωστόσο, ο σκληρός εθνικιστικός χαρακτήρας του νέου καθεστώτος δυναμίτισε τις σχέσεις του με τα βαλκανικά κράτη, προκαλώντας την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων.

Το φθινόπωρο του 1912 η Ελλάδα, η Σερβία, η Βουλγαρία και το Μαυροβούνιο συνεργάστηκαν και κήρυξαν διαδοχικά τον πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ο ελληνικός στρατός με τη συνδρομή Μακεδονομάχων, σύντομα προήλασε στη μακεδονική ενδοχώρα και απελευθέρωσε τη Θεσσαλονίκη (26 Οκτ. 1912). Παράλληλα, απελευθερώθηκαν τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και η Ήπειρος. Πριν ακόμα καταλαγιάσουν οι εχθροπραξίες, ξέσπασαν τριβές ανάμεσα στους βαλκανιούς συμμάχους, με αποκορύφωμα την αιφνιδιαστική επίθεση στα μέσα Ιουνίου του 1913 των Βουλγάρων εναντίον των Σέρβων και των Ελλήνων. Ο ελληνικός στρατός, αντεπιτέθηκε αμέσως και με σκληρές μάχες απελευθέρωσε την Ανατολική Μακεδονία. Κάθε χωριό έγινε πεδίο βίαιων αναμετρήσεων είτε μεταξύ των τακτικών είτε των άτακτων μονάδων. Στο μεταξύ οι Σέρβοι, Τούρκοι και οι Ρουμάνοι προήλαυναν και αυτοί στα βουλγαρικά εδάφη.

Ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος έληξε με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913), που επικύρωσε την ελληνική κυριαρχία στο μεγαλύτερο μέρος των μακεδονικών εδαφών αντίστοιχων λίγο πολύ με τον καθαυτό ιστορικό χώρο της αρχαίας Μακεδονίας.

Η Ελλάδα, έχοντας ήδη εξασφαλίσει την Κρήτη, την Νότια Ήπειρο και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου, είχε σχεδόν διπλασιάσει την έκταση και τον πληθυσμό της. Οι περιπέτειες της όμως δεν είχαν ακόμη τελειώσει.

ΑΙΘΟΥΣΑ Ζ'

Μετά το Μακεδονικό Αγώνα

Από τη λήξη των Βαλκανικών Πολέμων έως σήμερα

Το 1914 ξέσπασε ο Α' Παγκόσμιο Πόλεμος. Η Ελλάδα, τελικά, τάχθηκε με το μέρος της "Συνεννόησης" (Entente), που τη συγκροτούσαν κυρίως η Γαλλία, η Βρετανία και η Ρωσία, έναντι των "Κεντρικών Δυνάμεων", δηλαδή της Γερμανίας και Αυστροουγγαρίας, με τις οποίες είχαν συμμαχήσει η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Βουλγαρία. Μάλιστα, ο βουλγαρικός στρατός ανακατέλαβε την Ανατολικά Μακεδονία, προβαίνοντας σε διωγμούς του ελληνικού πληθυσμού. Η ήπτα όμως των "Κεντρικών Δυνάμεων" οδήγησε στην υπογραφή της συνθήκης του Neuilly το 1919, με την οποία η Βουλγαρία αποχώρησε από το χώρο της ελληνικής Μακεδονίας. Η συνθήκη επέβαλε, με ειδικά σύμβαση, την εθελούσια έξοδο και ανταλλαγή μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας των ετεροεθνών πληθυσμών. Ακολούθησε η καταστροφική για τους Έλληνες Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922), που έκλεισε με τη συνθήκη της Λοζάνης (1923). Η συνθήκη αυτή, που προέβλεπε ελληνοτουρκική, υποχρεωτική αυτή τη φορά, ανταλλαγή πληθυσμών, οδήγησε στην ελληνική επικράτεια, εκτός από τις δεκάδες χιλιάδες των φυγάδων του πολέμου, πάνω από ένα εκατομμύριο Ελλήνων προσφύγων από την Τουρκία και αντιστοίχως την έξοδο μισού εκατομμυρίου περίπου μουσουλμάνων προς την Τουρκία. Οι μεταβολές αυτές προσέδωσαν στην ελληνική Μακεδονία εντυπωσιακή πληθυσμιακή ομοιογένεια.

Η Ελλάδα το 1940 ενεπλάκη σε νέα πολεμική περιπέτεια: τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Επέλεξε και πάλι το στρατόπεδο των δυτικών Συμμάχων έναντι των δυνάμεων του Άξονα (Γερμανία, Ιταλία, Βουλγαρία), επιτυγχάνοντας μάλιστα την πρώτη συμμαχική νίκη στον ελληνοϊταλικό πόλεμο (Οκτώβριος 1940 - Απρίλιος 1941). Ακολούθησε η γερμανική εισβολή (6 Απριλίου 1941), που οδήγησε τη χώρα σε τριπλή κατοχή: γερμανική, ιταλική, βουλγαρική. Στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, που είχαν περιέλθει και πάλι υπό βουλγαρική κατοχή οι βουλγαρικές αρχές εργάστηκαν συστηματικά για την εθνική αλλοίωση του ελληνικού τους πληθυσμού.

Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι δυνάμεις κατοχής αποχώρησαν από την Ελλάδα. Το παλιό βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας μετασχηματίστηκε σε ένα σοσιαλιστικό ομοσπονδιακό κράτος έξι λαϊκών Δημοκρατιών. Σε μίαν από αυτές, που ονομάστηκε "Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας", άρχισε να δομείται ένας ιδιόμορφος σλαβομακεδονικός εθνικισμός, με εδαφικές βλέψεις και στην ελληνική Μακεδονία. Εντωμεταξύ, η Ελλάδα, αμέσως μετά την έξοδο της από τον Παγκόσμιο Πόλεμο, πέρασε σε έναν ακόμα πιο ανατρεπτικό Εμφύλιο (1946-49).

Κατά τη διάρκεια αυτού το Βελιγράδι μέσω των Σκοπίων, βοήθησε τις κομμουνιστικές δυνάμεις προσδοκώντας ελληνικά εδάφη. Όμως το τέλος της αδελφοκτόνας σύρραξης ακύρωσε το σλαβομακεδονικό όνειρο για επέκταση προς το Αιγαίο.

Με τη διάλυση της ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας, το 1991, η ως τότε "Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας". Οι "αλυτρωτικές" βλέψεις της σε βάρος της ελληνικής Μακεδονίας και οι προσπάθειες σφετερισμού ελληνικών πολιτιστικών στοιχείων και συμβόλων, προκάλεσαν τις εύλογες αντιδράσεις των Ελλήνων και ιδιαίτερα των Μακεδόνων.

Η Βιβλιοθήκη μας

Η σήλη με τις προτάσεις της βιβλιοθήκης της σχολής,
επιλεγμένων μέσα από το σύνολο των τίτλων που διαθέτει.

Νέστωρ Ε. Κουράκης
Διαχρονικές
αρχές
βυζαντινής
στρατηγικής
και τακτικής

Με έργα στο όρο
Τακτική και Λεντός Στ' τον Σοφό

Πρόλογος Βασιλείου Μαρκόπουλος
Επίλογος Χρήστος Τριαντόφυλλος

Στρατηγικές σε εποχή κρίσης

Συγγραφέας: Νέστωρ Ε. Κουράκης
Τίτλος: Διαχρονικές αρχές βυζαντινής στρατηγικής και τακτικής
Εκδόσεις: Ποιότητα

Ο Νέστωρ Ε. Κουράκης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1947 είναι Καθηγητής στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών με πάνω από 180 ελληνόγλωσσες και ξενόγλωσσες δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά και σε αυτοτελή βιβλία.

Πραγματεύεται, μεταπτυχιακές σπουδές στη Γερμανία (διδακτορικό διπλώμα στο Ποινικό Δίκαιο) και στη Γαλλία (διπλώμα του Ινστιτού Εγκληματολογίας Παρισίων και Διπλώμα Ανωτέρων Σπουδών DEA Πανεπιστημίου Παρισίων II στην Εγκληματολογία). Έχει τιμηθεί ως βραβεία από την Ακαδημία Αθηνών και από την 'Ένωση Ελλήνων Ποικιλόγυων'. Το 1996 εξελέγη Επισκέπτης Καθηγητής (Visiting Fellow) στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Επίσης, έχει διδάξει ως Επισκέπτης Καθηγητής σε Πανεπιστήμια της Ιταλίας και της Κύπρου. Από το 2001 είναι Διευθυντής του Εργαστηρίου Ποικιλών και Εγκληματολογίων Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει εκπροσωπήσει την Ελλάδα σε συνδιασκέψεις εμπειρογνωμόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης,

της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Επίσης, έχει διατελέσει μέλος Δ.Σ πολλών επιστημονικών οργανώσεων (π.χ. είναι Γεν. Γραμματέας της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας), καθώς και Αντιπρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, έχει συμμετάσχει σε πληθώρα νομοπαρασκευαστικών επιτροπών.

Στο τέλος του βιβλίου Τακτικά, που αποδίδεται στον βυζαντινό αυτοκράτορα Λέοντα Στ' τον Σοφό και που συντάχθηκε περί το 900 μ.Χ., παρατίθενται 294 αξιώματα ή μάλλον παραγγέλματα για το πώς μπροέι ένας πόλεμος να κερδίζει με τις λιγότερες δυνατές απώλειες. Πρόκειται για αξιώματα τα οποία παρά τη διαχρονική τους αξειά ελάχιστα έχουν μετεπιθείσει ώστε τώρα. Ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου επιχειρεί λοιπόν να τα ταξινομήσει, να εντοπίσει τις αρχικές τους πηγές κυρίως όμως να τα αποκαθάρει από το περιστασιακό τους περιβάλλημα και να τα αναγάγει σε βασικές αρχές ανάμικτης επικράτησης κάθε σημαντικού αγώνα ή αντιπαράθεσης. Φιλοδοξία του βιβλίου αυτού είναι, άρα, νά αποβούν τα αξιώματα αυτά, ώς κλασικοί κανόνες στρατηγικής και τακτικής, χρήσιμα σε κάθε σύγχρονο άνθρωπο ο οποίος αντιμετωπίζει δυσκολίες στην καθημερινή του ζωή ίδιως, μάλιστα, υπό το κράτος των σημερινών αντιξών αντικειμένων.

Συγγραφέας: Steven Pressfield
Τίτλος: Η Ματωμένη Εκστρατεία
Εκδόσεις: Πατάκη

Ο αμερικανός συγγραφέας Στίβεν Πρέσφιλντ γεννήθηκε το 1943 στο Τρινιτάντ, από πατέρα που υπηρετούσε στο Αμερικανικό Πολεμικό Ναυτικό. Το 1995 έχεχώρισε με το πρώτο του βιβλίο, "The Legend of Bagger Vance" ("Ο θρύλος του Μπάγκερ Βανς"), ένα μυθιστόρημα μυστηρίου με θέμα έναν περιφρόνη αγώνα γκολφ καθώς και το Μάιο του 1931 στην Τζόρτζια, που έγινε την ίδια χρονιά τανάλι από τον Ρόμπερτ Ρέντφορντ. Με τις "Πύλες της φωτιάς" (1998), το διεθνές μπεστ σέλερ του, ο Πρέσφιλντ έφερε τη Μάχη των Θερμοπυλών στο κέντρο του ενδιαφέροντος όλου του κόσμου. Στους "Ανέμους πολέμου" ("Tides of War", 2000), το δεύτερο ιστορικό του μυθιστόρημα, επελεξε η ζωντανέψει μια εμβληματική μορφή της αρχαίας Ελλάδας, τον Αλκιβιάδη. Το 2002 κυκλοφόρησε το τρίτο του μυθιστόρημα για την αρχαιότητα, με τίτλο "Οι τελευταίες Αμαζόνες" ("The Last of Amazonas"). Ακολούθισαν δύο μυθιστορήματα για την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξανδρού ("Οι αρετές του πολέμου", 2004, και "Η ματωμένη εκστρατεία", 2006), το "Σκοτώστε τον Ρόμελ", το 2008, και

το τελευταίο του μυθιστόρημα, "Το επάγγελμά" ("The Profession"), το 2011. Ζει και εργάζεται στο Μαλιπού της Καλιφόρνιας.

Ο συγγραφέας του μυθιστόρημας "Οι πύλες της φωτιάς" υπογράφει ένα συναρπαστικό μυθιστόρημα, που ξαναζωντανεύει την εισβολή του Μεγάλου Αλεξανδρού στα 330 π.Χ. Στα βασιλεία που αργότερα θα αποτελέσουν το Αργανιστάν. Μέσα από την αφήγηση του Μαντιθεού, ενός νεαρού στρατώντη του πεζικού στο στρατό του Μ. Αλεξανδρού, η "Ματωμένη Εκστρατεία" διερευνά τις προκλήσεις, στρατιωτικές και ηθικές, τις οποίες αντιμετωπίζουν ο Αλεξανδρος και ο στρατός του καθώς βρίσκονται αντιμέτωποι με μια πρωτόγνωρη μορφή πολέμου. Ένας επιθετικός στρατός της Δύσης, με ουμανιστικά ιδεώδη, συγκρούεται με τους άγριους λαούς της Ανατολής, που είναι αποφασισμένοι να υπερασπιστούν με κάθε θυσία τις εστίες τους. Ένα νεαρό αγόρι γίνεται άντρας μέσα στη φρίκη του πολέμου, γνωρίζει τις χαρές και τις λύτες του έρωτα, αντιμετωπίζει τη φρίκη των αντιπάλων, των συμπλοκιστών του, αλλά και τη δική του... Ένα βιβλίο που διαβάζεται απινευτή, μια κατάδυση στην ίδια τη φύση και την παθολογία του πολέμου, με όχημα και οδηγό τον τελευταίο των ανθρώπων, τον απλό στρατώπητη, την ελπίδα και την απελπισία του, απέναντι σ' αυτό που ονομάζουμε ιστορική αναγκαιότητα και συγκυρία...

108 Διακλαδική Επιθεώρηση

ΑΔΙΣΠΟ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Αποστολή ΑΔΙΣΠΟ

Αποστολή της Σχολής είναι να παρέχει διακλαδική εκπαίδευση επιχειρησιακού και στρατηγικού επιπέδου, καθώς και επιμόρφωση σε βασικά θέματα γεωπολιτικής σε ανωτερους αξιωματικούς των τριών Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων (ΕΔ) με σκοπό την προαγωγή της ικανότητάς τους στη σχεδίαση, διεύθυνση, διεξαγωγή διακλαδικών επιχειρήσεων, την κατάρτισή τους για τη στελέχωση εθνικών και συμμαχικών διακλαδικών στρατηγείων, στο εσωτερικό ή εξωτερικό και λοιπών εθνικών - συμμαχικών διεθνών θέσεων και για να τους καταστήσει ικανούς διοικητές και επιτελείς διακλαδικών στρατηγείων.

Η Σχολή λειτουργεί και ως επιστημονικός και επιτελικός φορέας στο χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων για θέματα διακλαδικότητας, άμυνας, ασφάλειας και γεωπολιτικής - στρατηγικής εθνικού - συμμαχικού και διεθνούς ενδιαφέροντος.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΕΜΟΥ
www.adispo.gr / e-mail: info@adispo.gr